

QAACCEESSA RAKKOO
AFAAN AMAARAAQOFAFAYYADAMUUNWAAJIIRAA
LEE

MOOTUMMAA FEDERAALA ITIYOOPHIYAA
KEESSATTI MUL’ATU:HAALA MAGAALA CIROO

HABIIB SHEEKAA KIISII

WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA)
GAMIISA GUUTTACHUUF QOPHAAE,MUUMMEE
AFAAN OROMOO,HOGBARRUUF FOOKLOORIIF
DHIYAATE

KOOLLEEJJII NAMOOMAA,QORANNOO
AFAANOTAA,JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII
YUUNIVARSIITII FINFINNEE

HAGAYYA, 2008/2016

FINFINNEE

Yuunvarsiiiti Addis Ababaa/Finfinnee dhaabbata qoranno digirii
duraatin booddee

Waraqaa qorannoo uulaagaa digirii lammaffaa (MA) Afaan Oromoofiogbarruu gam iisa guuttachuuf mata duree: Dhiibbaa Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta’uun waaj iiraalee mootummaa federaala Itiyooophiyaa: Godina Harargee Lixa, Magaala Ciroo qaacceessu jedhu,Habiib Sheekaatiin qophaa’ee, sadarkaa uulaagaa Yuun ivarsii tichi kaa’ee guteera.

Koree Qormaataa

_____	_____	_____
Gorsaa	Mallattoo	Guyyaa
_____	_____	_____
Qoraa keessaa	Mallattoo	Guyyaa
_____	_____	_____
Qoraa alaa	Mallattoo	Guyyaa

Dura Taa’aa Muummee yookaan Walitti qabaa sagantaa Digirii Lammaffaa

Axeerara

Kaayyoon Qorannoon kanaa,Dhiibbaa Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta'uun,waaji iraa'lee mootummaa federaalaa Itiyoophiyaa:Godina Harargee Lixa magaala Ciroo j edhu keessatti maal akka fakkatu qacceessuudha.Qorataan kun ragaalee argamanqaa cceessuuf malaqorannoo makaa(mala akkamtaafi mala hammantaatti)gargaarameti. Afaan Amaaraa qofa akka afaan hujii Federaalaatti sababni itti hin fudhanneef jireenya afaanota biroo wanta irraanfachiisuufi lammiiwwan muraasa ta'an qofaaf carraan hujii sadarkaa Federaalaattifi dhaabbiilee Federaalaa keessatti argachaa akka jiraatan gochaa wanta jiruufi.AfaanAmaaraan qofa,akka Afaan hujii Federaalaatti hojjechuun isaa mormiin jirachuu,afaanotni biroo akka afaan hujii Federaalaatti itti hojjechuu danda'aman akka jiraatu,AfaanAmaaraa qofa akka afaan hujii Federaalaa godhanii fayyadamuun loogummaa tahu.Kanaaf haala kana tasgab beessuuf ,jijjiirraan afaan hujii Federaalaa akka barbaachisu kan jedhuf,afaanotni a faan hujii federalaa ta'anii filamu qaban .Afaan Amaara,Afaan Oromoo,Afaansumaal eefi Tigiree tahuutu isaan irra jiraata kan jedhu.Fayyadamtoota Afaanii irratti,jijjiirr anAfaan Amaaraa gara Afaan oromoo itti taasifamu rakkoolee hedduun kan guutame edha.fayyadamtoonni sababa Afaanicha kana hinbeekneef,dhiibbaan irrana gaha jirac huun issaf fayyadama afaan Amaaraa qofa tahuun waajjiira feder aalaa keessatti hubannoo argatanii kan dhaqan osoo hin tahin waajjiirichatti rakkatuun kan barame tahu,barreeffamoonni waajjiricha keessaa afaan biroon yookaan afaan oromoon jira achuun dhabamuun argannoo qorannoo kanaati, akkasumasi,Afaan kana fayyadamto on nifi qaamnii biroo warri fayyadaman dhiibbaa waliin dubbii fi barreeffama tahun mullatee jiru,fooyyeessuun akka barbaachisu.Naannoo Oromiyaa keessatti fayyadamt oonni Afaan Oromoon waan Afaan hiikkataniif Afaan kana wallaalaniiniruu, naanno o kanatti afaan waajjiira hujii federalaa afaan Oromoo nama tahu akka qabu gochu,f ayyadama Afaanii(Afaan Amaaraa) waajjiiraalee federal aa irratti dhiibbaa mul'atan maqsuuf qaamni mootummaa federalaa kun iddoo olaanaa qabachuu isaa,waajjiiraa lee fedraalaa keessatti fayya amni,barreeffamaafi dubbiiinis, dhiibbaan afaan Amaara a qofa ta'ee,mul'ate waan jiruuf fayya damtoonni afaan naanni chaa qofa beekan rakkoo irraa furamuu qabu kanneen jedhamaan yaboo qorannoo kanaati.

Galata

Hunda dura hojii qorannoo kana akka dalaguuf kan humna isaa aarsaa gochuun, gorsaafi yaadanaaf laachuun kan na gorsaniifi na cinaa dhaabbatan gorsaa koo, Dr. A maanu'eel Alamaayyoo (PHD) guddisnee galateeffadha.

Ittii aansuudhaan, yeroo jalqaba barnoota digrii lammaffaa kana dhuunfaan barachuu jalqabarraa kaasee hanga ammaattii, yaadaafi maallaqaan na deeggaruun kan na jajjabbeesaa turte, haadha manaa koo kan taate addee Faakiyaa Jamaaliif waaqayyoo harka ishee haa deebisuufi. Dabalat aan, yeroo odeeffannoo funaanuufi gaafannoo hojjaattootaa raabsu, hiriyyoota koo ana faana bu'uu nbargaaffii hojjaattootaa, dhihaate akka seeraan guutame naaf deebi'uun hojjattoota naaf kakasaa turaniifi ofiillee waanna ci nnaa dhaabbataniif haagalatooma ni.

Dhumarrattiis, barsiisotakoo digrilammaffakanana barsiisaniif beekumsaafimuuxan noo isaanii osoo hin quusatiin barnoota kootiin beekumsa guddaa akka argadhuukan na taasisan hundaaf, galanniifi kabajinii koo daangaa hin qabu.

Qabiiyyee	Baafata	Fuula
Axeerara		i
Galata		ii
Baafata		iii
Tarreeffama Gabateewwanii		vi
Jibsoo		vii
Gabaajeewwani		vii
BOQONNAA TOKKO: SEENSA		1
1.1. Ariirrata		1
1.2. Ka’umsa Qorannichaa		4
1.3. Kaayyoowwan Qorannichaa		5
1.3.1. Kaayyoo Gooroo.....		5
1.3.2 Kaayyoo Gooree		5
1.4. BrbaachisummaaQorannichaa.....		6
1.5. Daangaa Qorannichaa		6
1.6. Hanqina Qorannichaa.....		7
1.7. Qindaa’ina Qorannichaa.....		7
BOQONNAA LAMA: SAKATTAA BARRUU.....		8
2.1. Faayidaa Afaanii		8
2.2. Fayyadama Afaanii		9
2.3. Haalota Fayyadama Afaanii Murteessan		10
2.3.1 Diinagdee.....		10
2.3.2. Teknooloojii.....		10
2.3.3 Aadaa		11
2.4 Waljafuu (Code-swiching).....		13
2.5. Makaa haasaa (code-mixig)		14
2.6. Kallattii Siyaasa Fayyadama Afaanii		14
2.6.1. Afaan akka Qabeenyaatti.....		14
2.6.2. Afaan akka Mirgaatti		15
2.6.3. Afaan akka Rakkotti (Hedduminni Afaanii akka rakkootti)		16
2.7. Fayyadama Afaanii Waajiiraalee Hojii Mootummaa Federaalaa keessatti		16

2.8. Fayyadama Afaan tokkoo Afaan birootti Jijjiirruu keessatti	18
2.9. Ulaagaa Jijjiirraa Fayyadama Afaan keessatti	18
2.10. Fayyadama Afaanii irratti, muuxannoo Biyyoota Alaa	19
2.10.1. Naayijeeriyaa	19
2.10.2 Hindii	21
2.10.3 Swiizarlaand	22
2.11. Imaammata Afaanii	23
2.13. Seenaa imaammata Fayyadama Afaanii biyya keenya keessatti	24
2.14. Dhihessa Imaammata fayyadama Afaanii isa haaraa	27
2.15. Qorannoo walitti dhufeenya qaban kanneen duraan adeemsifaman	28
BOQONNA SADI: MALLEEN QORANNICHAA	31
3.1. Beedduuba Qorannichaa	32
3.2. Saxaxa Qorannichaa	32
3.3. Hirmattota Qorannichaa	33
3.4. Iddattoofi Mala Iddatteessuu	33
3.4 Maddaa Ragaalee	34
3.5. Meeshaalee funaansa ragaalee	35
3.5.1. Bargaaffii	35
3.5.2. Af-gaaffii	36
3.5.3. Daawwannaa	37
3.5.4. Sakkatta'a (dookimeentii)Galmee	38
3.6. Mala Ragaan ittiin Qindaa'ee fi Qaacceeffame	38
BOQONNAA AFUR: QAACCEESSA RAGAALEE	40
4.1. Haala Adeemsa fayyadama Afaan hojii wajjiraalee fedraalaa Magaalaa Ciiroo	40
4.2. Dhiibbaa Fayyadama Afaan hojii Waajjiiraalee Federaalaa Magaalaa Ciiroo	41
4.3. Dhiibbaa Fayyadama Afaan Amaaraafi Ingiliizii, fayyadamtoota irraan ga'e jiru	41
4.3.1. Fayyadamtoonni Afaan Amaaraa irratti beekumsa dhabuu isaanii	42
4.3.2. Dhiibbaa Ragaalee Ittii fayyadama Afaan Amaaraa	42
4.4.1 Deebii Bargaaffii Hojjattootaa	43
4.4.2. Deebii Afgaaffii Fayyadamtoota	56
4.4.3. Deebii Afgaaffii Ittigafatamtoota	72

BOQONNAA SHAN.....	76
CUUNFAA, ARGANNOO, YAADA FURMAATA (YABOO) QORANNICHAA.	76
5.1. Cuunfaa	76
5.2. Argannoo Qorannichaa	77
5.3. Yaada Furmaataa (Yaboo)	78
WABIILEE	80
DABALEEWWAN.....	87

Tarreeffama Gabateewwanii

Fuula

Gabatee (1) fayyadamtootaatti fayyadama afaanii kamiin akkatahe hubachuuf	43
Gabatee 2a-b.Fayyadama Afaan hojii waajjiiraalee Federaalaa hojjatootaa addaa addaa naannoo Oromiyaa keessa jiran itti fayyadamani raga funaanuuf Afaanichaan waliigaluu isaaniifi dhiibbaa raga kennuufi fudhachuu irratti dhihaate .	45
Gabatee.3.Haala fayyadamtoonni waajjiiraaleefederalaa waliin dubbii yeroo taasisan,afaanoota kamiin waljalfuudhanii dhimma itti bahan ilaalchisee..	46
Gabatee.4.Sababa Fayyadamtoonni Afaan waljafsiisaniif/waljalfuudhaniif	46
Gabatee.5. fayyadamtoonni waajjiira federalaa fayyadaman jechoota Afaan biroo Afaanicha dubbatan keessa makuuni dhimma itti bahu isaan	48
Gabatee.6. Dandeettii dubbachuufi barreessuu Afaanii	48
Gabatee.(7a-b).Dhiibbaa FayyadamaAfaan hojii waajjiraleeFederaalaa madaaluuf safartuu dhihaate.....	49
Gabatee .8.Dhiibbaa Barreffamoota waajjiiraalee fedelaaraa irratti mullatu.....	51
Gabatee.9. Itti fayyadama Afaan hojii Waajjira Federaalaa	52
Gabatee.10.Hiika Jechoota Afaan Oromoo gara Afaan Amaaraatti Eenyuun akka Taasifamu	53
Gabatee. (12a-f).DhibbaaFayyadama AfaanAmaaraa waajjiiraalee Federaalaa irratti hubatamu	55
Gabatee.11.Jijjiaara fayyadama Afaan Keessatti dhiibbaainni fidu	54

L.Jibsoo

Jechoonni yookiin gaaleewwan armaan gadii qorannicha keessatt dhimma itti bahamaniiru.

Lakkoofsa darree	murasa
Horonguu	murteessuu
Abjuu	manaaamu
Danqaa	gufuu
Busaawaa	bineensota bosonaa
meeshaa walqunnamtii	Afaan
Dhibbeentaa	haala hawaasan walitti dhufeenya qaban
Meeshaa walta'itti	meeshaa waliigaltee
Shoora	gahee
Lamadaa	lammaffaa
ethio telecom	Waajjira Telee

II Gabaajeewwani

PASSA	Waajiira eejensii wabiih ojjatoota Mootummaa
EELPA	WaajjiraTajajila Humnaa ifaa Itioophiyaa
CSA	Waajjira Ejansii Istaatistiksi
ECB	Banki Daldala Itioophiyaa-
EELPA	Ethiopian Electric Utility
ECB	EthiopiaCommeretial Bank
PASSA	Public servants' social security Agency
CSA	Central Statistcal Agency
Ethiotelecom	Ethiopia telecommuication
SNNP	Suothern Nations,Nationalities and peoples
FDRE	Federal Democratic Republic of Ethiopia.

BOQONNAA TOKKO:SEENSA

1.1. Ariirrata

Nama tokko waan inni dubbatu iraa ka'uu dhaan hujii isaatiis tahe gita isaa, amantii isaatii fi aadaa isaatiis, akkasumas nama biyya tamii akka taheefi saba isaatiis hubachuun, yo hangam xinnaate shalaguun akka dandayamu hayyootni lugaa nibarsiisan. Ulaagaalee ummata tokko akka sabaatti gam tokko luucceysan, ykn saba tokko kaaniin addatti hornogan keeysaahiis tokkoo fi kan duraa afaani. Afaan meeshaa waliigaltee ilma namaa ta'ee, kan namoonni iddoowwan gara garaatti tajaajila adda addaatiif hojiirra oolchaniidha. Afaan ilmi namaa wantoota akka ilaalchaa, gochaawwan raawwatamuufi yaada garee walfakkaatu addaa addaa jiddu gala godhachuun akka walii galan taasisa. "Language is to treat as ideology, actional and relational classification of thoughts and ideas should be taken into consideration." Hodge and Kress (1993). Kanumarratti hundaa'ee, afaan iddoowwaniifi akkaataa dhimma itti bahan irratti garaagarummaa qabaachuu danda'a. (Addunyaa 2010). Walumaagalatti, haala fayyadama afaanii ilaalchisee, hawaasni garee tokkoo haala waliin jiraatu irratti hundaa'ee garaagarummaa afaanii fayyadamuu akka danda'an hubachuun nidanda'ama.

Itiyoophiyaan mootummoota naannoolee sagal fi Bulchinsoota magaalaa Finfinneefi Dire Dawa kan Mootummaa Federaala biyyattiitiin hogganaman hammatudha. Mootummaan walitti dhufeena mootummoota naannoolee adda addaa kana gara fayyadama afaaniitiin iddoo lamatti qoodaa ilaala. Tokkoffaan; Tigraay, Afaar, Amaaraa, Oromiyaafi Harariifi Somaliya sabaa tokko o naannoo lee keessatti balinaan jiraatu waan qabaniis fayyadama Afaan Saba sanaa fayyadama afaan hojii akka ta'u murteefameera. Sabootni naannoolee kana kessa jiranis fayyadama Afaanuma sana hojiif fayyadamu. Gareen biroo kan akka naannoo SNNP, Benishangul-Gumuz,

Gaambellaa fayyadama Afaan Amaaraa akka Afaan hojitti yoo filatan Harariin garuu saboota baay'inaan biyyatti keessatti jiraatan Harariifi Oromoof dursa laachuun fayyadama Afaan saboota kanaa walmoggaatti fayyadama jiru.

Haalli qabatmaan kun haala ummatni fayyadama afaan walii (wojjiin) galtee keessatti hindubbane, biyyoota Fayyadama afaan danuun keessatti dubbatamaniif bakka dhibba

ntaa guddaan ummataa afaan waliinii keessatti hin dubbaneef raga dha. Fakkeenyaaf, Itiyoophiyaa keessatti dhibbantaan guddaan ummata hundaa Fayyadama Afaan Amaaraa, isa tokkicha afaan hujii mootummaa Federaala ta'e hin dubbatan. Kanaarraa kan ka'e walitti dhufeenya mootummaadhaan waliin qaban Fayyadama afaan dubbataniin ibsachuu hin danda'an. Garuu, mallattoolee kanneen akka alaabaa mootummaa Federaalaa, seenaafi aadaa waliin qooddataniinfi fedhii waliin jiraachuuf qabaniin biyyattiidhaan walitti hidha.

Bara 1994 Heera Mootummaa Rippabiliika Dimookiraatawaa Federaalawaa Itoophiya (FDR E) baaseefi Bara 1995 irraa eegalee hojii irraa oolfame Imaammata fayyadama Afaanii akkuma yeroo mootummaa ce'umsaatti walqixxumaa fayyadama Afaan hojii Federaalaa akka ta'u murteesseera. Key.5 akka ibsutti. Waa'ee, Afaanoota

- Afaanootni Itiyoophiyaa hundinuu beekkamti walqixa ta'e qaban
- Afaan Amaaraa Afaan hojii Mootummaa Federaalaa ta'u isaa fi
- Miseensootni Federeshiin Afaan hojii ofii isaanii fayyadamu danda'un heeraan kan murtaa'e ta'uis muli'sa.

Afaan Oromoo uummata bal'aa, shawaa, Arsii, Baalee, Wallagga, Harargee, Iluu Abbaaboora, Walloo, Jimmaaf afaan dhalootaa yeroo ta'u, Oromoota Gamuugoofaa, Sidaamoo, Goojjamiifi Keeniyaa keessa jiraataniin akka Afaan dhalootaatti dubbatama (Madda walaabuu (2005). Kana malees, Afaan Oromoo Impaayera Itoophiyaa keessatti bal'inaan akka dubbatamu Gragg (1976:166).

The Oromoo language is spoken over a large area extending from wello in the North to north Kenya in south, and from Wellegga in the west to Harar in the east, with Addis Ababa in the intersection of two axes. jechuudhaan ni ibsa.

Afaan oromoo namoota miliyoona 40 oliin kan dubbatamu, ardii Afriikaa keessatti afaan dhalootaan dubbataman keessaa sadarkaa 2ffaarratti kan argamu, uummata Afaan kushii dubbatan harka sadii keessaa harka lamaa oliin kan dubbatamu, akkasumas, addunyaa keessatti damee Afaan Afiroo Eeshiyaa keessa bal'inaan dubbatamuurratti sadarkaa 3ffaa rratti ni argama Mekuria Bulcha (1995:36). Haaluma wal-fakkaatuun Afaan Oromoo Afaanota Afriikaa keessatti dubbataman tilmaamaan 1000 ta'an keessaa kanneen bal'inaan dubbataman shanan keessatti akka argamu addeesseera Gadaa Malbaa (1988:15) .

Jijjiiruuma Mootummaa Impaayera Itiyoophiyaa keessatti bara 1974 taasifame keessatti Afaan Oromoo mootummaafi meeshaa sabqunnamtii biratti beekamtummaa kan argate (Arfii Saabaatiin) (Gragg 1982) yeroo ta'u, itti fufinsaan jijjiirama mootummaa biyyattii keessatti bara 1991 A.L.A adeemsifame keessatti Chaarterii mootummaa Ce'umsa Itoophiyaatiin Afaan Oromoo Afaan mootummaa naannoo Oromiyaa ta'ee bara 1991 eegalee hojiirra akka oolu heeraan mirgi kennameef jira.

Waajiiralee hujii mootummaa federaalaa keessatti yeroo heddu fayyadama afaanii irratti namooni afaan 2ffaafi afaan alaa wallaalanii rakkatan nama gara afaan isaaniitti jijjiiruuf barbaadutu mul'ata. Bifuma kanaan, rakkoon duraa duuba jechootaa jijjiiruun eegu dhabuu, hubannoo waliigalteefi akka nama ofdanda'aatti fayyadamuu dhabuu, barreeffamaafaanichaa jijjiirraan adeemsa ittiin ergaan barreeffama fayyadama afaan maddaa keessa jiru gara barruu Fayyadama afaan galmaatti darbuudha.

Guddinni biyya tokkoo fayyadamni Afaanii yoomiiyyuu hariiroo kallattii qabu. Waajii raalee federaala keessatti, bu'uurri hojjatoota waan ta'aniif egeree ittigaafatama guddaatu isaanirra jira. Sababa kanaaf, ogummaan fayyadama Afaanii xiyyeeffannoo addaa barbaada. Rakkoon biraa immoo, dandeettiin fayyadamtootaa sadarkaa barbaadamuun gadi ta'uusaati. Haalli murteessaan yeroo Sanaa tarkaanfi barbaachisaa rakkoowwan kanneen salphisuu danda'u fudhachuu dha. Dhimmi fayyadamtoota afaanii dhimmoota gurguddoo dursi kennamuuf keessaa isa tokko ta'u qaba.

Kanaafuu, yeroo fayyadama afaan hujii waajiiraaalee federaalaa ta'ee jiru kanatti namoonnii yookaan maamiltoonni yookaan fayyadamtoonni afaanichaa haala tokkoon itti gargaaramuu dadhabuun rakkisaa ta'u mala. Kayyoon qorannoo kanaas

dhimma	dhaaba	dhabe	kanarratti
--------	--------	-------	------------

xiyyeeffata. Qorannoon kun "Dhiibbaa Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta'uun waajiira aleemootu mmaa federaalaa Itiyoophiyaa: Godina Harargee Lixa magaala Ciiraa qaacce essu jedhu filataman keessatti wantoota gufuu ta'aa jiran bal'inaafi gadifageenyaan qoratee falasaa wajjiin dhiyeessa. Qoratichi ragaalee maddoota addaddaarraa argaman qaacceessuuf Mala Qorannoo Walmakaa (Qulqulleeffataafi Safarataa) tti gargaarama, Kaayyoo kana galmaan ga'uuf ammoo gaaffileen bu'uura armaan gadii kaa'amaniiru.

1.2. Ka'umsa Qorannichaa

Itoophiyaa keessatti sadarkaa biyyoooleessaatti falmiileen hanguma jiranitti, afaanota biroottiis fayyadamuunii fi fedhiiniis ni jira. Fedhii kana walsimsiisuuf walqixxumma an afaanotaa bifa itti eegametti durfamuufqaba. Fayyadama AfaanAmaaraa qofa isaa afaan hujii federaalaa godhanii fudhachuun kan ta'uu hin qabne, filannoowwan biroo jiraachuu danda'an akka furmaataatti jirachutu irra jira.

Biyya tokko keessatti imaammata fayyadama Afaanii fi haala itti qabatama hojjiirra oolmaa isaa jiduutti garaa gortummaatu jira. Mootummaan osoo amantaa fi fedhii uummataa hin xiinxalin imaammata afaanii labsa. Imaammani Fayyadama afaanii fedhii fi amantaa uummataa irratti hundaa'ee yoo hojjiirra oole qabatamaan hojjiirra oola. Yoo fedhii fi amantaa uummataa kan hin eegne ta'e waraqaa qofa irratti hafa. Kanaafuu osoo imaammata Fayyadama afaanii tokko hojii irra hin oolchin fedhii fi amantaa uummataa xiinxaluun murteessadha. Namoonni imaammata afaanii bocan tooftaalee adda addaa fayyadamuun hojjiirra oolmaa isaa mirkaneeffachuu qaban (Shohamii, 2006)

Dhimmoonni fayyadamatoonni waajjiiraalee federalatti dhiyeeffatu hundi jalqabaa hanga dhumatti fayyadama afaanii mataasaanii dandahe kan qabaniidha. Akka biyya keenyatti waajjiiraleen federalaa olii irra hanga kaasee hanga gadii heera hundahe qabu. Waajjiiraleen kunis, heera irratti hundahuun furmaata barbaadu. Yeroo kanatti fayyadamni afaanii gahe olaanaa qaba. Haalli itti fayyadama afaanii dhimmi tokko fala akka argatuuf iddoo guddadaa yoo qabaatu, hubannoo itti fayyadama afaanii kana dhabuun immoo, dhimmaa sana dabsuu dandaha.

Mata duree "Dhiibbaa Fayyadama AfaanAmaaraa qofa ta'uun waajjiiraalee mootumma a federaalaa Itiyoophiyaa: Godina Harargee Lixa magaala Ciroo qaaceessu jedhu" kan arratti, qorannoo akka geggeessuuf qoratichaaf ka'umsa kanta'e, dhiibbaan Aflameen fayyadama afaaniitiin wal qabatan waajjiiraalee hujii mootummaa federaala keessattis ni imul'atu. Fakkeenyaaf, xalayootaa, sanadootaafi beeksisoota waajjiiraalee kanneen yoo xiinxalamu, rakkoowwan gara garaa arguu nidandama. Rakkinoonni armaan olitti kaafaman kun ammoo ergaa dabarsuu barbaadan san qixaan dabarsuu isaan dhoorkuu irra dabree, dalagaa saniif gufuu ta'uu nimala. Akkasumas dhaamsa hintaane dabarsuun

walqunnamtii irratti miidhaa geessisuun guddina dinagdee hawaasichaafi fayyadama afaanii irratti miidhaa kana hin jedhamne geessisuu mala.

Kanaafuu,qorannoonkun“Dhiibbaa FayyadamaAfaanAmaaraa qofa ta’uun waajiiraale e moot ummaa federaalaa Itiyoophiyaa:GodinaHarargeeLixa magaala Ciroo qaaccees su jedhu, Filataman keessatti qoratichi,ka’umsa kanaafi haala qabataman ofii yeroo adda addaa waajiira federaalaa dhaqee arge irratti hunda’un fayyadamni afaanii bakka itti dhimmaa bahuuf deeman beekuufi beekuu dhabuun dhiibbaa geesiisuu huba chuuniidha.Haaluma kanaan,qorannoon kunis, wantoota gufuu ta’a jiran bal’inaafi gadifageenyaan qoratee falasaa wajjiin dhiyeessa. Kaayyoo kana galamaan ga’uuf ammo gaaffileen bu’uuraa armaan gadii kaa’amniiru.

- Dhiibba fayyadamni Afaan Amaaraa waajiiralee federalaa keessatti fidaa jiru maal fakkaata?
- Haala Adeemsa fayyadamni Afaan Amaaraa waajiiraalee mootummaa federal a keessatti raawwatu maal fakkaata?
- Rakkoo qabata fayyadama Afaan Amaaraatiin mudatu kanaaf,ka’umsi inni guddaan maal?furmaanni isaaniihoo?

1.3. Kaayyoowwan Qorannichaa

Kaayyoon qorannoo kanaa gooroofi gooreetti qoodame dhiyaate jira.

1.3.1. Kaayyoo Gooroo

Kaayyoon gooroo qorannicha kanaa, Rakkoo Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta’uun waajiiraalee mootummaa federaalaa Itiyoophiyaa:Godina Harargee Lixa magaala Ciroo jedhu keessatti maal akka fakkatu qacceessuudha.

1.3.2 Kaayyoo Gooree

Akka kaayyoo gooreetti qorannichi qabxiwwan armaan gadiirratti xiyyeeffata:

- Rakkoo fayyadamni Afaan Amaaraa waajiiralee federalaa magaala Ciroo keessatti fidaa jiru addaan baasuu
- Haala Adeemsa fayyadamni Afaan Amaaraa waajiiraalee mootummaa federalaa keessatti dhiibbaa fidaa jiru ibsuu
- Rakkoo qabata fayyadama Afaan Amaaraatiin mudatu kanaaf,ka’umsi inni guddaan maala akkatahefi furmata isaa ifagochu

1.4.BrbaachisummaaQorannichaa

Kanaafuu, hubannoon hojjattoonniifi hoggantoonni waajiiraalee federaalaa sadarkaa a dda daarra jiran sagantaa fayyadama afaaniif qaban milkaa'ina guddina haaraa damee afaaniitiin hawwame saffisiisuufi mirkaneessuuf gahee guddaa qaba. Egaa, gama kanaan, qorannoon kun yommuu gaggeeffame faayidaalee armaan gadii niqabaata jedhamee yaaddama.

- Hojjattoonni, Hoggantoonni Waajiiraalee federaala bulchiinsa magaalaa Ciroofi fayyadamtoonni hanqinoota argannoo qorannichaatiin mirkanaa'an hubatanii tarkaanfii ittisaafi tarkaanfii sirreessaa akka fudhataniif gargaaruu mala;
- Hariiroon qunnamtii qaamoota armaan olii sadarkaa addaddaarra jiran gidduutti akka cimuufi gargaarsi raawwii fayyadama afaanii fayyadamtootaaf barbaachisu xiyyeeffannoo akka argatu daandii saaqa;
- Ciminootaafi hanqinoota fayyadamtoota fayyadama afaanii irratti mul'atan addaan baasuun falasaanii wajjiin dhiyeessuu danda'a;
- Qorattoota haaraa dhimmoota mataduree kanaan walqabatanirratti qorannoo bal'aa gaggeessuufi hanqina mul'atu guutuu barbaadaniif akka madda qabxii qorannoofi akka madda odeeffannootti gargaaruu danda'a.
- Hanqinoonni jiran yoo maqan, namoonni odeeffannoo kallattii kanaan darbu rakkoo tokko malee salphatti hubachuu danda'u.
- Yaadni furmaataa kaayaman yoo hojiirra oolan,namoonni fayyadama Afaanitiin waajjiralee Federaala keessatti dubbatan,duubisan,barreessaniifi barreessisan hubannoo ni'argatu.

1.5. Daangaa Qorannichaa

Qoratiichi gama tokkoon qorannoo daangaa bal'aa gaggeessuun odeeffannoo hedduu argachuufi rakkoowwan hedduu ifa baasuuf (saaxiluuf) akka gargaaru kan amanu ta'ullee; gama biraatiin ammoo daangaa qorannoo dhiphisuun seeruma qorannooti.

Rakkoo Fayyadama AfaanAmaaraa qofa ta'uun waajiiraalee mootummaa federaalaa I tiyoophiyaa:Godina Harargee Lixa haala magaala ciroo qaacceessu jedhu,haaluma kanaan qorannoon kun fayyadama afaanii waajjiralee shan(5)qofarratti xiyyeeffata.

1.6. Hanqina Qorannichaa

Qorannoon hojii adeemsa dheeraa, bu'aa bahii hedduu, qophii guddaa, odeeffannoo bal'aa, muuxannoo gahaafi obsa cimaa barbaadudha. Kanumarraa Kan ka'e qorataan qorannichi hanqinarra guutumatti bilisa ta'ee xumurama yaada jedhu hinqabu. Kanaafuu, qabattoonni adeemsafi raawwii qorannichaa keessa danaqaa ta'uu danda'u jedhee yaadu keessaa muraasni.

- Odeeffannoon Afaan Oromootiin dhimma kanaaf argamuun rakkisaa ta'uufi kanneen afaan biraatiin jiran hiikuun harca'iinsa yaadaa uumuunidandaa'a.
- Yeroo barbaachisaa ta'etti odeeffannoo argachuu dhabuu.
- Qorannaan kun magaalaa kana qofa irratti daangeffamuu,
- Namoota hedduu waajiira magaalaa kana keessa jiran keessaa namoota muraasa ta'an irraa odeeffannoo funaanuu

Kanaafuu, Qorannoon tokko yeroo gaggeeffamu dhiibbaa sadarkaalee adda addaa keessa darbuun kan xumura irra gahuudha. Kanumaan kan walfakkaatu qorataan qorannoo isaa kana keessatti bu'aa ba'ii keessa darbuun milkaa'ina qorannoo isaatiif aarsaa kafaleera. Hanqinnootan walqabateen tooftaa isatti fayyadamuun jala hulluuqeera. Tooftaan kunis, qoranno mata duree kanan walqabatee barbaduun, rakkoon afaanin walqabate fooyyesuun, hojjatooni, hoggantooni, fi fayyadamtoni rakkoo ilaalcha yookaan shakki isaani akka sirreefatan gaaffii gaafataman dantaa dhabuuma isaanii irratti hubannoo kenuudhaan, dhuunfaan barnootaissa waan barateef qarshii argatu qusachuunfi kan kana fakkaatudha. Dabalataani rakkoo hir'inna yerootiin waliin walqabatee mul'achaa ture sagantaa mataa isaa baafachuun hojii idilee isaa hayyamsiisuun qorannoon kun akka galma gahu taasifameera.

1.7. Qindaa'ina Qorannichaa

Kanaafuu, waraqaan qorannoo kun fayyadama afaanii wajjiiraalee hojii mootummaa federaala bulchiinsa magaalaa Ciiroo irratti xiyyeeffata. Isa kana galmaan ga'uuf, Boqonnaa tokkoof keessatti qabxiileen akka Ariirrata, ka'umsa, kaayyoo, faayidaa, daangaafi hanqina qorrannichaatu ka a'ame. Boqonnaa lammaffa keessatti immoo, sakatta'a barruu firoomina qorrannicha waliin walqabatu yemmuu kaa'amu, Boqonnaa sadii keessatti immoo mala qorannichaa meeshaaleen funaansa ragaaleetiifi tooftaalee iddatteesuu kaa'amaniiru. Boqonnaa Afur keessatti immoo odeeffannoowwan funaanaman qacceffamanii yemmuu kaa'aman,

haaluma walfakkaatuun, Boqonnaa Shan keessattis yaanni yaada Xumuraa, Argannoo fi Yaboo kaa'amaniiru.

BOQONNAA LAMA: SAKATTAA BARRUU

2.1. Faayidaa Afaanii

Afaan waahallee kan itti jiraatani jireenya, yaada kanarraa afaan waan hunda kan hammatu ta'uu, jiruufi jireenya namaa kan ittiin ibsamu, akkasumas, jiruufi jireenyi namaa kan ittiin geggeeffamu ta'uu hubanna kana malees; afaan karaa ittiin odeeffannoon qaama tokkorraa kan birootiif darbu qofa osoo hintaane, qaamolee hawaasaas ta'e hawaasa tokko kan biroo wajjiin, walitti fiduuf kan tajaajiludha, (Addunyaa; 2010:1).

kanumarratti, "Language is not simply utilization means of passing information to another party. It is also a link between members of a society or a link between societies themselves, Jechuudhaan ibsa. walumaagalatti, afaan odeesaas ta'e hawaasni tokko kan biroo wajjiin walitti dhufanii jiruufi jireenyaasaanii geggeessuu keessatti iddoo ol-aanaa kan qabu ta'uu hubanna Fowler (1978:15).

Afaan jechuun, akka saayinsiin afaanii barsiisu tti, waan biraa tokkollee osoo hintahin, mi'a qunnamtii ykn meeshaa ittiin waliigalan, kan ummatootni tokko muuxxannoo hawaasummaatiin hotate ykn gonfate tahuu isaa ti. Haatahu malee roga gara garaa irraa gadifageenyaan hoggaa mil'atamu, afaan meeshaa ittiin walqunnaman qofa gadhanii hornoguun nama dhiba. Maaliif yoo jadhame ilmi namaa beeyladaafi busaawaa biraatiin adda bahee beekkamuun uumaa yaaddu waan taheefi. Niyaada hogguu jennuus namni dura waan beeku yaada. Kana jechuuniis afaan beekuun yaada, akka aadaa isaatti yaada jechuu dha. Kanaaf fakkiin gaariin manaama ykn abjuu dha. Namuu abjuu niarga. Hoggaa manaamu ammoo afaanuma isaatiin malee namni afaan hinbeekneen manaamuu hindandayu. Hayyootni hawaasummaa namni afaan isaatiin yaada hamma ja'an takka irra gayuuniis kanaafi. Ilma namaatiif yaaduun qoftii ammoo gayaa miti. Waan yaadees kaaniif dabarsu qaba. Kanaafuu kan yaadees yaada

isa qooduuf, kan caqasuus waan dhagaye san qooddachuuf afaan isaaniitiin walqunnamuun dirqama taha. As irratti namni afaan garagaraa dubbatu afaan lamadaatiin waliigaluu hindandayu jechuu kiyyaa miti. Gam tokkoon warri afaan lamadaa qabu dhibbeentaa hawaasa addunyaatiin hangam takka yojenne lakkooyaa darree akka tahe kan wal nama gaafachiisuu miti. Afaan lamadaa qabaachuun ammaas ittiin yaaduufiis tahe ittiin yaada dabarfachuuf matuma galeehuu afaan ofii kan gitu tahuu hindandayu.

2.2. Fayyadama Afaanii

Fayyadama afaanii ilaalchisee hayyoonni gara garaa hiika kennanii jiru. Akka (Cooper 1976) ibsutti xiyyeeffannoo xiinqooqaa garaagarummaa afaan tokkoo yookaan looga tokkoo keessatti haala dubbiin, seerlugaan yookaan jecha uumamu yookaan addaa addummaa afaanotaa yookaan looga jiddutti uumamuudha; jedha. Kana malee, xiyyeeffaannoon xiinqooqaa fayyadama afaanii keessatti garaagarummaa garee murtaa'aa tokko keessatti jiru kan ilaalu yookaan haala fayyadamaa irratti addaa addummaa garee hundarratti mul'atu kan ilaaluudha. Fayyadama afaanii jechuun naamusa dandeetti afaanii irratti kan xiyyeeffatu ta'ee, akkaataa afaan itti baramuufi addunyaa hammayyaa'aa ta'e keessatti haala fayyadama afaanii irratti kan xiyyeeffatuudha; jedha. "Applied linguistic is the one of several academic disciplines focusing on how language is acquired and used in the modern world." Zultan (www.cambridge.org/elt).

Fayyadama afaanii jechuun rakkoo afaaniin walqabataniif furmaata barbaaduun yaadiddama bu'uraa kaayuudha. Keessattuu rakkoo afaan barnootaa yoo ta'e, afaan tokkoffaa, afaan lammaffaa yookaan afaan aalaa baruu barsiisuu keessatti rakkoo fayyadama afaanii irratti mul'ataniif furmaata kaayuudha. Akkasumas, rakkoo jijjiirraa afaanii keessatti mul'ataniifis furmaata barbaaduudha. Kana malee, caasaa afaan tokkoo qaaccessuun yookaan qorannoofi qu'annoo taasisuun furmaata kaayuudha; jedha.

Applied linguistic provides the theoretical and descriptive foundations for the investigation and solution of language related problems, especially those of language education (first language, second language and foreign teaching and learning), but also the problems of translation and interpretation, lexicography, forensic linguistic and perhaps Young Richard (2008).

Fayyadama afaanii ilaalchisee akka ibsutti, xiinxalli fayyadama afaanii afaan guddisuuf hubannaa kennuu irratti gahee guddaa qaba. Gahee fayyadami afaani jireenya namaa keessatti taphatu xiinxaluu keessatti jiddu galli isaa yaaxxina fayyadamaafi hojiirra oolmaa isaa kan qu'atuudha. "Applied linguistic is concerned with the promoting our understanding of the role of language plays in human life. At its centers are theatrical investigations real world issues in which language plays leading role" Goldman-Rakic (1998).

2.3. Haalota Fayyadama Afaanii Murteessan

Afanonni addunyaa kana irra jiran sababa addaa addaa garaagarummaa adda addaa akka qaban beekamaadha. Garaagarummaan kun, kan dhufuu danda'uuf sababa garaagarummaa seenaa, iddoo, siyaasaa, teknooloojii, aadaa, amantaafikanaaf kanakanfakkaatan irraakan uumameedha. "Language vary enormously in global importance because of his torical, demographic, political, forces." (Ashar, 2014). Haaluma kanaan, akka ibsa kana irraa hubannutti, haallan fayyadama afaanii murteessan, diinagdee, teekinooloojii, aadaa fi kanaaf kan kana fakkaataniidha.

2.3.1 Diinagdee

Afaaniifi diinagdeen wantoota addaan bahanii hin ilaalamneedha. Namniyoodiinagde etti dhimma bahu dirqamatti afaan isaatti dhimma baha. Afaan isaatti fayyadamuun kun ammoo eenyummaa hawwasa sanaa of keessatti ni ibsa jechuudha. Diinagdeen biyyaa tokkoo gara biyyoota birootti yookaan ammoo iddoo tokko irraa gara iddoo biraatti ni cee'a. Yeroo diinagdeen hawwasa tokko irraa gara hawaasa birootti deemu afaanis diinagdee faana waan deemuuf afaan duraan ture sana keessatti waan makamuuf sababa diinagdee afaanichi hanga tokko jechoota afaan biro of keessatti qabata (Marshack, 1965), jedha.

2.3.2. Teknooloojii

Addunyaan yeroo ammaa akka ganda tokkottiilaallamaa jira. Kanarraa ka'ee jaarraan amma keessa jirru jaarraa dijitaalitti jedhama. Yeroo ammaa ilmi namaa jireenya guyyaa guyyaa gaggeessuuf harki baay'een isaa meeshaa teknooloojii yookaan meeshaa dijitaalitti dhimma baha. "In this world, we are now firmly embedded in a time when digital technologies, so in daily life in many parts of the world, not amongst all people as there are digital divisions every where" (Warschauer 2003).

Kana malee, Motteram (2009) akka ibsutti, ilmi namaa yeroo maraa guddina faana deema. Kaanaaf, meeshaalee teknooloojiitti dhimma baha. Meeshaaleen teknooloojii kunniin yeroo ammaa hawaasa addunyaa baay'ee bira dhaqqabee jira. Meeshaaleen teknooloojii jedhaman ammoo kanneen akka kompiitaraa, mobaayilii, televishiiniifi raadiyoofi kanaaf kan kana fakkaatan maqaa dhayuun nidanda'ama. Namoonni fayyadama meeshaalee kanaa, afaaniin ibsaa hubannoo fayyadama isaa gabbifatu. Si'a kana namoonni waan isaanii hin galle mirga gaafachuu, kan hubannoo qaban ammoo ibsa kennuun isaa waan jiruudha. Namoonni yoo waa'ee tajaajilaafi fayyadama meeshaa teknooloojii kana waliif ibsan afaan teknooloojii kana afaan hawaasaa duraan turetti makaa waliigaltee taasisu jechuudha.

2.3.3 Aadaa

Wantoota haallan fayyadama afaanii murteessan keessa aadaan isa tokko ta'uunbeek amaadha. Namoonni aadaafi dandeetti garagaraa qaban sadarkaafi hawaasummaa garagaraa qabu. "people from different cultural or linguistic background think differently and it even make fairly good social scientific sense." (Wallace, 1974). Fayyadamafi caasaa afaan namoota bara duriifi kan bara qaroominaa yoo walbira qabnee ilaalle, garaagarummaa guddaa akka qabu ibsa. "The thinking of primitive peoples highly differed in substance and structures from that of more civilized man." (Levy-brljia, Lucien 1985). Haalli jiruufi jireenya ilma namaa aadaafi duudhaa isaa irratti hundaa'a jechuudha. Kanarra akka hubannutti, akkuma aadaan hawaasa tokkoo jijjiiramaa deemuun haalli fayyadama afaan isaatis walfaana jijjiiramaa deema jechuudha.

Kuniis, ilaalicha fi walitti hidhama Kan shaakala afaanii fi faffaca'insa bifoote hasawaa hawaasa keessatti, walitti siqa afaanii, walbakka bu'uu afaanii fi suphaa isaa, aldaanga'amu fi hawaasa haasawaan walitti fidee walquunamsiisuu qorata (Coulmas, 1998). Afaanii fi hawaasummaan caaseeffama dhalutti wal keessa caaseeffame dha. Hawaasni addunyaa Marti isaanii, fayyadama Afaaniin dubbatu (haasawu). Hawaasni jiraachuu baannaan fayyadama afaan hin jiru. Akkasumas afaan jiraachuu baannaan hawaasni hin jiru. Kanaafuu, ogummaan hawaasaa fi afaanii Kan xiyyeeffatu waa'ee barbaachisummaa afaanii gareelee ummataatii, Gareelee keessatti yoo namni kamiyyuu akka isa kaaniitti dubbate, wanti akkasii akka ogummaa hawaasaa fi afaaniitti hin lakkaa'amu. "Fasold" kan daran falmuu ummatni afaanitti

fayyadamee yaadaa fi miira isaanii namoota biro waliin qooddachuu osoo hin ta'in, ilaalcha haxxee ta'anii fi haxxee hin ta'in kan afaanii walqunnamtii hawaasummaa isaanii agarsiifachuu fi ibsachuuf ummata waliin hasawaniin wajjiin, ummata sirriitti isaan dhaga'u fi ummata isaaniin wajjiin hin jirre wajjiin itti agarsiifatu, ittis ibsatii(Fasold, 1984).

Kanaafuu, afaan meeshaa barbaachisaa warra itti fayyadamu tajaajilu dha. Bu'aan kanaas, hawaasni gatii daangaa hin qabne fayyadama afaan isaatiif kenna. Hawaasa afaanotni hedduun keessatti dubbataman keessatti naannoo afaanotni lakkoofsaan danuun dubbatamanii fi kabajni fiol'aantumaa osoo wal hin qixxaatini qoqqoodama Afaan tokkoon isaa adda addatti tajaajilaan ga'ee hawaasa adda addaaf taphata. Fakkeenyaaf, Itoophiyaa keessatti, fayyadama afaan Amaaraan sadarkaa waajiiraalee Federaalaatti Afaan hujii ta'ee ennaa tajaajilu, Afaanotni kaan akka fayyadama afaan hujii sadarkaa naannooleetti tajaajilu. Dabalataan, hanga afaanota 30(soddoma) Kan ta'an akka meeshaa qunnamtiitti ennaa tajaajilan, warri hafan afaanot'a 50 (shantama) ol immoo gaheen idileen kan hin kennaminiifi dha. Akka Daoust (1998) Falmuttii fi filannoowwan afaan isaa dammaqinaan Kan hin godhamin ta'u nama agarsiisa. Afaanotini qoodaman Kan hundaa'an murtii, dhaga'ama fi ilaalcha hawaasa afaanicha saniitiini. Akkuma hawaasni afaan dubbatu gitoota xixinnaa qabanitti jaritti Kun baratamootafi hawwii adda addaa qooddatanitti afaan gara lachuutti, Kan hawaasni itti tokko ta'uu fi Kan itti addaan bahuu dha. Kuniis Kan ta'uu danda'u humnoota adda baastuu walitti bu'insaaf boba'aa ta'uudhaan uumu.

Humnootni tokko taasiftuunii fi addaan baastuun kun kan uumaman yeroo hawaasni afaan galma siyaasaafi baratama hawaasafi aadaa isaatiin walitti fidanii akka ilaalamu taasisaniidha. Bu'aan kanaas, afaan akka qabeenya hawaasaa tokkotti akka illaalamn godha. Sababniiniis, afaan akka mallattoo eenyumaa fi gatii walqunnamtiidhaaf qabu walitti fiduudhaan hawaasni afaan tokko yookaan lama wanta filatuuf, gaafileen akkanaatti afaaniin waliin walqabatan akkuma qabeenyota birootti dhima (galma) haw aas-siyaasaa raawwachuufi galmaan ga'uuf hujjiirra oola (Daoust, 1998 & Jornudd, Das Gupta, 1971).

Walumaagalatti, haallan fayyadama afaan tokko irratti karaalee adda addaa akka raawwatamu ibsa hayyoonni bifa gara garaatiin kennan irraa hubachuun ni danda'ama. Sababa wantoonni gara garaa (diinagdee, siyaasa, teknooloojii, aadaa,

amantiifi kanaaf kan kana fakkaatan) hallan fayyadama afaanii waan murtaa'aniif, kanarraa ka'uun afaanonni waan waltuttuqaniif yeroo kana haalonni akka afaan waljafuu, afaan makamuufi afaan tokko afaan biroo irraa ergifachuufi kanaaf kan kana fakkaatan afaanota jiddutti ni uumama.

2.4 Waljafuu (Code-switching)

Akkuma maqaa isaarraa hubannutti, jechi 'waljafuu' jedhu jechoota lama irraa kan ijaarame yoo ta'u, kunis, waljalaafi fuudhuu fuudhuu kan jedhu irraa waljafuu kan jedhu uumame. Afaan waljafuu ilaalchisee, dubbattoonni falamee yookaan afheddee ta'an afaanota lama wal jala fuudhanii haasaa yookaan waliin dubbii isaanii keessatti kan fayyadamaniiidha. Kunis, sadarkaa himaafi keeyyataatti kan waljafu ta'ee, sababa garaagarummaa afaanii hawaasummaa adda addaa keessatti kan uumamuudha. Kun ammoo, sadarkaa biyyoota kamuu, namootaa umrii kamuufi garee hawaasa kamuu keessatti kan raawwatamu; jedha. "Code-switching means the mixing of two languages when speaking. This situation of bilingualism is present in every country, in all classes of society, and at all age levels." (Grosejean, 1982). Ammas (Milroy fi Muysken, 1995) yaaduma kana dabalataan yoo ibsu, afaan waljafuu jechuun dubbattoonni af-lamee ta'an yeroo waliin dubbii taasisan yookaan afaaniin yaada waljijjiiran afaan lama wal jala fuudhanii yoo dhimma itti bahaniidha. Kunis, tooftaa namoonni waliin dubbii tokko keessatti afaan lama waljala fuudhanii itti gargaaramaniidha. Dabalataan, dubbattoonni aflamee rakkoo tokko malee afaan lama waljafsiisanii kan itti walii galanii dha. Haalli kun, yeroo baay'ee kan taasifamu dubbattoonni ga'eessotas ta'anii daa'imman afaan lammaffaa baruuf kan itti fayyadamaniiidha.

Code-switching seems to be a common phenomenon among bilinguals without a clear excuse for it to exist. Most recent works on code-switching have been concerned about how bilinguals, either children or adults, come to acquire a second language and start to switch codes. (Genesee, 2004).

Haaluma kanaan, aflameen yookaan afheddeen kan uumamuu danda'eef, sababa garaagarummaa hawaasummaa adda addaa addunyaa kana irraatti uumamuu isaa irraa kan ka'eedha. Kunis, garaagarummaa diinagdee, barnootaa, siyaasaa, amantaa, federaalummaa, aadaa, daldalaafi kanaafi kan kana fakkaatan irraa kan uumameedha jedha.

A number of social factors have been brought forward which could bring languages together to construct bilingual societies such as, migration for different purposes (economic, educational, political, or religious), nationalism and federalism, culture and education, trading and business or intermarriage. (Grosjean 1994).

Akka (Reyes, 2004) jedhutti, namoonni afaan kan waljafsiisaniif sababa garagaraatiif akka ta'e nbsa. Kunis, hanqina jechoota afaan itti fayyadamanii qabu guutuuf, afaan dura itti dubbatamu sana ergaa isaa afaan biroottiin akka hubatamu taasisuuf, dubbiin taasifamu akka xiyyeeffannoo argatu gochuuf, yeroo tokko tokko ergaan akka qulqullina qabaatu taasisuuf, hirmaannaa dubbattoota cimsuuf, eenyummaa garee hawaasaa ibsuufi akkasumas, miira ofii itti ibsachuuf namoonni afaan waljafuun itti fayyadamu jedha.

2.5. Makaa haasaa (code-mixig)

Afaan makuu ilaalchisee hayyoonni gara garaa hiikaa kennanii jiru. Muysken (2000) ibsutti, afaan makuu jechuun akkuma afaan waljafuu dubbattoonni aflame yookaan afheddee kan fayyadaman yoo ta'u, afaan makuu jechuun dubbattoonni afaan tokko dubbatan jechoota afaan biroo afaanicha dubbatan keessa makanii yoo dhimma bahaniidha. Afaan makuu jechuun fi kanneen biroo akka ibsanitti, afaan dubbattoonni osoo waliin dubbii taasisan afaan tokko keessa afaan biroo itti makuun kan raawwatamu jedha. Kunis, sadarkaa dhamjechaa, jechaafi gaaletti kan makamuudha. "code mixig is the change of one language to another within the same utterance or in the same oral/ written text. It is a common phenomenon in societies in which two or more languages are used (Myers-scotton 1993).

2.6. Kallattii Siyaasa Fayyadama Afaanii

Afaan akka qabeenya, mirga yookaan rakkootti fudhatama. Kallattiin lamaanuu, afaan akka mirgaa fi akka qabeenyaatti walqixa guddinaa fi dhiibaa qolachuudha. Kanaafuu kallattii siyaasa fayyadama afaanii armaan gaditti qooddama.

2.6.1. Afaan akka Qabeenyaatti

Mata duree waliigalaa afaan akka qabeenya kana jalatti afaanonni xixiqoon akka qabeenya hawaasummaa fi aadaatti ni taa'a. Karaa biraatiin afaan akka riqicha guddina diinagdee fi riqicha guddina hawaasummaa garee adda addaa fi guddina aadaa garee jiduu jiru ni miidhagsa. Heduminni afaanii addaan qoqoodamuuf sababa

hin ta'u, akka hawaasnii walhin taans sababa hinta'u. Inumaayyuu tokkummaan biyyoollessaa fi garaa gartummaan fayyadama afaanii waliindeema. Tokkummaa fi gara garummaan dirqama walfakkaachuu hin qaban. Jaalalaa fi tokkummaan garee jiduu jiru heddumina afaanii fi gargartummaa keessatti jiraachu ni danda'a Baker(1996,F.58)

Afaan hedduun ajandaa siyaasa Afaanfi guddina aadaa qolachuun hedumina afaan akka qabeenyaatti diinagdeefi hawaasummaan akka waliigalaatti guddina aadaa fi afaan barumsati. Biyyi akkanaa imaammata barnootaa afaan hedduu jajjabeessuun barattoonni akka barnoota afaan hiikkataniin baratan ni hayyamu lotherington(2004).

Afaan akka qabeenyaatti ta'us, kallattii kanaan barnoonni biyoota demokratawa ta'an keessatti mirga afaan biroo, garaa gartumaa fi heddumina mirgadhala namaa kabajuu qaba. Haalli kun biyoota demokraatawa ta'an keessatti walqixummaa lammummaa mirkaneessa. Ijoolleenfi lammiini biyyattii hundinuu carraa walfakkaatu argatanii hirmaachuu qaban. Muuxxannoon kun lammiin biyyaa kamuu garaagara ta'eefi afaan barnootaa adda ta'e mirga afaanii eeguu fi garaa gartummaa kabajuun mirga dhala namaa mirkaneessa.

2.6.2. Afaan akka Mirgaatti

Afaan akka mirgaatti mul'achuu kan eegale yeroo lola qabanaawaa Addunyaa dhuma irratti hawaasa haaraaf mirga dhala namaa irratti hundaa'ee ture. Haala kanaan mormii haaraa ta'u illee rakkoon haaraa miti. Haa ta'u malee mirgi afaanii mata duree Bara 1979 fi mirgi afaan dhala namaa yeroo 1990ffaa keessa ture xiyyeeffatu Kontra, Phillipson, Skutnabb-kangas, & Varady(1999).

Paulston baldhinaan akka ibsetti hoggbarruu lugaadhala namaa bakka lamatti addaan baasee ture. Kan jalqabaa oggeeyyota seeraa, seenessitoota, saayinsii, siyaasaa, barnoota imaamata afaanii yeroohedduu mirga lugaa nama dhuunfaa jajjabeessuun jijjiirama na ma dhuunfaa irratti Paulston (1997)

Afaan kallattii jireenya hawaasummaa hunda keessatti namoota walittifida yookaan addaan babaasa. Mirgi fayyadama afaanii hawaasa walitti fiduuf yoo tajaajilu, sarbamuun mirga afaanii walitti bu'iinsa uuma. Kanaafuu sababni mirga fayyadama afaan kamiyyuu seera mirga namoomaa xiinxaluun garaagartummaa luga hedduu kabajuun murteessaadha.

2.6.3. Afaan akka Rakkotti(Hedduminni Afaanii akka rakkootti)

Biyyi ilaalcha ajandaa siyaasaa walitti makiinsa heduminaa afaaniifi aadaa akka tokkummaa biyyatiitiifi garaagarummaa afaanii hubatan rakkoo keessa jiran. Biyya siyaasa afaan hedduu haala kanaan adeemsisan akka walitti dhufeenya jireenya hawaasummaa hin qaban, garuu faallaa eenyummaa seenaafi yookaan faallaa tokkummaa tokkummaa aadaa jala fiigu qofa warra ta'antu afaan akka rakkoofudhatu (Iotherington, 2004).

Kallattii kanaan lugaa biroo tahaniifi garaagartummaa lugaa rakkoo walitti dhufeenyaa, walitti bu'iinsa hedduu fi waldhabii hawaasaa hedduu uuma. Rakkoon walxaxaan afaanota sagaleen isaanii hindhagamne, kan furamu imaamata afaan tokkoo yoo kaan afaanota kanneenafaanot gurguddoo keessata makuudha.

Haalli kun, afaanota baayyinna dubbattootatiin, fakkeenyaaf, Afaan Amaariatti makuun. Dandheetiin biyyi hundi afaan biyyattii keessatti heduminaan dubbatamuun waliigalan baramaadha. Biyyi takka cimtuudha kan jedhamtu biyya tokkummaa qabdu. Tokkummaa biyya tokko keessaa akka walfakkaatinaafi walfakkaachuutti. Ilaalcha faalla, akka Baker jedhetti tokkummaa biyyattii osoo walfakkaatinni hin jiraatin uumuun ni danda'ama. Tokkummaan biyyattii heduminni fayyadama afaanii waliin deemuunidanda'a. Fakkeenya af singapor, Afrika Kibbaafi Swizarlant. Walittidhufeenyi afaanota hedduu sababa rakkoo tokkummaa dhiphinaafi walitti bu'iinsa xiqqaadha. Barreessitoonni heduun siyaasaa bu'uurefatan garaagartummaan lugaa walitti bu'iinsaaf haala mijata uuman jedhu dhugaa irraa fagaatee abjuudha. Kan sababa guddaa ta'an, bulchiinsa abbaa irree, ofjibuu fi hammenyumaadha Baker (1996 f. 353).

2.7. Fayyadama Afaanii Waajiiraalee Hojii Mootummaa Federaalaa keessatti

Waajiiraalee keessatti fayyadaanni Afaani iddoo olaanaa qaba. Afaan malattoo Eenyummaa sabaafisablamoota hundaati. Akkasumas, yaadni ittiin darbu keessaa isa tokko waan ta'ee fidha.

Fayyadamni Afaaniitiin yaadaanamootaa irra dabaru Fayyadamtootaaf ergaa yeroo na mootaa darbu yaada filataaman gargaaramuun fayyadamuun barbachisandha. Fayyadama Afaan Amaraa akka afaan hujii qofaatti dursa kenuufi warra kaan gadi hachuucuu fi Afaan Amaaraa akka afaan haadhaatti ummatni dubbatan heera mootummaa gaggeessuurra dabree yaada olaantummaa mootota duraani calqisiisunimullata. Ol'aa

ntumaa afaan tokko qeebaluun warra biroo dhiituu fi bakka dhoorkachuu akka ta'etti fudhachuun ni mullata. Waggootaa hedduu dabran Itoophiyaa keessatti walitti gaarreefachuuun akkuma itti fufetti jira.

Walumaa galatti biyyoota afaanotni lammafi isaanii keessatti dubbataman kanneen biyyoota ardiilee Afrikaafi eeshiyaa keessa jiranii keessatti afaan tokko kan loogummarraa walaba ta'ettii akka tokko kan fayyadamuun walitti bu'insoota qabbaaneessuu fi wal qixxummaa ummattootaa mirkaneessuu tooftaan isaa caalu kan hin jiree dha.

Haa ta'u malee, rakkoon kan uumamu yeroo qaamoota hawaasicha sanii keessa murni tokko fayyadama afaanicha akka meeshaa waliigalteetti fayyadamuu yeroo dideedha. Kunis, yeroo daanga hawaasaa fayyadama afaanii irra dabree akka mallattoo eenyummaatti yeroofudhatamet jira. Kunis yeroo afaanichi akka afaan walquunamtii bal'ifatee yookaan fayyadama afaanootumma ta'ee tajaajila kennedha. Kuniis labsiidhaan mirkanaa'ee fayyadama afaan biyyooleessaa, afaan hujii yookaan afaan dalagaa naannoo sabaafi sablammoota keessatti baay'ataniifi afaan adda addaa keessatti dubbatan keessa jiraatan. Kanaa olitti, ummatni afaan isaanii hin filamin akka walqunnamtii dansaatti hin ilaalan enyummaa waliin walitti fidu danda'u.

Kana qofa miti aadaadhaan, seenaadhaan, sabummaadhaan, humnaanfi aangoodhan. Walitti fidu danda'u. Karuma walfakkat uun ummatni afaan isaanii hin filamin warra kaaniin wajjiin yeroo walbira qabaman tajaajila mootummaan afaan filametti fayyadamee kennurraa bu'a qabeessaa miti.

Kana irra ka'udhaan imaammata mootummaa komachuuf dirqamu. Kanaafuu afaan waliigalaa filuu fi itti fayyadamuun gara lachuunuu dhiibbaa Kan qabu dha. Bu'aan kanaatis harki tokko ilaalcha nagayaa, harki kaan immoo ilaalcha faallaa ta'e mootummaa naannoo afaanotni gargaraa keessatti dubbataman sirnicha, rakkoon mudatan kana dha. Akka hayyuun armaan gadii kun, falmutti, fayyadama afaan walii gala ummatoota Afaan adda addaa dubbatan walitti fiduudhaan tokkummaa uumuufi ummata, namootaafi garee'ee xixiqqoo sirna mootummaatti hirmaachisuuf meeshaa cimaafi human qabeessa kan ta'e dha. Ta'uus, amalotni afaaniif human kana akka argatu godhan, karaa biraatiin madda walldhabee ta'uudhaan addaan faca'insaafi walitti bu'insaaf sababa ta'uu ni malu. Rakkooleen kunneen dhimma imaammata afaaniirratti wantootni ilaalamuu qaban akka jirani dha Kelman (1972;185).

2.8.Fayyadama Afaan tokkoo Afaan birootti Jijjiirruu keessatti

Jijjiirraa ilaalchisee, hayyoonni gara garaa hiika kennanii jiru.Newmark (1988) akka ibsetti, ergaa hiika qabiyyee afaan tokkoo hiika walgituun afaan birootti jijjiirruu jechuudha.Michali (2007) fi Bakar (1992) jijjiirraa ilaalchisee akka ibsanitti, jijjiirraan ergaa afaan maddaa gara afaan xiyyeeffannootti geessuuti jedhu.Adeemsi jijjiirraa kanaa,walgitiinsa ergaa afaan maddaafi afaan xiyyeeffannaa irratti xiyyeeffata malee adeemsa jijjiirraa irratti hin xiyyeefatu jedhu.Jijjiirraan barreeffama maddaa tokko gara barreeffama afaan itti jijjiiramutti sadarkaa isaa eeggateen walsimsiisuun hubannoo xiinhimaa, xiinhiikaafi haala hojiirra oolmaa isaaniitiin ilaaluun adeemsa afaan maddaa xiinxaluun ergaa dabarsuudha Bell&Allan,(1991).

Walumaagalatti,hojiin jijjiirraa ergaa yookaan hiika,afaan tokkoo gara afaan birootti(afaan maddaa irr gara afaan galmaatti) dabarsuu akka ta'e hiika hayyoota gara garaa irraa hubachuun nidanda'ama.

2.9. Ulaagaa Jijjiirraa Fayyadama Afaan keessatti

Jijjiirra raawwachuuf gahumsi nama hojii kanarratti bobba'ee murteessaadha. Kanaafuu, nama jijjiirraa raawwatu tokkorraa wantoonni barbaadaman maal maal akka ta'e beektonni garaa garaa ibsani jiru. Namni jijjiirraa raawwatu tokko gosa barreeffamaa kamiyyuu caasaafi qabiyyee afaanichaa beekuun barbaachisaadha.Akk asumas,hojiin jijjiirraa inni jalqabaa barreeffamicha hubachuu,xiinxaluu yookiin yaada waliigalaa tokko qabaachuun barbaachisaadha Newmark (1988).

Gama birootiin beekumsa afaanii ilaalchisee,namni jijjiirraa raawwatu akka yaaxinaatti beekumsa afaan irraa jijjiirruu, afaan itti jijjiiruufi dhimma sana sirriitti hubannoo qabaachuun barbaachisaadha.Kana malee,hojii jijjiirraa keessaatti kan jijjiiramuu qabu uunkaa isaa yoo ta'u;ergaafi hiikni isaa tuqamuu akka hinqabne ibsa Fox(2002) jedha.

Namoonni hojii jijjiirraa hojjatan afaanicha beekuun qofti gaha miti. Hubannoo beekumsa waan jijjiiramu sanii, aadaa, duudhaa, miiraafi safuu hawaasaa jijjiirraan raawwatamuuf beekuu qaba jedha Daniel(2000) .

2.10.Fayyadama Afaanii irratti,muuxannoo Biyyoota Alaa

Kutaa kana jalatti muuxannoowwan biyyoota Naayijeeriyaa,Hindiifi Swiizarlandiini il aalamu. Biyyootni kunnoon kan filamaniif walfakkeenyummaa Itiyoophiyaadhaan wajjiin qaban irratti hundaa’uudhaan.Kuniis biyyootni kunneen akkuma Itiyoophiyaatti baay’ina fayyadama afaanootaafi rakkoo gama kanaan jiru haala itti hiikaa turaniidha.Naayijeeriyaafi Hindiin biyyoota amma guddachaa jiraniifi akkuma Itiyoophiyaatti toora afaanitiin fayyadama Afaan baay’ee warra qabani dha. Garuu, imaamatni fayyadama Afaan isaan qaban tokko osoo hin ta’in garaa garaa fi dhimma kanarratti muuxannoon isaan qaban baay’ee dheeraa dha. Swuzarlaandiin biyyoota guddatan keessaa tokko yeroo taa’u, Kan ilaalamtuus akka fakkeenya qaama rakkoo fayyadama afaanii baay’inaan jiran hiikuu irratti haala mijjessituufi keessumeessa akkaa afaanoota baay’ee jiran walsimsiisanii adeemsisuudhaatti.Kanumaa jecha haalli biyyoota kana keessa rakkoo fayyadama afaanii ilaalchisaa jiru,Itiyoophiyaa dhaan wajjiin walfakkaataniidha.

Filannoo fayyadama Afaanii kan Itiyoophiyaa biyyoota Afaan addaa addaa baay’een keessatti dubbatamu,fayyadama Afaan tokkoo mootummaa federalaaf kan qabdu ta’un adda isa taasiisa.Fakkeenyaaf,Hindii keessatti fayyadama Afaan Ingilizii bakka buusani Hindu fayyadamun qubsaa hin taane. Naayijeeriyaan Afaanootaa balinaan dubbataman sadii akka naannootti yoo fayyadamtu, fayyadama Afaan mootummaa federalaa Ingilizii garuu, Afaan hojii ta’e jira.

Fayyadama Afaan Amaaraa hiree eeraman argatun kan hafee wanti Itiyoophiyaanoot aan dubbatamuu kan walqabatee faayidaa amansiisa ta’e hinqabu.Dubbattoota Fayya dama Afaanic haa olaantumma isaanii mulisa, FayyadamaA faanoota biro iratti akka hinbabala’atne dhiibbaa taasiisaa. Itiyoophiyaanootni Afaan Addunyaa barbaachisaa ta’e akka hin barattne yaroo saamuun ibsama. Fayyadama Afaan Amaaraa haala kanaan ittifufuun isaa madda walitti bu’insa ta’aa jira Alamsagad (2004:613).

2.10.1.Naayijeeriyaa

Naayijeeriyaan biyyoota sabaafi sablammootafi afaan baay’ee qaban keessaa tokko yeroo taatu. Kuniis, kan ta’uu danda’eef haalota koloniyaalistootatarraa dhaalte dha.B iyyattiin kan ijaaramte bara 1914 akka lakkoofsa faranjiitti. Biyyoota too’annaa Ingilii zjala kan turan biyyoota sadii walitti hidhuudhaan .Biyyootni dhunfataman kunneen

mata matatti sabaafi sab-lammoota fi fayyadama afaan adda addaati Kan dubbataman. Akka beekkamtutti, Naayijeeriya keessatti afaanota toora 400 Kan dubbatamudha AKINASO(1991).

Kanaafuu, biyyattiin haarofni amma ijaaramte tuni filannoo fayyadama afaanii kan dhi mmoota ishee walitti bu'insa tokko malee itti gaggeessuu dandeessisufi mirkaneessuu danda'uuummachuu irra ture ,hanga bara bilisa itti baate 1960, Akka Lakkoofsa Faranji i Ingilizii ture kan ol'aantumadhaan akka afaan barnootaattiifi hujii kan tajaajilaa ture. Bilisummaa booda garuu yaadni gara mirgoota afaanoota sabaa fi sab-lammii kabajuu gara gale. Naayijeeriyaan fayyadama Afaan Ingilizii akka afaan hujii ennaa filattu afaanotni sadeen yorba, Igbo fi Hawsa. Kan baay'ina ummata isaanitti fayyadamanii caalmaa qaban akka afaan hujii biyyootessaatti ramaddee. Afaanotni hafan garuu, akka afaan naannoo itti jiranitti fi naannawatti jiranitti akka hujjiirra oolan sabaa fi sab-lammoota dhimmi ilaaluu goote.

Sababni fayyadama Afaan Ingilizii afaan hujii itti ta'e sababa waldiddaa warra afaan ol'aanoo sadeen dubbatan jiddutti uumamerra kan ka'e dha. Karaa biraatiin haalli afaanotni sadeen kunneen garaagaraummaa hambisanii afaan waalteessaa tokko itti uuman ijibaatameeti ture. Yaadni Kun dokimeentii immaammata barnoota biyyoolessaa Naayijeeriya bara 2004 Akka lakkoofsa Faranji keessatti ibsameera.

Kun immoo dhimma fayyadama afaanotni sadeen ol'aantoo akka afaan biyyoolessatti fudhatamuu ilaalchisee walii galteen nijira jechuudhaa miti. Kun kan ta'eef warri afaanoota kaan dubbatan afaan warra kaanii (sadeen) barachuu baay'inaa guddaa ta'uu isaaniirraa kan ka'e barachuu wanta hin feeneefi dha Adebile(2011)

Naayijeeriyaan afaanoota hujii sabaa fi sab- lammoota kan hordoftuu fakkaattu illee sadarkaan (carraan) Afaanootaaf kenname gochaan yeroo ilaalamu adda. Fayyadama Afaan Ingilizii afaan koloniyaa litoottarraa dhaalame kun kan hundaa ol carraan sadeenii fi afaanota kanneen biraa ofjalatti bulchuu kan badhaafame dha.

Komiin ka'aa jiru afaanotni sabaa fi sab-lammii biyyattii Naayijeeriya ga'ee ol'aantummaa Afaan Ingilizii taphachaa jiruu fayyadamtoota isaarraa kan ka'e akka cunqurfama jiraniidha. Afaan Hujii biyyatti afaanoota jiranitti fayyadamanii gaggeessuun kan danda'amu ta'ullee, gatiin inni kafalchiisu baay'ee ulfaataadha. Karaa

kaaniin haallii kun carraa fayyadama afaan naannawaa gaafii keessa kan galchu dha Bamabose(2000).

Rakkooleen imaammata Fayyadama afaanii Naayijeeriyaatiin alatti warra akka Itiyoo phiyaa sabaafi sabLammoota fi afaanoota adda addaa qabaniif Kan gargaarun fi fakkeenya gaariidha.

2.10.2 Hindii

Hindiin biyyoota garaa garummaa fayyadama afaanii qaban keessaa ishee duraa taatee afaanota 1600tu akka afaan hiikaatti dubbatama.Hindiin koloneeffamuu dhaan bittaa Inglizii jala waggoota toora 300 turtee kan Bilisomte bara 1947.Kanaafuu,karaan Imaammatni fayyadama afaanii ittilaalamufi baay'ee kan walqabatu leegaasii,koloniyaalistootarraa dhaalame Bhattacharyya (2007).

Kan akka Naayijeeriyaati yeroo gabrumaa Hindi keessatti sadarkaa afaan ol'aanaafi bulchinsaa sadarkaa biyyoolessaa fi naannootti,kan tajaajilaa ture fayyadama afaan Ingiliziidha.

Bara 1950 Hindiin afaan Hindii akka fayyadama afaan hujii gamtaatti labsite. Sababa mormiifi dura dhaabbanna warra afaan Hindii hin dubbanne;fayyadama AfaanIngilizi dabalataan akka afaan hujii ta'ee labsame Dua,(1993).Kunis ga'een isaa akka afaan gargaartuu bara 1963ti. Kanatti dabaluu dhaan,Hindiin afaanoota ishee 18 sadarkaa heera biyyatti keessattii afaanoota mallattoo eenyummaaatti beekkamu.Fayyadama afaan gara barnoota kan mirknaa'u ,Hindii fi Afaan Ingiliziidhaan imaammantni kan hundaa'e. Haalli afaan sadii kunis, warri Hindii hin dubbanne afaan isaanii akka barat an yeroo dirqaman,warri Hindi dubatan garuu,afaan biraa tokko barachuuf dirqamu.Kunis, fayyadama Afaan Ingiliziifi Hindii dabalatee jechuudha. Sadarkaa Paarlamaatti,sadarkaa biyyoolessaatti,kan fayyadaman Hindii ennaa ta'u, yoo hin danda'in afaan itti afaan hiikkatan fayyadamuuf mirgi ni kabajamaaf(Bhattacharyya,2007:5).

Gara biraatiin barruuleen hujii mootummaa Kan qophaa'an Afaan Ingilizii dhaan ta'ee, kana booda gara Hinditti jijjiiramu. Gara mana murtiittiis fayyadamni afaan Ingilizii afaan kabaja qabu dha. Maaliif yoo jenne Manni murtii olaanaan Hindii Kan hojjetu fayyadama Afaan Ingilizii dhaan wanta ta'eef. Miseensonni gamticha naannoo isaanii keessatti afaan kamitti fayyadamu akka qaban ofiif murteeffatu.

Afaanotni hanga tokko Indiyaa keessatti dubbataman barnoota dabalatee hujii mootummaa ittiin gaggeessuuf hujjiirra oolaniyyu. Afaan Hindii fi Afaan Ingiliziin kanneen hunda daran carraa badhaafaman dha. Kun Kan agarsiisu mormiin jiraatulleema imaammatni afaanota hujii Indiyaa, sadarkaa biyyoolessaa haa baay'atu, haa xinnaatu ilaalchaa walqixxaataa fi amansiisa afaanii irratti kan hundaa'e dha. Kanaaf ilaalchi Hindiifi Naayijeriya keessatti Afaan Ingilizii kenname biyya keenya Itoophiyaafiis barnoota faayida qabeessa dha.

2.10.3 Swiizarlaand

Swiizarlaandiin akka biyyatti kan dhufte bara 1391tti walii galtee hawaasota sulula Alpaayin keessa jiraachaa turaniin (Grin,1998).Biyyattiin Kan hammatte ummattoota miseensota garee afaanii afur ta'anii Jarmaan (63.7%),Faransaayii (20.4%),xaliyaan(6.5%) fi loomaanish (0.6%) (Office federalde la statistique(2002)(Grin,2005:4).Haa ta'uu malee warri biro Kan godaansaan biyyattii keessa jiraataniis ni jiru.Jarri kunis afaan isaan Swiisyokiin gareelee afaanota biro, keessa ta'uu ni danda'u.Muraasni isaan warra Roomaanish dubbatan baay'ee Kan baay'inaan caalan ni jiran. Bayyattiin caasaan ishee Bulchinsa naannoo jedhamuun qoqoodamte Kan argaamtu yeroo ta'u,waliigala Bulchiinsa naannoota 26tti kan qoodamte argamtu.Seenaa swiis keessatti afaaniidha kan gahee ol'aanaa taphate.Heerri bara1848 jalqabummaadhaan beekkamtikan kenneef Roomaanishii ,jaarmman,Faransaayii fiXaaliyaan akka fayyadama afaanota hojjiiswiizarlaandiitti barbaadama walqixumma kennuufiidhaan cimsan.

Yeroo ammaa,Federeeshiiniin swiis mirgootafi fayyadama afaanootaa kabjuu dhaan fakkeenya baay'ee gaarii afannoota hujii Kan adda addaa ta'anii fi mirgi isaanii kabajame dha. Heerri amma hujii irra oolaa jiru bara(2000) irraa kaasee beekkamtii fayyadama afaanota hujii fi afaan biyyoolessummaa afaanota Jarman, Faransaayii, xaaliyaanii fi Roomanish akka afaanota hujii fi afaanota biyyoolessaa swiizarlaandii akka ta'an beekkamtii kenneera.Inni isa dhumaa Roomaani shin kan tajaajilu akka afaan hoji mootummaafi dubbattoota afaanichaa walquunamsiisuuf Fleinler(2002:100).

Muuxannoon swiizarlaand toora hedduudhaan adda Kan ta'e dha.Sadarkaa Federaalaatti imaammatni afaani hin jiru. Kuniis murtiin fayyadama afaaniindhaan wanta murtaa'uufi Naannoonii tokkoon tokkoon isaa fayyadama afaan hujii ofii isaa labsachuuf mirga qabaachuu daran, afaan kamiyyuu fayyadama afaan hujii naanichaatii ala ta'an hujjiirraa

akka hin oolle gochuuf dhiibbaa mootummaa federaalaa irraa walaba ta'uudhaan ni murteeffatu. Kuniis Kan dabalatu barnootni fi daldalli Kan gaggeeffamu afaanicha naanichi fayyadama afaan hujii haa naaf ta'u jedhe labsateen gaggeeffamu. Kun dhimma hojii mootummaa ilaalchisee ennaa ta'u, namoonni afaan isaanii tiin walqunnamuun hin dhoowwamu. Afaanota biyyatti keessatt biqilan hunda akka fayyadama afaan hujii biyyoolessaatti beekkamtii kennaaf.

Kana yeroo jennu moodeeliin swiizarlaand rakkoorraa walaba jechuun hindanda'amu. Imaamm anni cimaan naannootni, dhimma fayyadama afaaniirratti hordofan walitti dhufeenya ummataatiif carraan qabu laafaadha. Kuniis, tokkummaa ummataa sadarkaa biyyoolessaatti dagaagsuuf ciminaan gufuu ta'eera. Rakkoon biro Imaammatni fatyyadama afaanii sadarkaa. Naannoota jiru warra naannoota biraa dhufaniifi godaantota mirga ijoollee isaanii afaan haadhaatiin akka baratan jedhu Kan mulqudha. Haa ta'uu malee, muuxannoon swiizarlaandiin gara wanta toora kanatti addaan bahuu qaban addaan baasuuf fayyadama afaan hujii biyyattii, biyya afaanotni gara garaa keessatti dubbataman kanneen akka Itiyoophiyaatiif bu'a qabeessa.

2.11. Imaammata Afaanii

Biyya tokko keessatti imaammata fayyadama afaaniifi haala itti qabatama hojiirra oolmaa isaa jiduutti garaa gortummaatu jira, Mootummaan osoo amantaa fi fedhii uummataa hin xiinxalin imaammata fayyadama afaanii labsu hinqabu. Imaammani fayyadama afaanii fedhii fi amantaa uummataa irratti hundaa'ee qabatamaan yoo hojiirra oole, fedhii fi amantaa uummataa kan hin eegne ta'e waraqaa qofa irratti hafa. Kanaafuu osoo imaammata fayyadama afaanii tokko hojii irra hin oolchin fedhii fi amantaa uummataa xiinxaluun murteessadha.

Haata'u malee, Imaammani afaanii irra caalaan isaa itti yaadanii hojiirra oolchuu yoo ta'u, karaa biraatiin osoo heduu itti hin yaadin yoo hojiirra oole fudhatama qabaachuu danda'a. Yeroo tokko tokko haala imaamani fayyadama afaanii xiinxalamee hojii irraa yoo oole fudhatama dhabuni jira. Akasumas faayidaan afaanichaa faallaa imaammata labsamee ta'uu danda'a. Hojiirra oolmaan imaammata fayyadama afaanii uummataan xiinxalame yoo hojiirraa oole bu'a qabeessa ta'uu danda'a Shohamii (2006, f.51) .

Baldouf (1994) kallattii kanaan akka ibsetti namoonni imaammata afaanii bocan ilaalcha sagantaa isaanii gubbaa irraa dirqamaan gadi buusuuf qaban jiraachuu hin qabu shohamiin, Baladouf bu'uureffate ibsetti, imaammanii fi karoorri afaanii gadii

gara olii guutumatti fudhachuu dhiisuun ajandaafi yaada mataa isaanii humnaan uummata irratti fe'an. Namoonni imaammata afaanii bocan tooftaalee adda addaa fayyadamuun hojjiirra oolmaa isaa mirkaneeffachuu qaban shohamii(2006)

2.13. Seenaa imaammata Fayyadama Afaanii biyya keenya keessatti

Dhaloota kiristoos booda (1000 A.D) bara qarooma Aksumaayit, leegaasii hedduukan gumaate yoota'u, Fayyadama kanneen keessa Fayyadama Afaan qubee beekanaa "Fide Ifi "kutir" (lakkoofsa) dha. Afaan Aksumaayit immoo Geezii yoo ta'u garee qomoo Afaan seemaanti kiiti (seemiti). Geeziin yeroo amma uummata tajaajilaa hin jiru garuu, Fayyadama Afaan Amantaa ortodooksii tahe tajaajilaa jirudha. Yeroo ammaa gareeleen Fayyadama Afaanii kan qomoo seemaantikii ta'an; Afaan Amaaraa, Tigree, Guragee, Harariifi Argobbaa yoo ta'an dhalootaa dhalootatti Afaan Geezii hundii qubee Geezii fayyadama Aregawi (2004; 243).

Kufaatii Aksumiitii aanuun mootummoonni adda addaa uumamaniru. Laaliibalaa fi Gondar isaan tokkodha. Mootummoota kanneen hunda keessatti Afaan Geez Afaan Barreeffamaa ta'e hojjechaa ture. Bara 1760-1855 immoo "Zemane Mesaafinti" (baramootoota xixiqqoo) yoo hundef famuu bara mootummaa yajjuu kan hogganama turan. Isaanis, Afaan Oromoon dhimma bahaniiru. Hundii kun garuu faayidaa Geezii hin jijjiirre. Bara 1855 namni Gondaa Kaasaa Haayiluu kan jedhame (Teeduroos 4^{ffaa}) Mootummoota gonfachuun mootummaa tokko ta'ee mootummoota xixiqqoo naannoolee moo'uun uumee jira. Kan itti aanuun fayyadama Afaan Amaaraa, barreeffama dookimentii akka oolu taasise. Kun immoo Afaan Amaaraa olaantummaa akka qabaatu isa taasiise. Du'a Teewdroos booda Kahsay Mircananni Tigree Atsee yoo haanis 4ffaa, bulchaa Itiyoophiyaata'e. Kunis garuu, sadarkaa Fayyadama Afaan Amaaraa qabu hin jijjire. Yohaannis Bara 1889 Mehadistootan lola godhaaniin du'uu isaaniitiin, Angoon gara Minilikiitti darbee. Inni immoo mootummaa isaa muraasa waligalteen akka isa jala galan yoo godhuu, Amantaa fi Fayyadama Afaani kanuma isaa akka hordoofan taasisee sabni Tigree fayyadama Afaan ofii isaani kan dubbatan fi qubee mataa isaan kan qaban osoo, hin tahiin fayyadama Afaan Amaaraa akka afaan biyyooleesstti akka fayyadaman taasifame (Alamsagad, 2004 & Aregawi, 2004).

Mootumma Minilikiittii aanee heedduun walitti aanaa wal bakka buusaa turanii dhuma irratti mootummaan Haayilasilase Mootumma yoo goofutu. Heera mootummaa

isa jalqabaa‘Bara 1931,yoo baasu.Waa’ee Fayyadama Afaanii hin dubbanne. Fayyadama Afaan Amaaraa garuu, haaluma duraatti ittifufaa ture.Dhimoota Barnootaatiin walqabatee guutuu itiyooophiyaatti Fayyadama Afaan Amaaraa fi Ingiliizii Afaan barnootaa ta'aniiru.Fayyadama Afaan Amaaraa fi afaan Itiyooophiyaa kan akka gosa barnotatti kennamu isa qofa ture.Manneen murtii, Bulchiinsaa Afaan biyyatti gutuu ta’ee tajaajila ture Getaachaw&Derib(2006:44)Haayile Sillaasee nHeeramootummaa isa lammaffaa bara 1955 yoo baasan.Waa’ee jijjiirama adda addaa,fedareeshinii ertiraa ilaalchisee,biyyattiif mula’ata ammayaa’aa kennuu irratti ture Heerri kun angoo gutuu mootichaaf kan kennu (keyyata 4ffaa) Bekkamtii Fayyadama Afaan Amaaraa kenname kayyata125 Afaan mootummaa ta’un isaa kan it ti labsameedha Kassahun(2007:16-17).

Fayyadama Afaan“Amaaraa Afaan biyoolessaa godhameera,wantii Haman inni kophaan dhaabbilee haaraa hundeeffaman keessatti illee akka fayyadu taasisuudha” Alamaayahu (2001).

Rakkoolee hawaasa-dinagdee al-haqaa ta’en (kanakkaa Imaammata Fayyadama afaanii dhiibbaa qabuu isa tokkoodha).Namootni gosa adda addaa fi afaan adda addaa qaban motummaa biyyooleessa giddugalaa mormii walqixxummaa, haqaafi ofibulchuu irraatti kaasaa turan. Fincillii adda addaa Fakkeenyaaf,wal-qixxummaa dhabuu Fayyadama Afaaniitiin kan ka’eesi,bara1974 mormileen mootichaatti godheemu kallattii adda addaan kan dhuma irradhufan.Mormileen adda addaa naannoolee biyyatti hundatti ka’aniru. Konkolaachistootni Taaksii, Barattoota yuunivarsiitii gumaacha godhanii Angoon mooticha dhumunsi qaamiin qindaa’ee biyyatti keessatti yeroof jiraa. Qaama human waraan biyyatti kan nugusichaan mormuu qofa wan tureen, angoon nugasaa irraa gara human waraana darbe (young,1998:192)

Barrii dargii haaloota adda addaa jijjiiruuf waa’aadaa galeeture. Fakkeenyaaf- waa’ee lafaa, walqixxumma ummattootaa, aadaafi Fayyadama afaanii ture.Waa’ee lafaa irratti jijjiirama fideen ala waadaaleen biroo garuu, hojii irra osoo hin ooliin hafan.Heera Mootummaa Dargiin Bara 1987 Imaaammata fayyadama afaanii foyyaa ta’e kan haayilasilasseetiin yoo walbira ilaalamu baasee ture.

Walqixxumma fayyadama Afaanii ilaalchisee Heera kay2|5 irratti ibsee ture. Kana gochuun dargiin hojii waan hojjeteef namootni fayyadama Afaan biroo dubbatan

biyyatti keessatti Kan jiran Afaan ofii isaanitiin dubbachuu akka danda'an taasisseera. Fakkeenya gudaan "Mesereta Timiriti" Kan jedhamuu duulaa dofummaa hambiisuu Kan dhaabbatee, Afaan adda addaa kan biyyatti keessa jiru yeroo jalqaba atiin barnootaaf akka oolan godhamera. Hojii fayyadama Afaan gosa 15 duula kana g aggeessuuf oolaniru. Fakkeenyaaf, Afaan Amhaaraa, Afaan oromo, Wolayta, S omaalee, Hadiyaa, Kembataa, Tigiree, Sidama, Afar, Kafamochingaa, Saho, Kunam afisilxee turan. Gara biraatiiniin midiyaan Afaan akka Tigiree, Oromoo, akka darba n taasifame jira. Dheerinni yeroon tamsaasaa fayyadama Afaan Amaaraan ta'us (Getaachoo & Derib (2006:47).

Gara biraatin akka rakkootti Kan adda baasan Imaammannii Fayyadama Afaanii haaroofnii qubee Geezii kan qomoon afaan seemaantiki itti fayyadamu Afaan hunda barreessuuf akka godhamu ta'u isaati. Dabalataan barsiisoota dubbattoota Afaan Amaaraan akka itti fufamu fi hanqina qabeenya duulichaa ibsaniru Getaachew & Derib (2006:48).

Karaa hundaanu garuu, Bara kana kessattiis Fayyadamni Afaan Amaaraa Afaan Barnota idlee, Bulchiinsaa hanga sadarka Araddaatti akka fayyadu waan taasiifamee fi akkasumaas fayyadama Afaan mana murtii ta'e haafeera. Fayyadama afaanitiin kan ka'e jeequmsa (fincillii) ummataa ciminaan kaasiiseera. kunis Dargiin Amaaraa irraahi jedhame waan fudhatameef, keessatti (EPLF) waa'ee fayyadama Afaanii akka ajandaatti kaasuun ummata keessatti akk fudhatama argatan gochuun socha'u eegalee.

Chartari motummaa ce'umsaa (key 2) mirga sabaafi sablamootaa, aadaa, seenaa fi fayyadama afaani ofii guddisuufi fayyadamu, akkasumattis mootummaa gidduugalessaa keessatti ummataa bakka bu'ani hirmaachuu kan labseedha. Key 19 hiika charterichaa fayyadama Afaan Amaaraa fi Ingilzii qofa yoo raawwatu gara fayyadama Afaan saboota birootti garuu hin hikne ture.

Heerri mootummaa bara 1994 mootumman Repibilkaa Demookiratawaa Federaalawa Itiyoophiyaa (FDRE) baaseefi bara 1995 irraa egalee hojii irraa oolfame, imaammata Fayyadama Afaanii akkuma yeroo motummaa ce'umsaatti walqixxumaa fayyadama Afaan hojii Federaalaa akka ta'u murteesseera. Key.5 akka ibsutti Afaanoota

- Afaanootni Itiyoophiyaa hundinuu bekkamti walqixa ta'e qaban
- Afaan Amaaraa Afaan hojii Motummaa Federaalaa ta'u isaa fi

- Miseensootni Federeshiin Afaan hojii ofii isaanii fayyadamu danda'un heeraan Kan murtaa'e ta'u muli'sa.

2.14. Dhihessa Imaammata fayyadama Afaanii isa haaraa

Dhiheessiin inni jalqabaa rakkoo bekkamti fayyadama afaanii (language recognition) bu'uurfamu dhabuufi hirmachuu dhabuu ummataati, Akkaataa Dhiheessi kanatti mootummaan ofii qabaachuu hinqabu garuu, dhimma afaanii irraa bilisa ta'u qabu (Getachawfi Derib, 2006).

Kunii mirga ummataa waan ta'eef amantaa fedhii filannoo isaaniiti. Dhimmi approachii kana murtawwan walqunnamti uummata giddu rawwataniin kan akka barnoota, fayyaa, walqunnamti fi hojii daldalaa fi Kan kana fakkaata, giddutti godhamun kan ka'e approachiin kun qabatamaan lafa irratti bu'uun rakkoo isaa akka fa'eedha Murtewwan Imaammata fayyadama Afaani irratti dhibbaa gessisan mootummaa ammayaa'aatiin ittifufaa akka deemu godhaa jira. Kanaafuu akka jecha patten dhiheessiin Kun irra deebi'ee ilaalamu akka qabu Kan mulisu yoo ta'u. Kunis rakko Beekkamti fayyadama Afaanii furuuf deebii Kan hin taane waan ta'eef.

Dhiheessiin inni lammaffaa "Afaan hujii hedduun". Akkataa dhiheesa kanaan mootumman Afaan hundaaf bekkamtii walqixa Kan itti ta'e naannoo isaanitti Fayyadama Afaan ofii isaani akka fayyadaman Kan taasiisudha. Bekkamtiin Afaanii walqixa ta'e garee garumna lakkoofsa dubbattoota fi hawaasa dinagdee dubbattoota irratti Kan hin hundoofneedha. Fakkeenyii inni gaariin haala Afrikaa kibbaa "South Africa" keessaa yoo ta'u, uummatti Afaan beekuun barnoota, bulchinsa, tajaajila mana murti, adeemsa daldalaa fi walqunnamti ni argata. "Afaan hujii hedduun" faayidaa lama qabaachuu dandaha. Tokkoffaa, qaamni afaan isaanii bekamti biyyoolessummaa argate fedhii walqunnamtii isaanii, fudhatama argachuun afaan isaanittii gammaduu, gonfatu, lammaffaa haala gadi fagoo ta'en fayyadama afaanootii hedduuf walqixxu mmaa Kan uumuudha (Patten, 2001).

Gufuuleen dhiyeessaa lammaffaa kanaa tokko, hojiirra oolmaan isaa iddoo fayyadama Afaan garaa garaa ittidubbatanii baayee qaalii ta'u isaa lammaffaa walitti dhufeenya uummataa irratti dhibbaa ofii qaba. Jiraachun fayyadama afaan hojii adda addaa baay'een kaka'umsa Afaan biroo barachuun akka xiqqaatu taasiisa. Akkasumaas garaagarummaa adda addaa akka uumamu nitaasisa. Imaammatni Kun immoo hojii

irra oolchuuf rakkisaadha. Kun immoo qabatamaatti yaroo ammaa Itiyoophiyaa keessatti Kan mulatudha.

Dhiheessin inni sadaffaa “Afaan bu’aawwan (madaalawaan)” akka dhiheessi kanatti motummaa fayyadama afaan baayinaan dubbatamani Kan deggaru yammu ta’u. Fayyadama afaan birootiis Kan jajjabeessudha. Xiyyeeffannaan dhiheessi kanaa xinqooqa waltaa tokkoo ta’e Kan jajjabessudha. Kessattu, iddoowwan dhuunfaa fi uummata hedduu ta’an keessattiidha.

Patten (2001) faayidaa fi midhaa dhiheessi kanaa haala armaan gadiitiin ibseera. Faayi daaleen sochii hawaasummaa, bilisummaa dimokraataawaa, eenyumaa walfakkaataa ta’ee guddifachuu dha. Miidhaa guddan isaa uumama haala al dhalotaawwaa ta’een Kan kessummessudha. Kunis “Ilaalcha” walqixxummaa fayyadama afaanii gareelee gidduu jira Kan falleessudhaa. Senaadhaan, motummootni adda addaa fayyadama afaan isaanii ummattoota biroo irratti kan dhiiban yoo ta’u, fayyadama afaan gidduu galessaa ta’e uumuu irratti garuu deggarsa nigodhu. Ta’uus garuu, miira offiitti amanuu waliin hariiroon fayyadamni afaan qabuu olaanaadha.

Dhiheessin innidhumaa Afaan deggaruu fi gargaaruu “langauge maintenance”. Bu’uuraan Dhiheessin isa kana xiyyeeffatu amala gareelee fayyadama afaanii muraasaa garee biroo waliin yoo walqunnaman waligaluu akka dandaan Kan taasiisudha.

2.15. Qorannoo walitti dhufeenya qaban kanneen duraan adeemsifaman

Iftoomina qorannoo isaaf, qoratichi qorannoowwan hojjataman sakatta’uu yaaleera, Haaluma kanaan qorannoowwan sadarkaa adda addaatti hojjataman ilaaleera. Matadur ee qorannoo kanaatiin kan walitti dhiyeenna qaban qorannoon Digirii tokkoffaafi Digirii lammaffaa kan kanaan dura hojjataman dhiyaatanii jiru.

Qorannoon kan biroon, cooperfi kaawwan (1976) geggeeffame immoo, Kafaafi Arsii irrattiidha. Qorannoon kunis magaalaa biyyattii akka waliigalatti afaan dubbatamu irrattiidha. Argannoon isaanii keessattis, magaalaa xinqooqa af- lameetti yemmuu tajaajilu Afaan Oromoo immoo akka Afaan Iffaatti kan baayinnaan ta’uu isaa kaa’aniiru. Qorannoo kana waliin kan tokko taasiisu itti fayyadama afaanii irratti fayyadama Afaan tokkoo irratti xiyyeefachuu isaatiidha. Haata’uu immoo qorannoon

koo keessatti kan fayyadama waajiiralee federaalaa (Afaan Amaaraa) qorannoo kana irraa adda ta'a.

Mulunash Baqqalaa (1976) “*የጽንጽክጦቃቃምበነገሌቦረና*” mataduree jedhu kan qaaccessite yoo ta’u, qorannoon kun waa’ee afheddee bal’inaan erga ibsee booda, Magaalaa Nageellee Booranaa keessatti afaanota hawaasni magaalichaa bal’inaan dubbatu tarreeffamee jira. Kana malee, afaan tokkoffaa hawaasni magaalattii dubbatan tarreessuun iddoo gara garaatti afaanota hawaasni magaalattii itti fayyadaman maal maal akka ta’e dhiyeessitee jirti.

Darajjee Mangashaa(1979) “*የጽንጽክጦቃቃምበኣዲስአበባማረሚያቤት*”jedhu irratti kan xiyyeeffate yoo ta’u, qorannoon kun fayyadama afaan sirreeffamtoota seeraa irratti kan taasifameedha. Qorannoon kun haala uummama afaanii, uummama jechoota haaraafi kan kana fakkaatan bal’inaan erga ibsee booda, namoonni mana sirreessaa jiran afaan danda’an irratti ibsa bal’aa kennuun qaaccssee jira.

Qo’annoowwan Aantee arman olii hundi kan agarsiisan hojjattootaafi magaaloota irratti bakkeewwan adda addaatti haala irratti hunda’uun afaan kam iddoo akkamitti fi hawaasni afaaniifi ilaalcha akkamii qaba kan jedhu fi waa’ee af-heddeefi of tokkee ibsu irratti kan xiyyeeffatu dha. Baayyeen isaanii goolabaanii isaanii kan agarsiisuus bal’innaan dubbatamuun af-tokkeen afaan Amaaraafi af-heddee kan jeedhu kaasuun irra caalatti af tokkeetti akka deemu ibsu.Qorannoo kana irra watoonni gargarsisan hedduu jira.Qo’annoo kana keessatti kan ilaalamu, Fayyadama Afaanii waajiiralee federalaa kan jedhu waan ta’eef qorannoon akka kanaa gegeeffamani waan baayyanan hin jirreef, adda isa godha. Fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) waajiiralee Federaala hojjate hin jiru kananis adda ta’a.

Tigist Asafaa (1982) “*የፍርድቤቶችስነልሳንክጦቃቃም*” mata duree jedhuun qorannoo gaggeessiteen, manneen murtii keessatti afaan kam sadarkaa ol’aanaatti fayyadamu kanjedhu irratti xiyyeeffata. Qorannoo ishii keessatti Seerota Murtii Itiyoophiyaa ilaalchisee bal’inaan erga ilaaltee booda, xiyyeeffannoon qorannoo ishii manneen murtii biyyaatti keessatti argaman Addiis Ababaa dabalatee afaan caalmaan fayyadaman kam akka ta’e adda baasuu irratti. Haaluuma kanaan, argannoo qorannoo ishii irratti Afaan Amaariffaa sadarkaa tokkooffaatti manneen murtii biyyattii keessatti akka itti fayyadaman ibsitee jirti.

Ayyuub Esmael (2008) mata duree “*Language use of Jamican and Rastafarian Community in Shashemene*” jedhu irratti hojjetee jira. Qorannoon kun fayyadama afaanii hawaasa Raastafariyaan kan hawaasa naannoo Shaashamannee waliin madaaludha. Argannonn qorannoo kanaa fayyadamni afaanii hawaasa Jamaikaafi Raastafariyaan Shashamannee keessa jiraatu kan hawaasa naannoo waliin walitti firoomsanii itti gargaaramuu isaaniiti. Kunis, hawaasninaannoo kanaa afaanota hedduu akka afaan tokkofi lamaffaatti dubbatanis Afaan Amaaraa irra caalaa kan dubbatan ta’uu ibsee jira. Walitti dhufeenni afaanota kanneenii seenaa darbee keessatti hawaasni gara garaa waliin qaban irraa akka madde ibsa.

Qorannoon koo ammoo, fayyadama Afaanii waajjiiraalee federalaa magaalaa ciroo irratti xiyyeeffata. Qorannoo kanaafi kan Ayyuub tokko kan isaan taasisu, qorannoo lamaanuu itti fayyadama afaanii irratti kan xiyyeeffatan ta’uu isaaniiti. Kan isaan adda taasisu ammoo, qorannoonkun itti fayyadama Afaanii waajjiiraalee federalaa magaalaa ciroo biratti maal akka fakkaatu qaaccessuu irratti waan xiyyeeffatuuf qorannoo Ayyuub irraa adda isa taasisa.

BOQONNA SADI: MALLEEN QORANNICHAA

Boqonnaa kana keessatti wanti dhiyaatu, beedduuba qorannichaa, saxaxa qoraniichaa, Hirmaatt ota Qorannichaa, iddattoofi Mala iddatteessuu, fi madda odeeffannoo, malleen qorannoo kana galmaan gahuuf itti gargaarame malleen funaansa ragaalee, malleen qaceessa ragaaleefi kan keessatti ilaalluudha. Akkasumas muuxannoon yeroo sakkattaafi daawwanna argaman wal duraa duubaan dhiyaata.

3.1.Beedduuba Qorannichaa

Beedduubni mala qorannoo saayinsaawaa ta'een walsimatee amala waliigala qorannichaa, bu'aa qorannichi argamsiisuuf deemuuf beekumsa qorannicha duuba jiru sana kan ibsuudha. Kunis kallattiin iddoo qorannoon irratti gaggeeffame kan xiyyeeffatuudha. As jalatti immoo malaafi adeemsa kamiin akka fayyadamu kan qorataan itti gargaaramuu dha. Kaayyoon qorannoo kanaas dhiibbaa fayyadama afaanii waajjirale motummaa federaala naannoo Oromiyaa Godinaa Harargee Lixaa magala Ciiraa xiinxaluudhan qaaccuudhan ta'a. haaluma Qorataan kun ragaalee argaman qaaccuudhan mallaqorannoo makaa (mala akkamtaafi mala hammantaatti) gargaarameeti. Akkasumas, qorannoon kun waa'ee mata duree filatamee irrattii hundaa'uun raga odeeffakkennitoota irraa funaanname irratti hundaa'un waan ibsuuf mala qorannoo ibsaatti gargaarameera. sababni malleen kun filatamaniifis, malli qorannoo akkamtaadeeffannoo daawannaa, sakattaa'aadokumantiifi afgaaffiin funnaman gadiifageenyaan mala ibsuu fayyadamuun addeessuuf filataman kan ta'eefi malli qorannoo hammamtaadeeffannoo bargaaffiin sassabamee lakkoofsaan ibsuuf waan fayyaduuf lamaanuu bakka tokkootti mala makaan filatamanii jiru. Sababni malleen kunniin filatamaniifis, qoratichi rakkoolee jiraniifi ragaalee bifa ibsaafi bifa lakkoofsaatiin argamuu danda'an qaaccuudhan mijataadha jedhee waan amanuufi. Haaluma kanaan, Malli Sakattaa Addeessaa (Descriptive survey Study) bal'inaan Kan itti dhimmaa bahamedha. Walumaa galattii malleen kunneen kan filatamaniif, ragaaleen odeeffakkennitoota irraa funnanaman gadiifageenyaan xiinxaluuf.

Kanaafuu, kaayyoon qorannoo kanaas dhiibbaa itti fayyadama afaan Amaaraaqofa ta'uun waajjiira mootumma federala magaalaa Ciiraa keessa jiranii irratti kan xiyyeeffatu waan ta'eef, qoratichi mala kanatti dhimma bahuuf irracaalatti filatee jira.

3.2.Saxaxa Qorannichaa

Saxaxa qorannoo ilaalchisee, yoo ibsu, "saxaxni qorannoo waliigala qorannichaa to'ata, innis qorannichi maal akka fakkaata, maal irratti bu'uureffame gaaffileen jedhan saxaxa kana jalatti deebii argachuu qaba," jedha. Akka yaada kana irraa hubannutti saxaxni qorannoo tokko kan murteessuudha. kunis kaayyoon qorannoon sun gaggeeffamuuf kan ittiin xiinxaluudha, haaluma kanaan qorannichi qaaccuudhan itti fayyadama afaanii qaaccuudhan itti fayyadama afaanii waajjiira mootumma federala Itiyoophiyaa magaalaa Ciiraa keessatti argaman qaaccuudhan. Kana gochuu dhaafis, qoratic

hi qorannoo saxaxa ibsaan ibsamee mala akkamtaattifi Hammamtahaa gargaaramuun ragaa funaanee ibsaafi laakkoofassan qaaccessessee jira. Ragaa kanas, gadi fageenyaan xiinxalee erga ibseen booda, argannoofi yaada furmaataa irra gahee jira Adduunyaan (2011;63).

3.3. Hirmattota Qorannichaa

Hirmaattoonni qorannoo kanaa adda durummaadhaan Hujattoota Waajiira Federaalaa magaalaa Ciiroo Godina Hararghee lixaa keessaa filataman yommuu ta'an, Hoggantoota Waajiirichaa fi maamiltoota yookaan Fayyadamtoota Waajiira federaalaa kanatti dhimma bahan keessaa yoo ta'an. Kan filatamaniifis dhimmicharratti odeeffannoo bal'aafi gabbataa qabu jedhee qoratichi waan tilmaameefi. Kanneen waajjirootaa Hogganaan ammoo ogeeyyii dhimmi kallattiin isaan ilaallaturraa raga qabatamaa funaanuudhaafi.

3.4. Iddattoofi Mala Iddatteessuu

Qorataan Kun qorannoo kana gaggeessuuf mala iddattoo kaayyeffatamaatti (Purposive Sampling) dhimmaa bahe jira. Kun ammoo, odeeffannoo barbaachisaafi qabatamaa qaama hubannoo dhimmichaa qaburraa kallattumaan argachuufidha. mala kana yommuu ibsu, "In purposive sampling, researchers handpick the case to be included in the sample on the bases of their judgement of their typicality. In this way, they build up a sample that is satisfactory to their specific needs" Cohin (1994: 89).

Akkuma waraabbiin kun ibsutti, mala iddatteessuu kaayyeffatamaa keessatti qorattoonni iddattoowwan odeeffannoo qorannichaatiif murteessaadha jedhanii itti amananiifi kanneen kaayyoo qorannichaa guutuu danda'an akkaataa yaada murteesaaniitiin filatu. Kanumaan wal-qabatee, Jupp (2006) akka armaan gadiitti ibsa. *Purposive sampling is a form of non probability sampling in which decisions concerning the individuals to be included in the sample are taken by the researcher, based up on a variety of criteria which may include specialist knowledge of the research issues or capacity and willingness to participate in the research.*

Yaada kanarraas iddatteessuun akkayyoo gosa iddatteessuu mit-carraa keessaa tokko akka ta'eefi kanneen qorannicharratti hirmaachuu qaban qabiyyee garaagaraarratti fakkeenyaaf, dhimmicha beekuurratti, gahumsaafi fedhiin hirmaachuurratti hundaa'uun qoratichaan kan murtaa'an ta'uu hubanna. Hjjatoota waajjiirakan isaanii iddatteessuu mit-carraa dha.

Hoggantoota waaajiiraalee shanan kessaa kanneen kallattiidhaan dhimmichi isaan ilaallatuufi iddoo sanatti ittigaafatamummaa qaban keessaa namni tokko tokko filataman. Kan isaanii mala Iddatteessuu kan argameetti fayyadamuutiindha(Availability Sampling). fayyadamaa afaanii aalee federaalaashanan.Waajiiraaleen kunneenis, Waajiira eejensii hawassumma wabii hojjatoota Mootumma(PASSA)namakudhan(10), Waajjira Telee(ethio telecom)nama(12)kudhalama, WaajjiraTajaajilaHumnaa ifaa Itiyoophiyaa(EELPA)nama(10)kudhan,WaajjiraEejansiiIstaatiksii(CSA)nama(5)shan,Banki daldala Itioophiyaa (ECB)(15)kudha shan filatamaniiru.

Fayyadamootayookaan dhimmamtoota waaajiiraalee shanan,waajiiraaleen kunneenis, (Waajiira eejensii hawassumma wabii hojjatoota Mootumma (PASSA)nama (15), Waajjira Telee (ethio telecom)nama (25),Waajjira Tajaajila Humnaa ifaa Itiyoophiyaa (EELPA)nama(25), Waajjira Eejansii Istaatiksii (CSA)nama(10), Banki Daldala Itioophiyaa (ECB) nama (25) walumaagalatti nama (100) waaajiiraalee federaalaawaa magaalaa ciroo keessa aragaalee barbaachisoo ta'an argachuuf mala iddatteessuu carraa keessaa immoo iddatteessuu carraa tasaa gargaaramee jira.

Akkaataa armaan oliitti ibsamee kanaan,galma gahiinsa qorannoo kanaaf jecha akkaataa odeeffannoon kan ittiin funaanamuuf yaadamee, bargaaffii, afgaaffii,daawwan naafi sakkataa;aa dookimeentiidha.Bargaaffiidhaan immoo hojjatoota dhiyeessuudhaan ta'a. Haaluma kanaan odeeffannoo argamu cimsuuf hojjatoota waaajiiraalee federaala magaalaa ciroo keessaa bargaaffii fudhachuun gaaffii shantamii lama (52)rabsamee gurameera,afgaaffi fayyadamtoota (15)afaaniin nama dhibba tokkoo(100) fi afgaaffii (7)hoggantoota shaniif(5),walii galatti bargaaffii fi afgaaffii fudhachuun hirmaachisee jira.Kuniis,odeeffannoo isaan dhimmicha irratti qaban ilaalcha keessa galchuudhaani.BargaaffiifiAfgaaffiileenguramuunhundi qacceeffamee jira.

Kanaafuu, qorannoon kun gadifageenyaan yemmuu gaggeeffamuu ,odeeffannoo qubbaafi raga ga'aa ta'e argachuuf yaalii garagaraa taasisuun,akkasumas,wantoota qorannoo kanaaf barbaa chisaa ta'an funaanuun adeemsifamee jira.

3.4 Maddaa Ragaalee

Qoratan, ragaalee qorannoo kanaaf barbaachisan maddaa ragaalee addaddaarra argamu jedhee abdata.Waa'ee madda ragaalee ilaalchisee Cohn (1994: 50) yommuu ibsu;

Primary datas are those items that have had a direct physical relationship with the events being reconstructed. This category would include not only the written and oral testimony provided by actual participants in or witnesses of, an event, but also the participants themselves. Documents considered as primary sources include manuscripts, characters, laws, archives of official minutes or records, files letters, recordings, and research reports. All these are, intentionally or unintentionally, capable of transmitting a first hand account of an event and are therefore considered as source of primary data. Other instances of secondary sources ...text books, encyclopedias...jedha.

Haaluma kanaan, akka maddaa raga tokkoffaatti sanadoonni haala fayyadama afaanii waajiira federaalaafi hujjattoota waajiira federaalaafi fayyadamtoota afaanii magaalaa ciroofi waraqaalen qorannoo dhimma mata duree kanaa walqabatanirratti gaggeeffama nfi Hoggantoota waajiiraalee federaalaa sadarkaa addaddarraa jiran yommuu ta'an, akka maddaa raga^{ffaa}tti ammoo, barreeff amoonni, kitaabonni addaddaa, bal'inaan akka sakatta'amu tilmaama

3.5.Meeshaalee funaansa ragaalee

Malleen Meeshaaleen funaansa ragaaleen ittin funaaname karaa afuriin yommuu ta'u, isaanis, bargaaffii, afgaaffii, daawwannafisakkatta galmee irratti hundaa'un kan gageeffamanidha. Ragaaleen bifa kanaan funaanaman, karaa adda addaatin xiinxalamuun qaacceffamanii bu'aan argame mala ibsuu (descriptive method) ta'een ibsamee, barreeffamaan dhihaatera.

3.5.1.Bargaaffii

Bargaaffiin Qorannoo Qulqullaa'inaa keessatti meeshaa funaansa raga murteessaafi hubannoo namoonni waan tokkorratti qaban baruudhaafis ta'ee namoota kaawwan hubachuudhaaf mala cimaadha. Bargaaffiin malleen odeeffannoon ittiin funaanamuu keessaa isa tokkoofi kan qorattoota baay'eedhaan filatamuu dha. Sababiin isaa mala kanaan yemmuu odeeffannoo walitti qabamuu, humnaafi baasii qusachuuf waan gargaaruufi. Kana jechuunis, yeroo murtaa'e tokko keessatti namoota hedduurraa odeeffannoo argachuudhaaf qoraticha gargaara. Gama biraatiin, eenyummaa odeeffannitoota waan hin ibsineef odeeffannoo sirrii argachuudhaaf mala gaarii dha. Haaluma kanaan odeeffannoo argamu cimsuuf hojjattoota waajiiraalee federaala magaalaa Ciroomkeessaa bargaaffii fudhachuun gaaffii digdamii sagalii rabsamee guram eera. Kanaaf, qaratichiis mala kana fayyadamuun hojjaattoota waajiiraalee nama shantamii lama filatamaan irraa odeeffannoo hunda funnanatee jira. Gaafannoowwan

barreeffamaa Afaan Oromoo gara Afaan Amaaraattii jijjiiruun hojjattootaaf dhiyaatan kunneen gaaffiiwwan digdaamii sagali kan qabatan yemmuu ta'u; gaaffiileen kunneen yaada odeeffannoo kennaniif akka ta'uutti filannoowwan fuulduratti kenaman keessaa filatanii gaaffiiwwan dhiyaataniif hundi isaanii deebii kennani jiru.

Odeeffannoon kan irraa gurame dhiira 45 fi dubara 7 walumaagalatti nama (52) shantamii lama. Odeeffannoo Dhuunfaa Hojjattoota Waajjiiraalee, sadarkaa barnoota isaanii Dip piloomaa 9, Diigiiri nama 37, sartifikeetii 6, Umriin isaanii 20 ol nama 8, 20 hanga 25 nama 19, 26 hanga 35, muuxxannoon isaan akka waliigalatti qaban waggaa 1 hanga 20 gidduu tahu hubachuun ni dandahama. Afaan dhaloota yeroo ilaalamu, immoo kan hunddatu Afaan Oromoo nama 4, Afaan Amaaraa nama 48, akka tahe ragaan argame ni agarsiisa.

3.5.2. Af-gaaffii

Meeshaalee funaansa ragaaleef barbaachisu keessaa tokko Afgaaffii dha. Kunis, afgaaffii taasisuun odeeffannoo walitti qabuun waan qabatamaa argachuuf, hangam dhugaa akka ta'e hubachuuf ni gargaara. Meeshaan funaansa raga kun odeeffannoo baay'ee murteessaa bifa gaaffii banaafi cufaatiin qophaa'an hoggantoota waajjiira hujii mootummaa feederaalaa sadarkaa adda adda irra jiranirraa fi fayyadamttot afaanii rakkoo jiru falasaa wajjiin sakatta'uuf gargaara. Dastaa (2002:84) gaarummaa mala kanaa yommuu ibsu, "Odeeffannoon afgaaffiin dhiyaatu yoo ifa hinta'in qorataan keessa deebi'ee fooyyessuu danda'uufi waan hingaliniif gaafachuuf carraa qabaachuunsaanii meeshaa kana filatamaa taasisa." jedha. Meeshaan kun kan namoota dhimmichi ilaallatuuf qoratichi eenyummaafi kaayyoo ofii ibsuun odeeffannoo irraa funaannatudha. Kanaafuu, meeshaa funaansa odeeffannoo kanatti gargaaramuun qoratichi gaaffilee daanga'oofi banaa Afaan Oromootiin barreeffamee gara afaan Amahaaraatti jijjiiruun qopheessuun namoota fayyadamtoota afaanii waajjiira federaalaa kana keessatti fayyadamaniifi dura bu'aawwan waajjiroolee Feederaala bulchiins amagaalaa cirootiif dhiheessera.

Afgaaffiin kunis, kan dhiyaate, hoggantootaafi fayyadamtootaaf yoo ta'u, fayyadama Afaanii waajjiiraalee federaalawwa Itiyoophiyaa magaalaa ciroo keessatti jedhu, xiyyeeffachuun akka ibsaniif qabxiilee bu'uura ta'an irratti gaafatamaniru. Haaluma kanaan, fayyadamtoonniifi hoggantootni gaaffiiwwan dhiyaataniif deebii isaanii akka kennan taasifameera. Qorataanis yaadannoo qabachuun deebii isaanii cuunfee

barreessee gara qorannoo isaatti fudhatee jira.Namoota kanneeniif afgaafiin hoggantootaa shaniif dhiiyaateef (7) yoo ta'u,afgaaffiin afaanii kudha shan(15) banaafi cufaa ta'an kan of jalatti hammatan fayyadamtootaaf.Fayyadamtootni afgaaffii kanarratti hirmaatan baay'innaan 100 yoo ta'an, isaan keessaa dhiira 71, fi dubarti 29 of keessatti qabata.

Qorannookana keessatti mala akka tasaatiin waliigalatti fayyadamtoota100 fudhachuun kan gaggeeffameedha.Haaluma kanaan qorattoonni qorannoo kana odeeffannoo barbaachisuu funaanuuf gosa iddattoo mit-carraa kana irratti hubannoo yookaan beekumsa gahaa ta'e qaban jedhamanii yaadaman haala salphaan isa bira ga'uuf mala mijatu jedhamee yaadamu fayyadamuuf kan filatameedha.Odeeffannoo dhuunfaa fayyadamtootaa Waajjiiraalee federaalaa qorannichaaf kenneen dhiira 71, dhalaa 29, yeroo tahan, haala barnoota isaaniitiin odeeffanno kennitoonni kan barataan 19, kan hinbaranne 81 yoo tahan, haala jireenya isaanitiin yeroo ilaallaman 67 baadiyaa 33 magaalaa tahu agarsiisa.Umriin isaanis giddugaleessan waggaa 20 hanga 50 akka tahe ,akkasumas Afaan dhaloota yeroo ilaalamu,Afaan Oromoo 64, Afaan Amaaraa 30 ,Afaan biroo 6 akka tahe ragaan argame ni agaarsiisa.

Karaa birooni immoo,odeeffannoo Ittigaafatamtoota waajjiiraa Qorannicha keessatti Hirmaatan Ittigaafatamtoonni (hoggantoonnii) waajjiiraalee fedeeraalaa 5n, waliigalati tii shanuu(5)nu dhiira,isaanan kenneen qorannoo kana irratti odeeffannoo kennuun hirmaatani jiru

3.5.3. Daawwannaa

Daawwannaan meeshaalee odeeffannoo jalqabaa funaanuuf oolan keessaa tokko akka ta'eefi karaa gochaa tokko ittiin daawwachuun odeeffannoo funaannuyoota'uu, meeshaa kanatti fayyadamuun qoratichi fayyadama afaanii waajjiiraalee hujii mootummaa federaalaa bulchiinsa magaalaa ciroo argaman daawwateera.Yeroo daawwatus iddoo tokko tokkotti yaadannoo barbaachisaa ta'e qabachuudhaan, wantoota akka kaameera fi viidiyoo dhowamee ture kana jechuun hin hayamaamu jechuudha.Waajjiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa (PASSA), WaajjiiraTele (ethio telecom), WaajjiiraTajajila Humnaaifa Itioophiyaa (EELPA), Waajjiira Ejansiie estatiksiiCSA), Banki Daldala ItioophiyaaECB),ragaaleen barbaachisoota'an ilaaluun qabatmaatti waanisa mudaateefi fayyadamtoota mudatan daawwateera.

3.5.4. Sakkatta'a (dookimeentii)Galme

Mala qorataan itti fayyadame keessaa tokko sakkatta'a galmeeti. Ragaan dabalataa fayyadama afaaniin gadi fageenyaan qaaccessuuf afgaaffiifi qofaan argachuun rakkisaadha. Kanaafuu dabalataan wantoota mata duree kanaan wal qabatu wanta barreeffamee ka'ame dubbisuun barbaachisaadha. barruulee, waraqaa ragaafi barreeffamoota garagaraatin argachuun akka danda'amu eerameera. Haaluma kanaan Fayyadama Afaanii waajiiraalee federaalaa sanadoota, waliigalteewwanfi barreeffamoota unkaalee garagaraa ilaaluun qorataan odeeffannoo walitti qabachuun qorannoon gaggeeffameera. Waajjiira eejensii wabii hojjatoota Mootumma (PASSA), Waajjira Telee (ethio telecom), Waajjira Tajajila Humnaa ifaa Itioophiyaa (EELPA), Waajjira Ejansii eestatiksii (CSA), Banki Daldala Itioophiyaa (ECB), ragaaleen barbaachisoo ta'an qabatmaatti walitti qabamaniiru. Malleen xiinxala ragaa irratti hundaa'uun kan qorataan qaamaan argamuun hubachuun odeeffannoo barbaachisaa ta'e irraa waliitti funaannatee dha. Ibsa Kanarraa wanti hubannu xiinxallii ragaalee kan qorataan qaamaan dhihaatuun odeeffannoo barbaadu deebistoonni osoo isa hin barbaachisin ofuma isaatiin kan qaaccceffatuu ta'uu isaati. Barreeffama Afaan Amaaraafi Ingiliizii sadarkaa hundarratti argaman tokko tokkoon sakkatta'uun waan hin indanda'amneef mala iddatteessuu itti yaadeetiin barreeffamootaafi sanadoota ahojii waajiiraalee feederaalawa kana shananii bara 2008 qorannoo kanaaf xiyyeeffatamanii filatamaniiru

3.6. Mala Ragaan ittiin Qindaa'ee fi Qaaccceffame

Qoratiichi ragaalee meeshaalee funaansa ragaa addaddaa armaan olitti ibsamaniin funaannaman haala armaan gadiitiin qaaceessuuf karoofateera. Itti aansuudhaan, ragaaleen Hojjattootaa, fayyadamtootaafi Hoggantoota waajiiricha sadarkaa addaddaarra jiranirraa funaanname haala walfakkeenyaafi garaagarummaa isaaniitiin akaakuu akaakuun kophaa kophaatti nigurmaa'u, sana booda, ragaaleen argaman jecho otaan, lakkoofsaan, addaddaatiin qindaa'anii ragaaleen bifa ibsaa tiin argaman, mala dhiheenna Qulqulleeffataatiin (Qualitative Approach), kanneen bifalakkofsaatiin argaman ammo, Mala dhiheenna safarataatiin (Quantitative Approach) niqaaccceffamu. Gama isaatiin, Qorannoon Qulqulleeffataafi Qorannoon Safarataa walitti dhufeenyas waan qabaniif lamaanuu mala saayinsaawaa fayyadamanii rakkoo tokkof furmaata barbaaduuf akka gargaaran ibsa Dastaan (2002: 25).

Mala qaacceessa odeeffannoo hiikuu ilaalchisee, kanaaf, odeeffannoo gabateen mul'isuu dhaan qaaccesse jira. Kanas, kan gargaaramee wantoota barbaachisoo ta'an dhiyeesse mul'isuufiifa gochuudhaafi. Gabateewwan keessatti odeeffannoon, bifa lakkoofsa lakkaawwiifi dhibbeentaa nakka sirriitti ifa ta'u gochuun argannoo qorannichaa mul'isuu danda'uu dhiyaateera. Karaa biraas, bu'aa gaaffiifi deebii ilaalchisee, yaada deebistootaa gaaffilee hunda jalatti erga guuree dabareen dabalee keessatti kaa'een booda yaada isaanii gaaffii gaafataman waliin walitti fiduun tokkoon tokko gaaffiifi deebii kennaman walitti cuunfuun erga kaawwamee booda walumaa galattii gaaffiifi deebiin qofaa qofaatti ibsamanii jiru. odeeffannoon walitti guuru, dhiyyeessuufi hiikuun raawwii qorannoo hafuu hin qabnee ta'an garuu, kan dhumaa miti. Kanaafis, yaada kana hubachuudhaan qorataan qorannoo kanas, kanatti aansuudhaan odeeffannoo argameef hiika kennee, ibseefi argannoo mul'isee dhiyeessee jira.

BOQONNAA AFUR:QAACCEESSA RAGAALEE

Boqonnaa kana jattii odeeffannoowwan bifa gara garaatiin odeeffkennitoota irraa argamaa irratti hundaa’ un walduraa duubaan qaaccessuudha.

4.1.Haala Adeemsa fayyadama Afaan hojii wajjiraalee fedraalaa Magaalaa Ciroo

Akkadawwannaa waajjiraafi sakatta’ adokmantiirraa argametti waajjiraaleen federaalaa dhimmoota hawaasaa yookin fayyadamtoota yookin abbootii dhimmaabarreeffamanis ta’ee dubbiinis dhiyeeffachiisun ragaa barbaachisaa ta’e erga dhagahaniifi ilaalanii booda furmaata barbaachisaa kennu. Abbootiin dhimmaas yookin fayyadamtoonnis barreeffamanis ta’ee afaanin dhiyeefachuu dura aangoo(taayitaa) qaamni sun qabu beekuun fi bakka itti dhiyeeffatan adda baasuu qabu.

Fayyadamtonni wajjiraalee fedraalaa kanneen afaan hujii waajjiira fedraalaa hin beekne yeroo wajjira kana deeman gargaarsa barbaadutu mul’ata. Akka daawwii irraa hubatametti namoonni isaan gargaaruuf taa’an kanneen afaanicha nannoo Oromiyaa afaan Oromoo hin beekne yookin afaanicha fayyadamtoonni beekan hin beekne fi gargaarsa afaan isaan beekanii gochuu hin dandeenye ta’uutu mul’ata. Namoonni kunneen rakkachuun namoota dhimma isaanitiif wajjiricha akkuma isaanii dhufaniifi afaan tokko dubbatan kan afaanhojii waajjiira fedraalaas beekan kadhachuun milkaa’anii galu malee wanti waajjirichi gargaaru tokkolleen hin jiru.

Sakatta’a dookimentii irraa wanti hubatamu immoo fayyadamtoonni barnoota qabanis afaanichahojii waajjira fedraalaa kanaan osoo hin ta’in sanadoota, barruu walii galtee, barruu odeeffannoo, uunka(guca)guuttamuuf dhiyaatan yoo afaan lamaan barreeffame (afaan Amaaraafi afaan Ingiliizii) ta’e kanneen keessa kan afaan Ingiliizii yeroo filatan mul’ata. Sababni isaas afaan hojii kan wallaalu irra kan kahedha. Fayyadamtoonni hedduun kanneen hin baranne immoo isa kana nama yaamsisuun isaanumti walgargaaru. Hojjattoonni wajjiricha keessaa gara wardiyyaa erguun malee kanneen gargaaran hin mul’atu. Wardiyyoonis waan isaan jedhan hin beekan.

Kanaafuu, haala dookmantii ilaalchisee wanti baayyeen jira. Haata’u malee barruu qofaan lafa ta’uu isaa kana fayyadamtoonni irraa wallaalutu mul’ata. Fayyadamtoonni dhimmaaf gara biroo federaala kana yoo dhufan, itti fayyadama afaan kanaafi barruu barraa’e beekuu dhabuu irraan kan ka’e yeroo rakkatan ni mul’ata. Kanaaf

waajjiiraalee fedraalaa keessatti fayyadamni afaan barreeffamaafi dubbiinis, dhiibbaan afaan Amaaraa qofa ta'ee, mul'ate waan jiruuf fayyadamt oonni afaan naannichaa qofa beekan rakkataa jiru.

4.2.Dhiibbaa Fayyadama Afaan hojii Waajjiiraalee Federaalaa Magaalaa Ciiraa

Armaan olitti dhiibbaan fayyadama Afaanii/ Afaan Amaaraa/ waajjiiraalee federaalaa garaagaraafi deebiin af-gaaffii, bargaaffii, Daawwannaa fi sakattaa'a Dokomeentii qaamolee garaagaraarraa argaman xiinxalamanii jiru. Kana jalatti immoo madda rakkoolee kaneeniitu ibsama. Maddi rakkoo fayyadama Afaanii hedduu ta'aniis kanneen fayyadama Afaan maaraa magaalaa cirootiif ka'umsa ta'anii Afaan Amaaratti beekumsa dhabuu, dhiibbaa beekumsa /hubannoo/ Afaan Ingiliizii, xiyyeeff annaan waajjiiricha irra kennamuuf dhabuufadha. Sababoonni biros ibsamani jiru.

Fayyadamtoonni fayyadama afaan hojii mootummaa federaala kanaan dogoggora jijjiirraa, dhimmoota bulchiinsaatiin walqabatu (Administrative translation), Dhimmoota Daldalaatiin Walqabatu (Commercial Translation), Dhimmoota Dinagdee Irratti Adeemsifamu (Economic Translation), Dhimmoota Faayinaansii Waliin Walqabatan (Financial Translation), caasaa jijjiirraa fayyadama Afaan garaa garaa argaa turuudha. Rakkooleen biraa Fayyadamni (Afaan Ingiliizii) biyya alaa waan ta'eef ummatni gaafii kaasuu danda'u. Yeroo ammaatti fayyadama Afaan Amaaraa Afaan Ingilizii caalaa biyyatti keessatti dubbatamuu isaa kuni immoo Afaanoota biroo biyyattii irraa adda Kan isa taasiisuu fi dubbattotni fayyadama Afaan Amaaraa guddina Afaanichaa dhiibuu akka ta'etti ilaaluu danda'u. Rakkinni yookaan Dogoggorri uumaman kunniin ammoo waan jiraniif ija namaa hunda seenu. Namoota fayyadama Afaan hinbeekne birattis akka sirrii ta'anitti fudhatamuu malu. Gama fayyadama Afaaniitin yoo ilaalles gufuu ta'uun beekkamaadha. Hiikni hawaasaa naannoo fi haala keessatti uumaman afaan fayyadamu dubbaturratti hundaa'a.

4.3.Dhiibbaa Fayyadama Afaan Amaaraafi Ingiliizii, fayyadamtoota irraan ga'e jiru

Beekumsi caasaa Afaan tokko afaan biroo oolu dhiisuu danda'a. Afaan kamiyyuu seeraa fi caasaa mataa danda'e waan qabuuf. Fayyadamtootni waajjiiraalee federaalatiis ta'u, kanneen isaan gargaaraniin caasaa Afaan Amaaraa fi Ingiliiziitiin barreeffaman, Afaan Oromootiif hin oolu. Kanaas, odeeffannoo kennitoota jalatti xiinxalamaniiirraa hubachuun nidhanda'ama.

Hanqina jijjiirraa yaadaayaada afaan biroo, fayyadama jechoota ifa hintaaneefi yaada hanquu kan dabarsan fayyadamuun irratti xiyyeeffannoon kennamuqabantu hubatama. Maddi dogoggora kanneeniis fayyadama Afaaniirratti beekumsa dhabuu, dhiibbaa beekumsa caasaa afaan biro (Afaan Amaaraafi Afaan Ingilizii), dhiibbaa beekumsa fayyadama afaanicha hawaasni itti dhimma bahuufi bahaa jiruuf xiyyeeffannaa kennuufii dhabuu tauun sakattaa'ame jira.

Rakkoolee kana furuuf, ga'umsa fayyaddama Afaan Oromoo hojjattoota waajjiricha cimsuu, waajjirroota dhimmi kun isaan ilaallatuuf muuxannoo hawaasa kana fayyadama afaan sanaa gama Afaan Oromoon cimsu. Ogeeyyiin fayyadamaafaanii keessumattuu naannichaa beekan waajiira federalaa kana irratti bobba'uun hojjechuu qabu. Fayyadamni afaanii meeshaa guddaa rakkoon diinagdee, hawaasummaafi siyaasa biyya tokkoo ittiin furamu keessaa isa tokko waantaheef.

4.3.1. Fayyadamtoonni Afaan Amaaraa irratti beekumsa dhabuu isaanii

Odeeffannoo Af gaaffii daawwannaa, sakattaa'adokomeentii irraa argaman irraa akku ma hubachuun danda'amu, Fayyadamtootni hedduun isaanii Afaan naannichaa Afaan oromoo waan beekaniif, Afaan waajjirichaa Afaan Amaaraa beekumsa hin qaban. Afaan dhalootaa isaanii Afaan Oromoo waan ta'eef, afaan Amaaraafi Ingilizii irratti beekumsa kan hinqabne ta'uu mirkaneessanii jiru. Kunis Afaanicha barreessuufi d ubbachuu keessatti uumaman, xiinxala odeeffannoo kennitoota jalatti dhiyaateerraa hubachuun ni danda'ama.

4.3.2. Dhiibbaa Ragaalee Ittii fayyadama Afaan Amaaraa

Abbaan Dhimmaa fi namoonni hedduun dhimmaaf gara waajira Federaalaa dhufan, itti fayyadama Afaan naannoo waajiricha kanaa beekuu dhabuu irraan kan ka'e, yeroo rakkatan ni mul'ata. Waajiricha Federaalaa keessatti haalli Afaan kabaja kennuuf itti dhiyaatu kan of danda'e qaba. Kunis, afaan dubbii ta'e afaan barreeffamaa keessatti haala seera eeguu afaaniitu raawata. Sirna dubbii qofa osoo hin taane sirna barreeffama nama hin rakkisneen raawwachu akka qabu ragaan yeroo sakatta'a dookimantii gaggeeffamuu arga meefi daawwannaa waajiricha hubachuun danda'ameera.

Namni kamiyyuu dhimmaaf waajira Federaalaa dhufe dhimma isaa akkuma gara waajira seeneen "Laguddaayinoo yemaxxaaw" jechuun eegala. Fayyadamtoota Afaanicha kana hinbee kne biratti jechi, dubbii kanneen biroasitti humanguddaa barbaaddi,

waajiricha kanatti Afaan Aangoo guddaa qaba. Yeroo xumuranii galuuf deemu immoo ,amasagginaalow” jechuun waajiri cha irraa bahu. Barreeffamaanis kabajaan Afaan kana keessatti kennamu hedduuta’ee, gucoota iyyannoo irratti ni mul’ata. (dabalee D)

Adeemsi kun immoo, dubbiinis ta’e, barreeffamaan keessatti kan dhiyaatuu fi jechoota kabajaan dhiyeessuun kan baratameef akka guddaatti ilaalama. Iyyannoo barreeffama keessatti yeroo kamu “batiitinnaa ixayyiqaalloo” kan jedhuuf yeroo xumurus barruudh aan “kasalaamtaa gaar” kan jedhu ilaaluun danda’ameera. Ragaan daawwannaa fi sakat ta’a dookimantiirraa argame akka agarsiisutti, dhimmoonni waajiraalee Federaalaa keessatti Afaan barreeffamaan hojiirra kan ooluufi adeemsa kana wallaaluun immoo dhimma kennamu irratti dhiibbaa mataa isaa qabaachuu da’da’a kanaafuu dhimma waajiraalee Federaalaa keessatti Afaan barreeffamaa hojiirra oolan muraasni kan armaan gadiiti:

- Abbaan dhimmaa iyyannoo barreeffama Afaan Amaaraan dhiyaata.
- Xalayaan mana murtiitti barreeffamu Afaan Amaaraan dhiyaata
- Waliigalteen hojjetootaas ta’e, waajiraalee naannoo Oromiyaa Afaan Amaaraan barreeffamee dhiyaata.
- Dhiibbaa barreeffama Afaan kanaan rakkoon gaafatame lafarra harkifamuu danda’a.
- Afaan barreeffama human guddaa qaba. Kanneen sirriitti barreeffate dhimma itti baha, kun immoo yoo itti wallaale dhimma lammataa itti ta’a.
- Lakkoofsi guyyaan jechi, himni ergaa dabarsu ta’e tajaajila iddoo galuu qabu yoo hafe ifaajee guddaa nama dalagsiisa. Kanaaf kanneen kana fakkaatan waajira Federaalaa kan qaban ta’uu ragaan daawwannaa fi sakatta’a dokimantii gaggeeffame ni agarsiisa.

4.4.1 Deebii Bargaaffii Hojjattootaa

Gabatee (1) fayyadamtootaatti fayyadama afaanii kamiin akkatahe hubachuuf

Lakk	Fayyaidamtoonni dhimmaa isaanii waajjira federaalaa keessatti afaan kamiin dhiyeeffatu	Deebii lakk	%
1 a	Afaan oromoo	13	25
	Afaan Amaaraa	37	71.15
	Afaan Ingiliizii		
	Kan biroo	2	3.84
1 b	Ilaalcha fayyadamtoonni itti fayyadama afaanii waajjiraalee federaalaa irratti qaban haala kamiin madaaltuu		
	Baay’ee gaarii		
	Gaarii	11	21.15
	Xiqqaa	41	78.84

Akka gabatee (1) irraa hubachuu danda'amutti abbootiin dhimmaa waajjira federaalatti dhimma isaanii dhiyeeffatan lakkoofsaan % (25) ta'an afaan oromoon yoo jedhan ,% (71.15) ta'an immoo Afaan Amaaraa yoo jedhan,%(3.84)ta'an immoo kan biroo jechuun deebisani jiru.

Gabatee kan irraa akka argamutt dhimmoonniwaajjira federaalaatti dhiyaatan kamiyyuu Afaan Amaaraatiin akka fayyadamanidha. Akka qorataan dhimma isaatiifis ta'e qorannoo isaatiif jecha waajjiricha deemuun hubatteetti /ilaalletti/ dhimma isaanii gaafatan Afaanota hedduutu mul'ata.

Fakkeenyaaf,dhimma buukiibadee,dhimma Mana Murtii,Jaarsaafi jaartii maallaqa qaban irratti gaafachuuf deemu,Maallaqa Biyya Alaatii seeneef gaafachuufi fudhachuuf kan kana fakkaatu. fa'aa.Fayyadamtoonni Afaan Oromoo,Amaara,Guraageefi Adaree waajjiricha kana keessatti dhimmaaf ni deddeebi'u.Irra caalaatti danda'anii qofa osoo hin taane,dirqiin afaanicha kanneen hollataa dubbatantu mul'ata. Afaan Amaaraa kanaan jechuudha.Yaada kana mirkaneeffachuuf daawwannaa gaggeeffameefi sakatta'a dokumaantii adda addaa ilaalleen dhimmoonni waajjira federaalatti dhiyaatan afaani barreeffamas ta'e afaan dubbii Afaan Amaara ta'uu agarsiisa.

Karaa biroottiin madaallii ilaalcha fayyadamtoonni itti fayyadama Afaanii waajjiraalee Federaalaattitti qabaniif gabatee (1b)dhiyaateef irratti deebistoonnii %21.15 gaariidha yoo jedhan,%(78.84)immii xiqqoodha. Jechuun deebisaanii jiru.Akka daawwannaa gaggeeffamerraa hubatamutti ilaalcha fayyadamtoo waajjira kana yeroo hubatamu xiqqaa ta'e mul'atee jira.Fakkeenyaaf,baay'inni fayyadamtootaa namoota baadiyyaa irraa dhufan dhimma isaanii fixachuuf yeroo waajjiira federalaawa dhufan kanatti Afaanicha wallaaluuf namoota Afaanichaa dubbataniin waliigaluu dhabuuf akka oftuummaa qabanitti isaan lakkaa'uu fi Afaanichi Afaan Amaaraa qofa ta'uu isaa komii addaa addaa mul'isuun isaanii ilaalamee jira.Gaarii kanneen ta'aniif immoo warra magaalaa keessa jiraatee, ittiin dhalateef ta'uu isaa daawwannaan hubatameera.

Gabatee 2a-b.Fayyadama Afaan hojii waajjiiraalee Federaalaa hojjatootaa addaa addaa naannoo Oromiyaa keessa jiran itti fayyadamani raga funaanuuf Afaanichaan waliigaluu isaaniifi dhiibbaa raga kennuufi fudhachuu irratti dhihaate .

Lakk.	Akaakuu gaafannoo	Filannoowwan	Baay'ina deebiisto ota	Dhibbeen taadhaan (%)
2a	Fayyadama AfaanAmaaraa hojii waajjiiraalee federalaa yaada sirriitti hubachurratti dhiibbaa ta'a jettani ni yaaddu?	Eeyye	18	34.61
		Miti	10	19.23
		Hin beeku	24	46.15
2b	yerooAfaanAmaaraa kanaan hojii odeeffannoo kennuufi fudhachuun raawwattan dhiibbaan isin qunname jira?	Eeyye	27	51.92
		Miti	17	32.69
		Hin beeku	8	15.38

Akka Gabatee (2a) irratti mul'atuuttii fayyadama afaan hojii waajjiraalee feederalaa yaada sirriitti hubachurratti gufuu tahuu isaa ilaalchiisee deebistoonnii %34.61 eeyyeen ifaan ifaati gufuu ta'a yeroo jedhama,deebistoonnii 19.23 immoo lakkii ni hubanna kan jedhaniifi %46.15 immoo guutummaa guututtii hin beekuudhaan deebisanii jiru. Akkaataa daawwannaa fi sakatta'a dookimantii irraa hubatamutti Namoonni hedduun Afaanicha kanaan yeroo dhimma isaanii barreeffachuun kennan wanti barreessuu barbaadaniifi barreessan sana hubachuurratti gufuuta'ee jira.

Fakkeenyaaf,namni qarshii nama biroof erguu barbaadu tokko;Afaan Amaaraan, Abdallaa kan jedhu,yeroo afaan ingiliziin namni bankii keessatti barreesse bankii birootti ergu,Abduullaa jechuun yeroo dogoggoramee waajiricha keessatti waldhabuu, akka daawwannaan godhame mul'isutti hangana takka rakkoo fida.Gabatee(2b)fayyadama afaanii waajjiiraalee federalaa yeroo afaan Amaara kanaan hojii odeeffannoo kennuufifudhachuun fayyadamtuu dandettii gahumsa keessani dagaagsa fooyyeessa yeroo jedhan Eeyyee kan jedhan%51.92, % 32.69 miti lakkii hin fooyyeessuu yemmuu jedhaman ,%15.38 immoo hin beekuu jedhuun deebisaanii jiru.Qoratichi yeroo waajjira kana deemee argetti, hojjettoota waajirichaa yeroo daawwatu, kanneen dandeettii Afaan kanaan Ciccimoo fi haalaan Afan biroos ofitti harkisan ni mul'ata. Akkasumas kanneen biro dandeettii isaanii fooyya'iina hin qabnee fi fayyadamtoota hin hawwannes ni mul'atu yeroo daawwannaan godhamu mullisetti.

Gabatee.3.Haala fayyadamtoonni waajjiiraaleefederalaa waliin dubbii yeroo taasisan,afaanoota kamiin waljalafuudhanii dhimma itti bahan ilaalchisee

Lakk.	Fayyadamtoonni waliin dubbii yeroo taasiisan /yaada yeroo waljijjiiran Afaanoota kamiin waljafsiisan/ waljalafuudhanii dhimma itti bahu?	Deebii Lakk.	%
1	Afaan Oromoo	31	59.61
2	Afaan Amaaraa	14	26.92
3	Afaan Ingiliiz	2	3.84
4	Afaan biro	5	9.61

Gabatee(3)irraa wanti hubannu, gaaffii dhiyaateef keessaa deebistoonni %59.61Afaan oromoo yeroo jedhan,%26.92Afaan Amaaraa,%3.84Afaan Ingiliiz,%9.61immoo afaan biroo jechuun deebii isaanii ibsaniiru.Akka daawwannaan gaggeeffame irraa hubatamutti fayyadamtootni waliin dubbii yeroo taasisan Afaanota wal-taasisan / wal jalaa fuudhanii dhimma itti bahan Afaan Oromoo, Afaan Amaaraa, Afaan biroos ni mul'ata.Fakkeenyaaf,Afaan Oromoo,Afaan Amaaraa yeroo hedduu osoo hin beekne waljafsiisaa. Fakkeenyaaf, Damoozni baahee, miindaa woxaa,baala silxaaniini tu naerge,ToloTolo jedhi,Thank you ishii,Fireendi innaa masag ginaalefi kanneen kana fakkaatanwal jalaa fuudhanii dhimma itti bahuutu mul'ata. Waajiricha kana keessatti yeroo daawwannaan geggeeffamun.

Akka odeeffannoo kana irra hubannutti fayyadamtoonni waliin dubbii yeroo taasiisan yookaan yaada waljijjiiran afaanoota kanneen akka Afaan Oromoo,Afaan Amaaraa,Afaan Ingiliizfi Afaan biroo sabaafi sablammoota waljalafuunanii itti fayyad aman tahu ibsanii jiru.yaaduma kana dabalataan yoo ibsu,afaan waljafuu jechuu dubbattoonni af-lamee ta'an yeroo waliin dubbii taasisan yookaan afaaniin yaada waljijjiiran afaan lama wal jala fuudhanii yoo dhimma itti bahaniidha.Kunis,tooftaa namoonni waliin dubbii tokko keessatti afaan lama waljala fuudhanii itti gargaaramaniidha MilroyfiMuysken(1995).

Gabatee.4.Sababa Fayyadamtoonni Afaan waljafsiisaniif/waljalafuudhaniif

Lakk.	Fayyadamtoonni Afaan kan waljafsiisaniif/waljalafuudhaniif sababa maliitiif?	Deebii Lakk.	%
1	Hanqinna jechoota Afaan fayyadamanii guutuuf		100
2	Afaan itti dubbatamu sana ergaa isaa afaan birootiin akka hubatamu taasisuuf		100
3	Dubbiin isaanii akka xiyyeeffannoo argattuuf		100
4	miira ofii ittin ibsachuuf		100

Gabatee(4) irraa wanti hubannu, gaaffii dhiyaateef keessa deebistoonni hundi %100, sababni Afaan kana waljalafuudhun yookaan waljafsiisaniif, Afaan itti dubbatan sana erga isaa Afaan biroon akka hubataniif, dubbiin akka xiyyeeffannoo argatuuf, hanqinna jechoota guutuufimiira ofii ittiin ibsachuuf jedhanii deebisaniiru. Akka qorichi daawwannaa gaggeesetti, fayyadamtoonni Afaan kan waljaafsiisaniif sababa hedduu isaan irratti mul'ata. Sababni kunneenis, yeroo Afaanicha waajjiira Federalaa kana fayyadaman fayyadamtoonni Afaan dhalootaa qofa irracaalatti waan beekaniif jecha,

- Hanqina jechoota Afaan Fayyadamanii guuttachuuf
- Afaan itti dubbatamu sana ergaa isaa afaan birootiin akka hubatamu taasisuuf
- Dubbiin ykn haasofni isaanii akka xiyyeeffannoo argatuufi.
- Yeroo dubbatan miira isaanii ittiin ibsachuuf.

Kanaaf kanneen biro yeroo daawwannaan godhamu ni mul'isa. Akkaataa qorataan yeroo wajiricha deemu dhimma isas ta'e daawwannaa gaggeessu wanti fayyadamtoota irratti mul'atu hedduutu jira. Isaan kana keessaa yeroo waajiricha Federaalaa kanatti fayyadamuuf dhufu, jechoota Afaan biroo afaanicha dubbatan keessa makutu mul'ata. Fakkeenyaaf bannaati natti himi, masiraabeetitu natti kenne, zimjetteetuma hin barreessiin, waraqaa kana irratti tsaafi, sarraatanyoota maraattotatu as keessa jira, izzaagaa deemi, waladii kan hin qabne, tiffii natti kenneefi deema jira waandimmee amasagginaaloofikanneen jedhan fayyadamtoonni afaan biroo Afaanicha fayyadamaa jiran keessa makuun dhimma itti bahuutu mul'ata daawwanna irratti kan hubatame.

Akka odeeffannoon kan airra hubachuundandahameetti, fayyadamtoonni Afaan kana waljafsiisaniif, ababa hedduuf akka tahe jedhutti, namoonni afaan kan waljafsiisaniif sababa garagaraatiif akka ta'e nibsa. Kunis, hanqina jechoota afaan itti fayyadamanii qabu guutuuf, afaan dura itti dubbatamu sana ergaa isaa afaan birootiin akka hubatamu taasisuuf, dubbiin taasifamu akka xiyyeeffannoo argatu gochuuf, yeroo tokko tokko ergaan akka qulqullina qabaatu taasisuuf, hirmaannaa dubbattootaa cimsuuf, eenyummaa garee hawaasaa ibsuufi akkasumas, miira ofii itti ibsachuuf namoonni afaan waljafuun itti fayyadamu jedha Reyes(2004).

Gabatee.5. fayyadamtoonni waajjiira federalaa fayyadaman jechoota Afaan biroo Afaanicha dubbatan keessa makuuni dhimma itti bahu isaan

Lakk.	Fayyadamtoonni waajjiiricha federalaa kanaa fayyadaman jechoota Afaan biroo afaanicha dubbatan keessa makani dhimma itti bahu?	deebii Lakk.	%
1	Eeyyee	49	94.23
2	Lakkii	3	5.76

Akka Gabatee(5) irra hubannutti, gaaffii dhiyyateef keessa %94.23 eeyyee fayyadamtoonni waajjiira federalaa fayyadaman jechoota Afaan biroo Afaanicha dubbatan keessa makuuni dhimma itti bahu yeroo jedhan, %5.76 tahan immoo, lakkii dhimma makuun itti hin fayyadamanii jechuun yaada isaanii keennanii jiru. Akkuma ragaa irra arganneetti, Afaan dubbattoonni osoo waliin dubbii taasisan afaan tokko keessa afaan biroo itti makuun kan raawwatamu jedha. Kunis, sadarkaa dhamjecha, jechaafi gaaletti kan makamuudha.

code-mixing is the change of one language to another within the same utterance or in the same oral/ written text. It is a common phenomenon in societies in which two or more languages are used (Myers-scotton 1993).

Gabatee.6. Dandeettii dubbachuufi barreessuu Afaanii

Fayyadamtoonni Waajjira federaalaa keessatti fayyadama Afaan Amaaraa gahumsaan dubbachuufi barreessuu irratti maal fakkaatu?	Deebii Lakk.	%
gahumsa qaban	7	13.46
gahumsa hinqaban	45	86.53

Akka gabatee(6) armaan olii irraa hubannutti deebii kennitoonni jiran keessa a %13.46 ta'an gahumsa qaban, yeroo jedhan %86.53 ta'an immoo gahumsa hin qaban jechuun deebii kennaniijiru.

Akka dawwannaa fi sakatta'a dookimanti iirraa hubatamutti, waajjiraalee Federaalaa keessatti fayyada ma Afaan Amaara dubbachuu fi barreessuu irratti fayyadamtoonni baay'ee kanneen hin dandeenyetu mul'ata. Kanneen danda'an afaan dhalootaa isaa afaan kana ta'etu irra hedduu danda'an. Waajjirichis warrootuma isa kana danda'u galateeffata. Fakkeenyaaf fayyadamtoota in dandeenye biratti wanti mul'atu yeroogaa fatamu wanta

deemeef sana.Yeroo dhimmadeemuuf sana barreeffaman itti kennana qarshii kaffali jechuudhaan, namoonni tokko tokko deebisuu waan hin dandeenyeef, nama gaafachu utu mul'ata.

Namnisunis,qarshiiachiirraailaaleeyeroodubbiseeittihimu,fakeenyaaf,soos matoo sab aaammisti,yeroo jedhuun,meeq a jechuu dha kanneen jedhantu heddummata.

Kanaafuu,daawwannafi sakatta'a dookimantii kana irraa wanti hubatamu,Afaanicha Federaalaa ta'uu qofa osoo hin taane,kanneen naannooillee osoo afaanicha waajiricha a keessa galee kan jedhantu hubatama.

Kanaaf ,odeeffannoo arganne akka ibsutti Afaan Amaaraa waajiricha keessatti gahu msaan fayyadamuun baay'ee barbaachisaa akka ta'e agarsiisa.Kana irraa kan hubatamu ga'umsi afaanii bakka itti fayyadaman sana beekuun baayyee barbaachisaa akka ta'eefi afaan bakka itti fayyadamanii gahumsaan dubbachuufi barreessuu baay'ee barbaachisaafi iddoo ol'aanaa akka qabuudha. Ga'umsi afaan seeraa immoo irra caalaa barbaachisaa akka ta'eefi namoonni faana amaaraa gahumsaan dubbachuufi barreessuu hindandeenye dhimma isaa seeraan ibsachuun rakkata. Gahumsi afaanii waajjira federaalaa immoo kan barreeffamaas kan dubbiis jechuudha.

Caasaan Fayyadama Afaan tokkoo akkaataa dubbatamuu qabuun eegamee hin barreeffamu taanaan ergaa darburratti gufuu ta'uu dandaa. Akkasumas, namoota seeraa afaanichaa beekan biratti hubatamuu dhiisuu dandaa. kana ilaalchaisee yoo ibsu,“Barreessitoonnii fi hojjettoonni waajjiroolee mootummaa,caasaa Fayyadama Afaanitti fayyadamuurratti hanqina qabu.Hanqinni caasaa immoo,ergaa darbu sana gaagaa”Addunyaa(2010:Vii) .

Gabatee.(7a-b).Dhiibbaa FayyadamaAfaan hojii waajjiraleeFederaalaa madaaluuf safartuu dhihaate

lakk	Akakuu gaafannoo	Filannoowwan	Baay'ina Hojjatoota	Dhibbeentaa dhaan (%)
7a	Afaan Amaara qofa Afaan hujii Federaalaatiif fayyadamuun tokkummaa biyyoolessummaatiif yaaddeessaa ni ta'a?	Eeyye	43	
		Miti	9	17.30
7b	Afaan Amaaraa afaan hujii Federaalaa gadhanii itti fayyadamuun dhiibbaa ni qaba?	Eeyye	17	32.69
		Miti	35	67.30

fayyadama afaan Amaaraa, Gabatee (7a) irratti wanti hubannu gaaffii dhiyaate keessaa deebistoonni 82.69% ta'an eeyyeen yeroo jedhan 17.30% immoo lakki jedhanii jiru. Akka gabatee (7b) irraa hubatamutti gaaffii dhiyaateef keessaa deebistoonni 32.69% ta'an eeyyen yeroo jedhan 67.30% immoo lakki jedhanii jiru.

Akkaataa daawwannaa waajiricha federalaa kana irraa hubatamutti, fayyadama Afaan Amaaraa afaan hojii waajirichaa ta'uun yeroo fayyadu kana ilaalchota hedduutu irratti ka'aa jira. Daawwannaa kana irratti, afaanota sabaafi sablammoota hundaaf kan boons isu ta'uu dhabuutu mul'atee jira. Karaa biroo, haala dubbiitiin kan afaanicha hin beekne nituffatama, kan beeku ni galatoomfama. Akkasumas, carraa hojii irratti namoota saba tokkoofi Afaan tokko beekutu waajiricha keessa jira. Fayyadamtoonni afaanicha kana hin beekne carraa hojii sadarkaa hojii waajirichaa Federaalaa kanatti wal hin qixxeessu jechuudha. Kanaafuu akka qoratichidaawwannaa kan airraa hubatutti Afaan Amaaraa qofa Afaan hojii Federaalaatiif tokkummaa biyyoolessummaatiif shakkii ta'ee jira. Akka daawwannaa kana irraa argannetti Afaan Amaaraa Afaan hojii Federaalaa godhanii itti fayyadamuun faayidaa osoo hin taane miidhaatu irra caalee mul'ataa jira. Ragaan kun kan agaarsiisu, Afaan dhalootaatiin waajjiira federalaa keessatti fayyadamuun baayyee mijaata akka taheefi dhimmoon irra caala akka mijaatu fi hundi seeran akka fayyadaman hujjatamu qaban jiraachuu isaati.

Ol'aantummaan Fayyadama Afaan Amaaraa kan bakka qabateefi mootumma kan danda'e mootummoota biyya bulchan biroo hin jiru. Fayyadama Afaan Amaaraa akka afaan hujii qofaatti dursa kenuu fi warra kaan gadi hachuufi Afaan Amaaraa akka afaan haadhaatti ummatni dubbatan kaayyoo mootummaa gaggeessuurra dabree yaada biros ni qaban. Kanaan walqabsiisee" wiley (2000;67-68) yeroo falmu, ol'aantummaa afaanii fi mormiin isaan wajjiin walqabatee qabsoon jiru, xiyyeeffanoon duraa kan kennamuufi qabudha. "Ol'aantummaa afaan tokko qeebaluun warra biroo dhiituu fi bakka dhoorkachuu akka ta'etti fudhachuun ni danda'ana jedha. Sababniiniis, afaan akka mallattoo eenyumaa fi gatii walqunnamtiidhaaf qabu walitti fiduudhaan hawaasni afaan tokko yookaan lama wanta filatuu. Gaafiileen akkanaatti, Fayyadama afaaniin waliin walqabatan akkuma qabeenyota birootti dhimma yookaan hawaas-siyaasaa raawwachuu fi galmaan ga'uuf hujjiirra oola (Daoust, 1998, Jorrudd fi Das Gupta, 1971)

Itoophiyaa keessatti Afaan Amaaraa Ol'aantummaa isaa akka qabatetti ittifufee bakkoota argachuu dubbattoota isaa filuu dhaan fi dursa kennuu dhaan , akkasumas

afaan sabqunnamtii ta'uu dhaan ,odduu ittiin dhiheessuu, daldalaas ta'e kan ittin beeksifamu ta'eera, afaanoota kaan wanta hunda irra adda baasuunu fi moggaatti dhiisuudhaan AfaanAmaaraan dubbattoota isaatiif dursa kennuun carraa hujii walqixxummaa hin qabne isaaniif uumuu fi fayyadamtoota gochaadhaan hawaasa keessatti addaan bahiinsa uumeera.

Gabatee .8.Dhiibbaa Barreffamoota waajjiraalee fedelaaraa irratti mullatu

Fayyadamtoonni ukaalee,Barruulee,barreeffama sandoota,wa liigalteefi gucoota Afaan kamiin barreeffaman fayyadamani?	Deebii	%
Afaan Oromoo	-	
Afaan Amaaraa	27	51.92
Afaan Ingilizii	25	48.07

Gabatee armaan oliirraa akka hubatamutti deebistoonni %51.92 ta'an barruulee Sanadota/Gucoota/ Afaan amaraa fayyadamaa akkajiran % 48.07 immoo Afaan Ingiliziitiin barreeffamaan akka fayyadaman gabatee armaan oliirraa hubachuun ni danda'ama. Kanaaf immoo akka sababaatti gaaffii banaa dhihaateef irratti kan ka'an yeroo barreffama afaan amaaraatiin maxxanfamaniin akka ta'e garsisaniiru.Akka sakatta'a dookimentii fi daawwannaa gaggeeffame irraa hubatamutti waajjiraalee federaalaa kanakeessatti gucaalee,uunkaa,sanadoota,waliigaltee,beeksisootaafi barruuleen adda adda Afaan Amaraatiin(dabalee) irraa huba huun ni danda'ama. *Fakkeenyaaf,*

- yesiraa wili
- yeganzab gabii madargiyaa qitsii
- yetalaakee ganzab maqabiyaa qitsii
- yewacii mazaaz qistii
- yedanbanyoochi maxayaqiyaqitsii
- yewakkiilinnaa maasawooqiya qistii
- yeebalaghddayi qirreta maqarbiyaa qistiifi kannen biroos,waliigalteen kunneen

AfaanAmaaraan qofa fayyadamu.(**dabalee D**)

Kanaafuu,akka sakatta dokomeentiifi daawwaannaa irra hubatamutti fayyadamaAfaan Amaaraa kanaan fayyadamtoonni itti qufinsas tahe,gammachuu Afaanicha kanaa hin qaban. Fayyadamtoonni wantoota jedhaman kanneen Afaan Amaaraan fayyadamuun

rakkoo gudda akka taheodeeffannoon argame kun ifa taasiiseera. Akka yaada asii olii irra hubatamutti fayyadama afaanichatiin. Kunis, akka heeramootummaa rippaabilika dimokraatawaa federaalawaa Itiyoophiyaatti keewwata 5(2) jalatti tumameen, sadarkaa asii gadii qabaatudha. Innis fayyadamni afaan hojii motummaa federalaa afaan amaaraa ta'a jedhuwaan heera mootummatiin tumameefidha.

Gabatee.9. Itti fayyadama Afaan hojii Waajjira Federaalaa

fayyadama Afaan Amaaraa waajjiraalee hojii federaalaa keessa jiru haala kamiin ilaaltu?	Deebii	%
Mijataa	46	92.30
Rakkisaa	6	11.53

Gabatee .9.Armaan olirraa akka hubanutti mijataadha deebistoonni jedhan % 92..30 yeroo ta'an deebistoonni % 11.53 immoo rakkisaadha jedhanii jiru. mijataadha warri jedhan sababni isaan dhiheessan Afaan dhaloota isaanitiin waajjira keessatti gaggeeffamuu isaafi afaanicha danda'uu isaaniti. Turjumaana waan nu hin barbaachifneef ofii keenyaan dhimma keenya dhiheeffachuufi itti fayyadamuuf mijataadha jedhanii jiru. Deebistoonni rakkisaadha jedhan immoo fayyadamtoonni dhimma isaanii karaa ittii ibsatan wallaaluu irratti rakkoolee jiran waan ta'eef rakkisaadha jedhu. Ragaan kun kan agarsiisu Afaan dhalotaatiin waajjira federaalaattii fayyadamun baay'ee mijataa akka ta'eefi dhimmoonni irra caalaa akka mijatuuf hundi seeraan akka fayyadamu wantoonni hojjatamuu qaban jiraachuu isaati.

Akka qorataani waajjiraalee kanatti gaggeesse irraa hubatamutti, haala fayyadama Afaan Amaraa waajjiraalee Federaalaa keessa jiru, yoo daawwatamu komii qofaan kan guutamee fi rakkisaa ta'eetu mul'ata. Akka magaalaa qorannoon itti gaggeeffametti namoonni harki hedduu isaanii namoota baadiyyaa irraa dhufee dhimma bahu ta'uutu mul'ata. Yeroo kana waajiricha keessatti namoota Afaan naannoo kanaatu baay'ata. Dhimma isaanii yeroo fixachuuf sosocho'an Afaanich qabee, yeroo nama biroo kadhatanii gargaarsa barbaadantu mul'ata. Hojjetootnni waajirichaas, akka abbaa biyyaatti taa'anii si ilaalu. Yeroo kana namoonni ilaalcha isaanii gama tokkotti qabuun Afaan Federaalaa dhugumatti, namnis Federaala nutti ta'e nu keessummeessan jechuun komii fi rakkisuu isaa calaqqisiisuutu irraa mul'ata. Akka hojjetoota gaafatamanii deebisaniin adda ta'ee mul'atadaawwannaa irratti. Raaan kun kan agaarsiisu, irra caala akka mijaatuufihundi haalaan akka fayyadaman wantoonni hojjatamu qaban jiraachuu isaati.

Gabatee.10.Hiika Jechoota Afaan Oromoo gara Afaan Amaaraatti Eenyuun akka Taasifamu

Lakk.	Hiikkaan jechoota AfaanOromoo irraa gara Afaan Amaaraatti kan taasisan eenyuun?	Lakk.Deebii	%
1	Namoota achi keessa jiruuni	15	28.84
2	jijjiirraan ofumaa isaanitiin taasifama	11	21.15
3	Eenyuun akka raawwatamu hin beeku	6	11.53
4	Waardiyoota waajjiiratiin	20	38.46

Akka Gabatee 10 kana irraa hubannutti,hiikkaan jechoota Afaan Oromoo irraa gara Afaan Amaaraatti kan taasisan namoota achi keessa hojjataniin kan jedhan deebistoota % 28.84yoo ta'an, deebistoonni %21.15 ammoo jijjiirraan ofumaa isaaniitiin taasifama jedhanii jiru. Deebistoonni %11.53 ammoo jijjiirraan eenyuun akka raawwatamu hin beeku yaada jedhu qabu%38.46 immoo waardiyoota waajjiiraatiin jedhuun ibsanii jiru.Qoratiichi akkaataa dawwannaa gaggeeffameen wanta waajjira Federaalaa kana irraa hubatu hiikkaan jechoota Afaan Oromoo irraa gara afaan Amaaraatti kan taasisan namoota achi keessa hojjetan tokko tokkoon, fayyadamtoonni ofuma isaaniitiifi

waardiyoota keessaa nama bakka sanatti ramadameen ta'uuisaadaawwannanni agarsi isa.Wanti irra caalaattidaawwannaakanairratimul'ate,waardiyoota keessaa bakka uun kaleefi gucaaleen jiru ta'eeti nama yaamuufi namatti himuuf,yoohumnaaolta'e,namaaf guutuutu mullata.

Fakkeenyaaf, Simishi maannoo,Yeti tilikaalesh,sinti birriinoofi akkaata waajjiiraleetii ngargar taha. Kanaaf kanneen fakkaatan hiika jechootaa ilaaluun guututuu mullata. Karaa biroon. immoo wanti daawwannaa kanirra hubatamu tokkoimmoo,namoonni ye roojechoota hiikuufgaafata man,waan gaafataman sanawallaaluun,namichi irra gaafatee hiikus namni biro afaanicha isaatti akka jijjiiruufu daawwanna kana irra hubatama.Kana irra akka hubannutti,jechootaafi hiika barbaadan hiiku keessatti,rakkoolee n Afaan oromoon waajjiricha federalaa keessa jiran,namoonni iddoo sanatahun keessu meessanAfaan oromoo hedduu hin beekan.Kun immoo dhiibbaan inni qabu yoo ilaalle,baayye nama gala,kana hiikuun immoo murteessadha.

Walumaa galatti, yaada kanarraa kan hubannu yeroo ammaa ergaan waa'ee Afaan biroo irraa gara Afaan Amaaraatti hiikkamu akka fayyadamoonni hubatu afaan

ummanni beekutti bal'inaan jijjiiramaa jiraatus,hojiin jijjiirraa qaama kamiinuu raawwatamuofeeggannoo waan barbaaduuf,of eeggannoon jijjiiruun barbaachisaadha.

Gabatee.11.Jijjiara fayyadama Afaan Keessatti dhiibbaainni fidu

Jijjiirama Afaan biroo irraa gara Afaan Amaaraa taasifamuu fayyadama Afaanii keessatti gahee hagam qaba.	Deebii	%
Olaanaa	36	69.23
Giddugaleessa	16	30.76
Xiqqaa		

Gabatee armaan olii irraa akka hubatamutti deebistoonni % 69.23 ta'an baayyee ol'aanaa yeroo jedhan, %30.76 ta'an ol'aanaa jechuun deebisanii jiru. Waajjiraalee Federaalaa keessatti hiikni Afaan tokko gara Afaan Amaaraatti kan taasifamu akka bargaafii hojjattoonni deebisan irraa hubachuun danda'ametti waajjiraaleen Federaalaa dhimmoota armaan gadiitiif jijjiirama afaanii akka barbaachisu hubatamee jira. Akka daawwannaa fi sakatta'a dookimentii irraa hubatamutti,jijjiirraan afaan biroo irraa gara afaan Amaaraatti taasifamu fayyadama Afaanii sana keessatti fayyadamtoonni akka dhimma isaanii fayyadamanii galaniif gahee guddaa qaba. Haa ta'u malee waajiricha kana keessatti adeemsa jijjiirraan ergaa afaan biroo gara Afaan Amaaraa xiyyeeffannoo guddaan itti kennameen wal-gitiinsa ergaa afaan biroo irraa gara Afaan Amaaraatti godhamu xiyyeeffannaa malee waan godhamuuf adeemsa jijjiirraa irratti hin hundoofne. Yaada fayyadamtoonni dubbatan walgitutti hiikuu irratti xiyyeeffannaan hin jiru. Kanaafuu,daawannaafi sakatta'a dookimantii ilaaluunni danda'a.Haala galumsichaafi adeemsa

jechoota fayyadamankan gaafatudha.Waajjiira federaala kana keessatti dhimmoota ke nnamaniif gaheolaanaa qaba.fakkeenyaaf,nama qabeenya dhiisee du;e gara ofiiisaanii deebisuuf, Ragaalee, waliigalteefi sanadoota Afaan Amaaraatti jijjiiruuf,sanadoota waa jijjiiraalee naannoo Oromiyyaa kan Afaan Oromoo gara Afaan Amaaraa jijjiiruuf.Yeroo kana keessattii hiikkoon Afaan gahee olaanaa qaba.Jijjiiraan Afaanii waajjiiralee federalaawaa taasifamu of eeggannoo yoo hojjatame maleedhimma nama balleessuuf miidhuu keessatti gaheolaanaa taphata.Isaanis,ragaalee waligalteefi sanadoota Afaan Amaaraatiin hojjataman yeroo kana keessatti hiikkoon afaanii gahee ol'aanaa qaba jijjiirraan afaan waajjiraalee federaalaa taasifamu immoo of

eeggannoon yoo hojjatame malee dhimma namaa balleessuufi miidhuu keessaatti gahee ol'aanaa qaba daawwannan akka agarsisutti.

jijjiirraa ilaalchisee akka ibsanitti,jijjiirraan ergaa afaan maddaa gara afaan xiyyeeffannootti geessuuti jedhu.Adeemsi jijjiirraa kanaa,walgitiinsa ergaa afaan maddaafi afaan xiyyeeffannaa irratti xiyyeeffata malee adeemsa jijjiirraa irratti hin xiyyeefatu jedhu Michali(2007)&Bakar (1992).

Jijjiirraan adeemsa barreeffama afaan maddaa (source language) tokko gara afaan galmaatti (target language) haala mijataa ta'een,yaada walgitutti hiikuurratti kan xiyyeeffatuufi hubannoo galumsa jechaa, hiikaa, yaada haala galumsaafi adeemsa xinxaluu barreeffamoota afaan maddaa kan gaafatu jedha .

Gabatee.(12a-f).DhibbaaFayyadama AfaanAmaaraa waajiraalee Federaalaa irratti hubatamu

Lakk	Yaadota qaacceeffamaaf dhiyaatan	Filannoowwan	Baay'ina Hojjatoota deebistoota	Dhibbeentaa dhaan (%)
12a	Kaka'uumsa dhabuu	Eeyyee	45	86.53
		Miti	7	13.46
12b	Ofitti amanamummaa dhabuu	Eeyyee	47	90.38
		Miti	5	9.61
12c	Dhiphaachuu	Eeyyee	48	92.30
		Miti	4	7.69
12d	Beekumsa Fayyadama Afaanicha walaaluu	Eeyyee	40	76.92
		Miti	12	23.07
12e	Fayyadama Afaanii irratti Fedhii dhabuu	Eeyyee	35	67.30
		Miti	17	32.69
12f	Ilaalcha Afaan irratti qabani	Eeyyee	33	63.46
		Miti	19	36.53

Akka ibsa gabatee (12a) armaan olii irraa agarrutti 86.53% eeyyeen kaka'uumsa dhabuu yoo jedhan odeeffannoo kennitoonni 13.46% immoo lakki jechuun deebisaniiru.Akka ibsa gabatee (12b) irraa hubatamutti gaaffii dhiyaatef irratti deebii kennitoonni 90.38% eeyyen ofitti amanamummaa dhabuu yeroo jedhan odeeffannoo kennitoonni 9.61% immoo lakki jechuun deebisaniiru.Akka gabatee (12c) irratti mul'atutti gaaffii dhiyaatef keessaa deebistoonni 92.30% eeyyen dhiphachuuni yeroo jedhan odeeffannoo kennitoonni 7.69% immoo lakki (miti) jechuun yaada isaanii

kennaniiru. Akka gabatee (12d) irraa hubatamutti gaaffii dhiyaatef keessaa deebistoonni 76.92% ta'an eeyyeen beekumsa fayyadama afaanii wallaaluu yeroo jedhan 23.07% immoo lakki jechuun deebisaa kennanii jiru. Gabatee olii (12e) irraa akka hubatamutti gaaffii dhiyaateef deebistoonni 67.30% eeyyeen fayyadama afaanichaa irratti fedhii dhabuudha yeroo jedhan 32.69% immoo lakki jechuun deebii laataniiru. Akka odeeffannoo Gabatee (12f) irra hubachuun dandahamutti odeef kennitoonni %63.46 eeyyeeyemmuu jedhan, %36.53 lakkii jechuun yaada isaani ibsani jiru.

Akkaataa daawwannaa fi yeroo sakatta'a dookimantii gaggeeffamu kan hubatame fayyadama Afanii waajiraalee Federaalaa irratti, dhiibbaa ilaalcha fayyadamtootaan wal-qabatee yeroo daawwatamu kanneen mul'atan kunneenis, fayyadama afaanichaa irratti kaka'umsadhabuu, ofitti amanuu dhabuu, dhiphachuu, afaanicha irratti beekumsa dhabuu, fayyadama afaanii irratti fedhii dhabuufi Afanicha Federaalaa kana irratti ilaalcha qabaachuutu mul'ata. Fakkeenyaaf, Afaanicha yeroo fayyadamu ni sodaatu dubbaachuus ta'e barreessuu, afaan amaaraa qofa maaliif fayyadamu Afaan Oromoo saba guddaan otoo jiruu fi fedhiin qaama isaanii keessaa dhufe afaan kanaaf dhabamuunaf gaaffiif fi daawwannaan yeroo gaggeeffamu hubatameera.

Sababoota dhiibbaa ilaalchaan walqabatee ibsamaniin kaahamanii jiru. Fakkeenyaaf, - Namnimaal naan jedha laata jechuun dhiphatu, haala itti fayyadama afaanichawallaalu, dhimma barbaadan sanaaf dhiphachuu, haala adeemsa dubbii fi barreeffama walaaluufi kan kana fakkaatuudha. Kanaafuu wantoonni asi olitti, dhahamani kunneen haala daawwannafi sakkattaa dookimeentiirra hubachuunnidandahama. waajjira humna ifaafib aankii daldala itiyoo phiyaakan fudhatame (dabaalee D)

4.4.2. Deebii Afaanichaa Fayyadamtoota

- Rakkoon Fayyadama Afaanii waajiraalee Federaalaatiin walqabatee hubatamuma al? Akka odeeffannoo kennitoonni afaan oromoo dubbatuu kan kanatti aanu jedhaniiru.

Biyyootni federaalummaa dhaan bulan imaammattoota afaanii kan adda adda ta'anitti fayyadamu. Afrikaa kibbaa yoo fudhanne afanotni marti afaan hujii federaalaati. Itoophiyaa keessatti afaanota hedduu keessaa afaan tokko filuuf fi hujiiirra oolchuun itti jiraachaati jirra; Itoophiyaa keessatti immoo afaan tokko qofa akka afaan hujii federaalaatti fayyadamuun garagarummaa babalisutti argama, wanta ta'eefis fayyadama

Afaan Amaaraa dhaan wajjiin walitti hidhamee kan tajaajilu afaan biyyaa keessaafi alaa tokko filanii itti fayyadamuun loogummaa hambisuu fi afaanota biroo kan biyya keessaa warra dorgommiif hin kaadhimamin itti dabaluun nidanda'ama. Kun sababni itti ta'uufis qajeelfamni afaan filuu wanta jiruu fi dha. Akkuma beekamutti sabni tokko kophaa isaa ta'ee fedhii sabaa fi sab-lammoota fi ummattoota 80 fi kana olii kan guutu hin jiru.

jechuun odeeffannoo kennaniru.(Gurrandhala 16-06-08)waajjiira humna ifaa magaala cirooAkkadaawwannaafisakkattadokimeentii(DabaleeD)irrahubatamuttirak koonfayya damaAfaaniiwaajjiira federalan walqabatejiru,Afaan kanaan barreeffamu ufi dubbiinis,sanadoota,barreeffama waliigalteewwaniifi unkaaleen fayyadamtoonni waajjiira federala kanatti fayyadaman,Afaan Amaaraan qofa tahuu isaati.Namoonni hedduun hubannoo Afaanichaa irratti dhubu isaanittu mullata.Gara biraatiin fayyadama Afaan Amaaraan dubbattoota isaa qofa tajaajila.Dabalees kan fayyadu isaanuma qofadha. Akkasumas kan tajaajilu dubbattoota isaa qofa wanta ta'eef Afaan Amaaraan dubbattoota afaanota kaanii tajaajila sirrii ta'e hin kennuuf,garuu afaan biyya keessa tokko qoftummaadhaan yoo filame fayyadamtootni dubbattootuma afaan sani qofa ta'uun isaan hin hafuu afaanicha sana dirqamaan warri kan qanuudhaan filuun isaanii hin oolu. Wanta ta'eefis sabaafi sablammootafi ummattoota wal qixaa fayyadamtoota godhudhaaf fedhiin Afaan kanairratti uumaani qabu hin jiru.Afaanoota hedduutti kanneen ummata baldhaaf tahu filuutu fedha ummanni waajjiira kanatti fayyadaman akka daawwaanna irratti hubtama.

- Fayyadama Afaanii waajjiiraalee Federalawaa kana beekuu dadhabuun keessaan dhiibbaa isin irratti fidejira?yoo jiraate akkamitti?Odeeffannoo kennitootni hedduun isaanii

fayyadama Afaan federaalaa kanaan baayyee miidhamne jirra. Yeroodhimma keenya ibsachuuf dhufnejennu nama afaan isaan dubbatan qofa keessumeessu malee nuyii takka dhimma guutuututti ibsachu hindandeenyes,yeroo waajjiira kana dhufuun sodaa afaanichaaf jecha wanti dubbanu nuharkaa bade jira.Kanneen biroo warri afaan dandeenya jedhan immoo rakkoon takkayyuu nuirra hingenye jedhu.

jedhanii yaada kennaniiti jiru.Gurrandhala16-06-

08waajjiira humnaifaa,istaatiksiifi etoo tele koom magaala ciroo

- Dhimmaaf yeroo gara waajiira Federaalaa kanatti dhufan iyyannoo barreefatani dhufu moo isaantu isin barreessa? *Odeeffannoo kennitoonni hedduun isaanii*

iyyannoo bakka nugaafatutti nutu barreeffatuun dhufa. Nuyii ofii keenyaa osoo hin tahin ijoolee baratteefi namaafan kana dandahuuf yookaannama biroo gaafannee barreefachuun deemna. Odeeffannoo kennitoonni biroo immoo isaanumtuu kan nuf guutanii mallattoo qofaaf kan nugaafatan jiru. Kan mallattoo hin dandeenye immoo qubaan tuqna.

(Gurrandhala 16-06-08) Baankii daldala Itiyoophiyaafi Waajiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa (PASSA), baankii, magaala ciroo

- Fayyadama Afaanii waajiiraalee Federalawaa Itiyoophiyaa akka guutu biyyatti fayyadamuuf tolu maaltu fooyya'u qaba jette yaadda?

Warri afaanotni olaantummaani qaban jedhaman Afaan Amaaraa, Afaan Oromoo, Tigriree, Sidaama, Somaaleefi kanneen biroo kan hammatamanidha. Gurrandhala 16-06-08) waajiira humna ifaa, Waajiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa (PASSA) magaala ciroo

Akka daawwannaa irratti mullatutti, Karaa gama biroon wanti hubannu jedhu, Itiophiyaan biyya dhaabbattooani Ardiwwan adda addaa keessatti kan argaman wanta taateef, lammiiwwan waajjiroota kana keessatti qacaramaniif carraa filannoo argamsiisuuf irra wayyaadha. Hundaa ol immoo biyya kamiyyuu keessatti afaan biyya keessaa afaan hujii godhanii filuu warri hin deeggarre saboota dubbatoota xinnaadhaan osoo hin hafin afaan hujii afaan heduun ta'ee filamuun huunda waltaasisa.

Kanaafuuyyuu, yeroo daawwanna kana irra hubatamu, Afaanoonni gurguddoonni biyya keessa yoo hin filamnee, Afaan Ingilizii afaan hujii federaalaa godhanii itti fayyadamuun karaa sirrii ta'ee fikan ummatni itti walii galuu uumuurra dabree, dabalataan walqixxummaa afaanii, hawaasummaa fi aadaa ni agarsiisa, ni fidaas kan jedhutu hubatam. Karaa biroon, immoo mootummaan Afaan Amaara afaan hujii federaalaa yaada isaa yoo hin geeddarin warra Afaan Amaara dubbatan qofaatu, siyaasaa, dinagdee hawaasummaa fi aadaa biyyattii bu'aa jara kanaa kan dursan jechuudhan yeroo walmoomantu argama daawwii mirkanneeffanna gaggeeffame irra hubatame.

Kanaan walqabatee hayyuun tokko akka jedhetti “ mirga warra muraasaaf kennanii isaan kaan dhoowwachuu jechuun,ummattoota muraasa fayyadanii isaan kaan miidhuun warra kaaniin akka bitamu gochuudha.Raawwiin akkanaa deebbee walitti bu’insa fayyadama afaanii kan fidu ta’a. wanta ta’eefiis mootummaan afaan hunda waltaasisu fi hundaaf kan walqixa ta’e afaan hujii filuudhaan walitti bu’insa afaanota biyya keessaa gugurdoo jidduu jiru hambisee too’annaa jala oolchuuf isa dandeessisa. Kun ta’uu baannaan walitti bu’insi dhimma fayyadama afaani ilaalchisee dhoochu ga’e rakkoo hawaasummaa kan Afaan Amaara akka afaan hujii fede raalaa ta’uusaa fudhachuu dhabuurraa dhufu guddisuu ni dandaaha. Afaan Amaaraa mootummaadhaan akka afaan hujii federaalaa akka ta’u kan dirqisiifame dhimmii ijoon afaanichi carraatasaisaqunnameen biyyatti mara keessatti babalatee argamuudhaan wanta ta’eef qofa dha Lagerspotz (1998 f.197).

- FayyadamaAfaanii kanaan dhiibbaan inni isin irratti fide jira? Bu’aan yoo jirate maal fa’a? Miidhaan Afaan Amaaraan yeroo Afaan hujii Federaalaa tahu kennu Olaantummaan Afaan Amaaraa kan calqifameef mormiin wanta itti ka’eefidha.Bulchinsatti,garasab-quna mti itti fi walgahii tarretti Afaan Amaaraa akka afaan hujiiitti qe baluu fi qeebaluudhabuun akka dirree waraanaa ta’eera jadhuun odeeffannokennaniiru.Sababni isaas qacarri hujii, kabaja enyummaa afaanii fi dhiibbaa aadaa irratti fiduu fi kallatti kanaan wanta ilaalamuufidha.Fayyadama Afaan Amaaraa kana odeeffkennitoonni raga yeroo kennan ,akka kanatti aanutti ibsaniiru.

Gareelee hundumaafuu walqixaafi kan hunda walqixa tajaajiludhaa miti Gara biraatiin Afaan Amaaraan dubbattoota isaa qofa tajaajila.Dabalees kanfayyadu isaanuma qofadha.Akkasumas kan tajaajilu dubbattoota isaa qofa wanta ta’eef,AfaanAmaaraan dubbattootaafaanota kaanii tajaajila sirrii ta’e hin kennu ,kanumaafuu dubbattootni afaanota biroo waa’ee afaan isaaniiitti walqixa fayyadamuufi dubbatamuu kabajsisuu ilaalchisee hanga qabsoo mirga namoomaatti qabsaawaadhaa

kan jiran falmii isaaniiitti isitti fufuudhaan ibsaniiru.Gurrandhala 16-06-08)waajjiiralee shanan irraa kan waraabbame akkuma jirutti. Karaa, kaanii immoo mootummaan AfaanAmaara afaan hujii federaalaa akka ta’u yaada isaa yoo hin geeddarin warra afaan Amaara dubbatan qofaatu, siyaasaa, dinagdee hawaasummaa fi aadaa biyyattu bu’aa jara kanaa kan dursan jechuudha.Afaan Amaaraan mootummaadhaan akka afaan hujii federaalaa akka ta’u kan dirqisiifame dhimmii ijoon afaanichi carraa tasa isa qunnameen biyyatti mara keessatti babalatee argamuudhaan wanta ta’eef qofa dha.

- Hasbarruu(Haasaafi barreeffama) fayyadama Afaanii waajjiiraalee Federaalaa irratti maaltu isin qunname?Akka odeeffannitoonni jedhanitti,*wanti nuyi irra beknu hinjiru ture,nuyi afaan hujii naannoo oromiyaa qofaan dubbannee amansiisfannan malee inni kun nufhingalu jedhu.Itiyoophiyaan abbaa afaanoota hedduu kan taatee fi afaan dargomtoota danuu biyyaa itti dubatamu dha. Motummaan federaalawaa garuu afaan danuu (hedduu) kana keessaAfaan Amaara qofaa akka afaan hojjii waajjiiraalee Federalawaa godhe fayyadamuun haasaafi barreeffama isaa wallaahuu keenyaan miidhamoo tahanee jirra.Haaluma wal fakaataa ta'een afaan danuu (hedduu) kana akka leecalloo (mi'aadheedhii) itti fayyadaman, waan kana ta'eefiis afaan gargara heddu jiran hundu akka walqixaa gudatan daandii dirirse hin jiru sababa afaan kanaan barreesuufi dubbachuu dadhabuu irraa kan kahedha.*

Jechuun yaada isaanii ibsataniiru.(Gurrandhala 16-06-

08)wwaajjiira humna ifaa,Waajjiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa (PASSA),waajjiira istaatiksii,Baankii daldala itiyoophiyaafi humna ifaa magaala ciroo

Akka daawwannaa waajjiiraalee federalaa irra ilaalamu kan hubachiisu,itti fayyadama Afaanii abba dhimmaa walhubachuu irratti rakkoon akka jirudha.Kunis,hojjattoonni waajjiira yeroo dhimma fixaniifi beellaman, yeroo walitti dubbatanfi yeroo dhimmafu dhatan,kan mullatudha. fakkeenyaaf, buukii baasuuf,Itii Emmii,sanadootaaf,kanneen biroo yeroo dubbachuun ajaja dabarsu,dhageeffachuun,itiemmiin maal?kana jechuun maal jechuudha jechuun gaafi walgaafatu.Karaa biro on dhimmoota lakkoofsan walqabatan,guyyaan ,baraan,akka faranjiitti barreeffamutu mullata.

Walumaagalatti, jechoonni waajjira federalaa keessatti, waliin dubbii gaggeeffamu, teeknikootaafi lakkoofsan, baraan, kanguutamefi fayyadamtoonni ifan ifatti hubachuuf rakkoo taha.

- Haala Filannoo fayyadama Afaanii ilaalchisee wanti fooyyuu yoo jiraate ibsi?Gaaffima kanaan walqabatee ammas yeroo Odeeffannoo kennitoonniyyaa da isaanii yeroo ibsatan

wanti fooyyahu qabu Afaan Oromoo fi Amaara Afaanota hojii federaalaa tahun filamuu qaban jedhu.Garuu afaan Oromoo dubbachuu kan danda'an baay'inni ummataa afaanota kaan kan dubbatan kan caaludha. Kanaafuu kaan booda AfaanAmaaratti dabalamee afaan oromootiis akka

afaan hujii federaalaatti filamee hujiiirraa ooleeti fayyadamamun gaariid ha. Kanaafiis ,afaanotni afaan hujii federal aa ta'anii Filamuuqaban.Afaan Amaara,AfaanOromoo,Afaan sumaaleefiTigiree tahuutu isaanirra jiraata.(guyyuma kana,16-06-08)waajjira humna ifaafibaankii daldala itiyooophiyaa

Daawwannaan yeroo gaggeeffamus,kanuma wajjiin walqabatee sababa odeffannoo kennitoota kennan yoo hubanu.kuniis akkuma isaan jedhanitti mootummaan Federaalaa Afaanota kanatti fayyadamuuf kutatee afaanota kana guddisuufi filachutui isarraa eegama.Akka daawwanna irra hubatamutti ,abba dhimma qofa osoo hin tahin,hojjatootaaf haalonni hin mijoofo heddutu jiraan agarsiisa.Daawwanna waajjiira kanatti gaggeeffaman,immoo haalonni abbootiin dhimmaa afaan isaan akka fayyadaman wanti fooyyahu jirachuu qaba.fayyadama afaanii ilaalchisee,afaan hedduun osoo jiratee gaarii akka ture daawwanna gaggeeffame nigarsiisa.

- Afaan hujii waajjiiraalee Federaalaa Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta'uun isaa dhiibbaan qabu maal jettu?Afaan hojii feederalaa Afaan Amaaraa qofa tahu isaa irratti deebiikennitoonni yeroo dhiibbaan(Miidhaan) inni qabu immoo akka odeeffkennitoonni jedhanitti,Afaan Amaaraan afaan hujii Waajjiira Federaalaa qofa godhanii itti fayyadamuun isaa fi Afaan hojii Federaalaa godhanii yeroo itti fayyadaman, Afaan Amaaraan afaan lammaffaa warri ta'eef ergaalee (dhaamsa) Afaan Amaaraadhaan dubbataman guutuu guututti dhageeffachuu fi hubachuu hin danda'an hangan argatan suniyyu kan cicciteefee fi hiru duraa ta'a. Akkasumas immoo warri afaanicha sirritti dubbachuu hin dandeenye bakka tokkorraa gara bakka biraatti yeroo deeman afaanicha wallalu irra naannoo tokkorraa gara naannoo biraatti yeroo deeman kan isaan kan namni kamuu beekuu filuun barbaachisaadha.Afaanicha yoo hin beekne immoo rakkoo akka itti fidu beekamaa dha .

jechuun odeeffannoo kennaniiru.(16-06-

08)yaada odeeffkennitoot waajjira shan irraargam e. Kallatti birooniis ilaalchoota qorannoowan adda addaa keessa eeraman yaaduma kana kan deegaranidha.Afaan tokko qofa fayyadamun afaan waligalaa sabaaf sablamoota adda addaa waan xiqqeesuuf, akkusumas hariiroo (walitti dhufanya) isaan waan laafiisuuf, kanamalees afaan sabaaf sablamoota hunda itti fayadaman akka itti hinfayadamne godhudhaan carraa itti fayadamummaa isaani gadi qaba qorattichii kallatti biroon,ammoo

tokkumma fi biyyaaleesumma daandii idilee ala tahe umaajedhe mormata (Baker,1996)

- Fayyadama Afaanii waajjiira Federaalaa Afaan Amaara ta'uu isaa ni mormiita ? Ka'umsota mormii Afaan Amaaraa akka Afaan hojiitti fudhachuu dhabuu falmiin yookaan mormiin kee maal irratti?

Ka'umsota mormii, Afaan Amaaraa akka afaan hujii fudhachuu dhabuu. Afaan Amaaraa akka afaan hojii Federaalaatti fudhachuu dhabuurratti odeeff kennitoonni yaada hedduu akka ka'umsaatti kaasan qaban. Akkaataa hirmaattota qu'annoo kanaa fi ilaalcha isaaniitti

Afaan Amaaraa akka afaan hujii Federaalaatti sababni ittihin fudhanneef jireenya afaanota biro wanta irraanfachiisuu fi lammiiwwan muraasa ta'an qofaaf carraan hujii sadarkaa Federaalaattifi dhaabbiilee Federaalaa keessatti argachaa akka jiraatan gochaa wanta jiruufi. Namoonni siyaasaa baay'eenii fi kutaaleen hawaasa garagaraa guddina afaanota biro fi lalistummaa isaanii wanta daangeessuuf Afaan Amaaraan akka Afaan hujii Federaalaatti hojjechuu isaa fudhachuu ni mormana. afaanotni biro kan akka afaan hujii Federaalaatti itti hojjechuu danda'aman osoo jiranii, Afaan Amaaraa qofa akka afaan hujii Federaalaa godhanii fayyadamuun loogummaa dha . Kanaaf haala kana tasgabbeessuuf jijjiirraan afaan hujii Federaalaa ni barbaachisa .

jedhu. (16-06-08) waajjiiralee shanan irra fudhatame.

yaada daawwanna waajjiiralee kana irra hubatamutti, Afaan Amaaraan akka Afaan hujii waajjiira federalatahu isaa irratti, Warri kun dubbatoota Afaan Amaaraatiin walqixa ta'uun isaanirra hin jiru wanta jedhaniif, warri afaan hin dubbatani afaanicha yoo hin baratinii fi hin shaakalin miidhamtoota ta'aniiti kan hafan. Haa ta'u malee akka hirmaattoota qorannoo kanaatti qaacceedsaa fi ilaalcha isaanii yoo ilaalluu, Afaan Amaaraa guutuu biyyaatti akka barnoota tokkootti akka baratamu ta'uun hirmaana sabaa fi sab-lammootaa ol guddisuuf jedhamee yaadni ka'ee, Itoophiyaa keessatti milkaa'ina hin arganne. Sababni isaas Afaan Amaaraan warra Afaan isaanii ittiin hiikkatan qofaa salphaa wanta ta'eef, isaanuma qofa fayyadamtoota waan godhuufi Afaan Amaaraan shaqaxa hanqina qabu ta'eeti jira kallattii warra afaan biroo dubbataniin daawwanna irra yeroo ilaalamu.

Falmii Afaan Hujii Federaalaarratti godhaman,

Afaan Amaaraan afaan hojii Federaalaa ta'uu isaa falmiileen ciminaan godhaman ni jiru. Odaaf kennitoonni qorannoo kanarratti warri qooda fudhatan sababoota isaan garagaraa yaada isaanii dhiheessaniiru.

Ummata miliyoona saddeetamii ol fi biyya Afaanotni hedduun keessatti dubbataman keessatti Afaan Amaaraa tokkicha qofa afaan hujii Federaalaa godhanii fudhachuun sirriidhaa miti. Karaan biroo kan loogummaa hin calaqqisne filannoowwan biroos jiru. Afaanota biyyaa keessatti dubbataman fudhachuudhaan fedhii dubbatoota kallattii guutuu tiin silaa gaariidha. Maalummaafi Eenyummaa aadaa saba tokkoo gaaffii kan ittiin calaqifamu ta'eetti fudhatama, karaa biraatiin guddina afaanota biroo ni daangeesa afaanota dubbatoota baay'e qaban quucarsuu ta'uu irraa dabree fayyadama afaanii nuti qabnun walin walitti bu'insa uuma.

jechuun yaada isaani ibsataniiru. (16-06- 08) waajjiiralee federala shanan irraa kan warabame.

Akka yaada daawwannaa irra hubatamutti, Afaanotni biroo Aantee ta'an akka afaan hujii Federaalaatti qeebalamu qaban. Walumaagalatti afaan loogummaa hin qabne filachuun yookaan afaan ummatni miliyoonotni dubbatan afaanoromoosfaan hujii godhanii filachuun kaka'umsa hujii uumuu ni danda'a jedhan. Afaan Amaaraa akka afaan hujii qeebaluu dhabuun kan jiraatu dha. Kunis Afaan Amaaraa akka afaan hujii filachuun sababa waan hin qabneef afaanota biroo kan ummata miliyoonotaan dubbataman biyyattii keessa wanta jiraniif. Kanaan walqabatee mormiin osoo jiru, Afaan Amaaraa qofa dhaadheessuunii fi akka afaan hujii fudhatame itti fufun kan dhaabbachuu qabuu fi aadaa fi guddina afaanii warra afaan biroo dubbatanillee sadarkaa Federaalatti qeebaluun dirqama ta'ajedhu, daawwaan irra akka hubatamutti.

Dabalataan daawwannan qaaccessichi akka agarsiisutti warri sabaa fi sab-lammoota biroo dabalee filannoo isaaniitiin ala akka fayyadaman godhuun, sirrii ta'uu dhabufi fudhatama hin qabu. kanaaf tarkaanfiin kun adeemsa farra dimokraasii hordoofuu dha. Kun wanta ta'eef, isaan biroo afaan isaaniitiin akka hin fayyadameen yookaan akka filannootti fudhatanii akka itti hin fayyadamne qolachuun fudhatama hin qabu. filannoon biraa osoo jiruu dhoorkuu dha ta'a. Kun ta'uu baannaan afaan loogummaa hin qabnetti fayyadamuutu irra jira. Filannoon kun mootummaan fedhi irraa wanta hin qabneef rakkichi akkuma jirutti itti fufeeti jira. Kunis walitti bu'insa afaanota jiddu jiru daran akka cimu taasisa.

- Fayyadama Afaanii Afaanota biroo warra dubbataniif carraahujii argachuufi fayyadamawalqixa ta'e argachuu irratti maaltu hubatama? fayyadama Afaan Amaaraa afaanota biroo fayyadama walqixaa keessaatti kennamuun afaanota biroo warra dubbataniif carraa hujii argachuu fi fayyadama walqixa ta'e argachuu gaafii jedhuuf. Akka deebii kennitoonni jedhanitti, *Afaan Amaaraan meeshaa loogummaa itti keessumeessan ta'uu irra debree, biyyittii keessatii warra afaanota biroo dubbatniif wanta faayidaa kenneef hin jiru jedhaniiru.* (16-06-08) waajjiira humna ifaafi baankii itiyooophiyaa

Qabsoon humnaa ni jiraa, kanaafiis ka'umsi isaa walqixaa ta'uu dhabuudha. mormiin humnaa isa tokko isa kaannin adda wanta baasuufi dha. Kanaan walqabatee akka ibsutti, bu'aa humnaan fayyadamuu addaan qoqqoodamuufi wal qixa ta'uu dhabuu madaalawaa wanta hin ta'iin, loogummaa wanta ta'eef adeemsa keessatti kan hordofuufi garaagarumma kan uumu; addaan bahiinfii garaagarummaan afaan, madda qabeenya madda galiitis, bal'inaan biyyatti keessattii wanta dubbatamuufus, biyyattidhaaf faaya (bareedinnaa) Afaanota biroofi dubbattoota isaaniitiis bu'aa dha Bloomart (2005;2). daawwannaa irraa qoratiichi kan hubate, Itoophiyaa keessatti Afaan Amaaraan Ol'aantummaa isaa akka qabatettii ittifufee bakkoota argachuu dubbattoota isaa filuu dhaan fi dursa kennuu dhaan akkasumas afaan sabqunnamtii ta'uu dhaan, odduu ittiin dhiheessuu, daldalaas ta'e kan ittin beeksifamu ta'eera.

Afaanoota kaan wanta hunda irra adda baasuunufi moggaatti dhiisuudhan Afaan Amaaraan dubbattoota kanaatiif dursa kennuun carraa hujii walqixxummaa hin qabne isaaniif uumuufi fayyadamtoota gochaadhaan hawaasa keessatti addaan bahiinsa uumeera.

Akka oeffkennitoonni yaada isaanii kennanitti, *Afaan Amaaraa afaan hojii federaalaa ta'uun biiroolee federaalaa keessatti ramaddii madaalawaa hin ta'in akk gaggeeffamu taasiseera. Hojjettotni dhaabbataa kanaa dhibbantaan shantama warra saba amaaraa qofa dha. Haaluma walfakkatuun odeeffkennitoonni yeroo dubbatan sadarkaa federaalaa ykn sadarkumamagaalaa kanatti Afaan Amaaraan afaan hojjettootani ittiin filaman gochuun fi ilaalchafaalla ta'e ni qabaata. warra afaan kaan dubbatanuf yookaan warra Afaan Amaarfaa hin dubbanneef yookaan warra Afaan Amaaraa akka afaan lammataatti dubbataniif dabalee rakkoo inni fidaa jiru ganuu hin dandeenyu. Haalonni tokko tokko hanga walqixxaa tanitti bakka qabachuu ni dandaa, Haalumaa walfakkatuun Oromiyaa keessatti warra afaan oromoo dubbatan irratti dhiibbaa gahamaa jiruu kan ta'e jechuu dha oromiyaa*

keessatti sabaa fi sab-lammoonni hujiidhaaf yeroo dorgoman kan dorgoman Afaan Amaaraadhaanii.kuniis afaan federaalaa wanta ta'eef.(Gurrandhala16-06-08)Wajjiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa(PASSA)fiIstaatiksii,Eetootelekoo mmagaala ciroo

WarraAfaan Amaaraadhaan baratan alatti akka jedhettii adda baasuu hordofsiisa,Kun Afaan waan tajaajila ummata keessatti kan mul'atedha.(2008)Gabaasa waggaa isaa keessatti bara 2007tti warri dhaabbilee federaalaa keessatti qacaraman keessaa dhibba keessaa 50.15saba amaaraarraa ture, kenneen biroo Oromoonni, Tigiroonni, Guraagonni, fi walaayitaan kan qaban 17.75 dhibbarra qofa ture, dhibbarraa 8.70, 4.26ti 1.37 duraa duubaan kan warra kaani yeroo ta'uu warri irraanfatamani fi kan kanaatti hin makaminiis ni jiran.Kun wanta ta'eefis haalli qacarri loogummaa qaba jedhannii falmuun ni danda'ama.Qooda afaanota biyyatti keessatti dubbataman yeroo ilaalamu Cohen's(2006f.112).

Baraa 2007tti lakkawwii ummataafi manaa biyyoolessaatti (2008) baay'inni ummata biyyatti73,750,932 ennaata'u,kana keessaas 25,363,756kan ta'an Oromoo,14,878,199 Amaara4,586,876 sumaalota,4,486,516 Tigiroota,2,951,889Sidaamoo,1,859,831Gura agota,1,67 6,128 wolaayitoota, 1,276,867 Afaaroota 1,269,382 Hadiyyoota,1,104,360 Gaamoota ennaa ta'an 9,297,131 garuu,warra garee afaanoota 75 ta'anii galmaa'aniiru. Ramaddii hojii sadarkaa federaalaatti jiru sila sirrii ta'ee,dhibbarraa 34,39 oromoota,26.95 Amaarota 6,22 sumaalota 6,08Tigiroota,4.00Sidaamota,2.52 Guraagota 2.27 Wolaayitata ,1,73Afaarota1,72 Hadiyyoota 1,50 Gaamoota, fi12,61 warra hafan afaan biro warra dubbataniif ta'uutu irra ture.

Kun kan nu agarsiisu dubbatooni Afaan Amaaraa ammam tokko qooda isaaniiti dhibbarraa 23.20n caaluudhaan carra hujii argatu dhaabbiille jiran keessatti.Tigirootaa fi Guraagota qofatu qooda isaanii argatanii karaa birootiin ibsuuf qoodni warra afaan birootiin dubbatuu warra qoodni warra afaan birootiin dubbatanu warra AfaanAmaaraa dubbatamuun duraa fudhatameera jechuu dha.kuniis warra Afaan Amaaraa dubbatan hammam tokko karaa siyaasaa, hawaasummaa fi diinagdeetiin dhiibbaa akka godhan kan agarsiisu dha. Tigiroonni fi Guraagotnis haaluma wal-takkatuun hirmaattoota akka ta'an godhameera .

Ramaddiin hujii sirrii hin ta'in akkanaa kun kan dhufuu danda'eef Afaan Amaaraa qofa afaan hujii federaalaa godhanii hujjiirra olchuurraa kan dhufe dha. Dubbatootn

Afaan Amaaraa afaanicha dubbachuu fi mana barumsaattis baroota dheeraaf barachaa turuu isaan dabalatee mootummaaniis, afaanicha akka ulaagaa tokkootti kan warra hujii barbaadu ittan filu godhee fudhachuun isaa caalchisee fayyadamtoota isaan godheeraa carra hujii warraAfaan amaaraa dubbataniin yeroo wal bira qaban,baayee xinnoo godheera fakkanyaaf,qooda dhiibbarraa qabaniin sidaamaa fi sumaalee ennaa ilaallu baay'ee xinnoodha.Dorgomtoota keessa Oromoofi Walaayitaan qoodni isaan ennaa ilaalamu xinnoo dha.Sababni isaas,gara lameenuu dandeettii Afaan Amaraatiin ga'umsa akka qabaatan kallattii barbaaduutiin hirmaannaa isaanii hawaasummaa fi diingdee,ol akka ta'u godhameera.Warri afaan kaan dubbatan warraAfaan Amaaraa dubbataniin waliin dorgomtoota wanta ta'uu hin dandeenyeef, ramaddii hujii irratti sadarkaa federaalaatti afaan wal qixa laalluu dhabuun mootummaarraa ifattii mulata.

Kuniis keessatti kan jedhuun waliin wal faalleessa warri afaan hujii hinta'in dubbatan afaan biro yeroo baratan yeroo duraa fudhata kan ittiin walii galaniis rakkachaati, yeroo ittiin dorgamaniis loogiidhaan hirmaannaan isaan murtaa'aa wanta ta'uu irra dabree ejjannaa gadi aantummaa akka baatan isaan godha pool's(1991f.495).

- Yaanni Fayyadama Afaanii Afaan tokko gara Afaan biraatti (gara nama Afaanicha hin beekuutti) dubbiidhaanis haa ta'uu barreeffamaan jijjiiramuun isin bira seeran ga'a?

Fayyadama afaan maddaa eeguu hin barbaachisu. Yaada darbu irraa hiikni walgitu ni argama /nihubatama.Namni jijjiiru yaada barreeffamaFayyadama afaan maddaa erga hubatee booda cuunfee akkaataa fayyadamaaf ta'utti yaada mataa isaaatiin jijjiira.Namni jijjiiru sun yaada Fayyadama afaan maddaa itti dabaluus ykn irraa hir'isuus ni danda'a jedhu odeefkenitoonni.

odeefkennitoonni,Yaanni nuuf Jijjiirraamuu qabu, galmeewwan dhimmoota daldalaa yookaan qarshiin waliin walqaban hunda kan ilaallatuudha. Kana malees, dhimmoota unkaawwan keessatti xiyyeeffannoon qabamuu barbaadaniifi gabaasota dhimmoota barreeffamatiin walqabatan jijjiiruu waliin baayyee nurakkisee jira .Jijjiirraan waajjiira federalaa kun namoota beekumsa jechoota dhimma waan gutamuun walqabatan qabaniin yoo dalagame irra caalaa bu'a qabeessa ta'a

jedhu.(Gurrandhala16-06-08)waajjiira humna ifaaWaajjiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa (PASSA) magaala ciroo

Akka daawwannaafi sakkatta dokimentii irraa hubatamutti, jijjiirraa barreeffamoota k afaltii maa Ilaqa galchuufi baasun waliin walqabatanii irratti bu'uureffachuun kan dalagamuudha. Jechootaafi galmeewwan mana baankii keessatti tajaajilan irratti hundaa'uun raawwatama kana baayyeewa an nama dhibuuf nama waajjiira federaalaa keessatti waardiyaa gaafachuun furmaata hanga tokko argatu akka daawwanna irra hubatamutti.

Walumagalatti akka odeeff kennitoota irra hubatamutti, namni jijjiiru kamiyyuu gara madda Fayyadama afaan itti jijjiiramuutti guutumaan guutuutti ni jijjiira jechuun hin danda'amu. Hiikni walqixa akkanaa yeroo jijjiirraa haa afuutii, yeroo yaada namaa yaada keenyaan fudhannuyyuu odeeffannoon nama keessaa hafu nimul'ata.

- Imaammataafi Raawwii fayyadama Afaanii waajjiraalee Federaalaa maalfakkaata?

Akka odeeff kennitoonni jedhanitti, waa;ee raawwiifi imammata fayyadama Afaanii irratti

Mootummaa amma jiruutu biyyattii naannoo fi Godinaan ijaaruudhaan fayyadamni afaanoota addaa fudhatama argatee, sadarkaa Federaalaatti ,immoo afaan jiddu gala ta'e tokko akka afaan hijiitti filee hojjechuurra kan jiru. Kunis walitti bu'insaa fi falmilee hordofsiisuu isarraa kan ka'e garam akka nu geessaa jiran ilaalamaati kan jiru. Mootummaan kan fudhatuu fi kan dadammaqsu afaan hujii ta'insa afaan tokkicha Afaan Amaaraa isa fudhachuun barbaachisaa ta'uu isaati ,kunis afaanota biroo meeshaalee sab-qunnamtii fi dhaabbilee mootummaa Federaalaa keessatti fudhachuu diduu fi fedhii dhabuu isaattu agarsiifama jira

jedhaniiru. Gurrandhala 16-06-08)wwaajjiira humna ifaa Waajjiira eejensii wabii hojjatoota Mootummaa (PASSA)magaala ciroo

Akka daawwaannaa irraa akka hubatametti, yaadaodeeff kennitootati Filannoowwan Imaammata Afaan hujii Federaalaa, Sirnoota bittaa dabran keessatti fayyadamni afaan tokkoo fi hujimaatni itti hojjetamuu fi itti lallabamaa ture biyya mara keessatti lalise tureera jedhu. Kana irra ka'udhaan imaammata mootummaa komachuuf dirqamu. Kanaafuu afaan waliigalaa filuu fi itti fayyadamuun gara lachuunuu dhiibbaa Kan qabu dha. Bu'aan kanaatis harki tokko ilaalcha nagayaa, harki kaan immoo ilaalcha faallaa ta'e mootummaa federalaa afaanotni gargaraa keessatti dubbataman sirnichairratti rakkoo kana fideedha.

Akka hayyuun kuni falmutti, fayyadama afaan walii gala ummatoota Afaan adda addaa dubbatan walitti fiduudhaan tokkummaa uumuu fi ummata, namootaa fi garee'ee xixiqqoo sirna biyyooleessaatti hirmaachisuuf meeshaa cimaa fi human qabeessa kan ta'e dha. Ta'uus, amalotni afaaniif human kana akka argatu godhan, karaa biraatiin madda waldhabee ta'uudhaan addaan faca'insaa fi walitti bu'insaaf sababa ta'uu malu. Akka dhiibbaan kunneen dhimma imaammata afaaniirratti wantootni ilaalamuu qaban akka jirani dha Kelman (1972 ;185) .

- Haala qacarrii Hojjattoota fayyadama Afaanii waajiiraalee Federaalaa kana irratti wanti dangeeffame jira? Yoo jiraate maal fa'i?

Akka deebii kennitoonnijedhanitti, Afaan Amaaraan meeshaa loogummaa itti keessumeessan ta'uu irra debree, biyyittii keesstii warra afaanota biroo dubbatniif wanta faayidaa kenneef hin jiru jedhaniiru. Ta'uus ilaalchi loogiiwaan afaanota gidduu jiraachuu isaarraa kan ka'e qacarriin hujii kan haqaarratti hundaa'e wanta hin jireef walitti bu'insi afaanirraa ka'u, dubbattoota afaanota adda addaa jiddutti hidda hidhataati jiraatajedhaniiru. Amaariffaan qofti afaan hujii ta'ee qabamuun mootummaadhaan gudhatama argatee hujjiirraa oolfamaa kan jiruu Afaan tokko isa kaanii ol godhanii filuun. Mootummaa federaala irraatti gaafii tokko malee garaa garummaa afaanii hordofsiisa, warra afaan kan dubbatan waliin qixxee yeroo hujjiitti akka galan taasifaman warri afaan isaani filameefis ofii waan akka warra kan nurra ol qabani warri afaan isaanii hin filminiif karaa falla ta'een mirri gadi aantummaa itti dhagaame carraan ta'e hirmaannaan dhimmi hawaasummaatin.

jedhu 16-06-08 kan gaafatamani dubbatan fudhatamen waajiirale hunda irraa

yaadni kuniis keessattii barreesse Walfakkataa dha. Tajaajila ummata kennuufi hirmaachuuf warri filannoo hin qabne sochii hawaasummaa fi hirmaannaa isaanii ilaalchisee walqixxummaan afaanii wanta hin haalaminiif warra kaanii gaditti ilaalamani jechuun odeeffannoo isaani ibsataniiru. kanaafuu akka qacceessitoota qu'annoo kanaatii dhibbaantaa qooda isaanitti dubbattootni qaban gadi aanaadha (Patten's, 2001).

- Fayyadama Afaanii waajiiraalee Federaalaa yeroo fayyadamaatu maal hubatte? Warra Fayyadama Afaan Amaaraa baay'ee fayyadamtoota akka ta'an godheera. Afaanicha isa tokkicha qofa afaan hujii godhanii fayyadamuun ummattoota jiddutti garaagarummaan akkanaa akka dhufu

godhee jira jedhaniiru odeefkennitoonni. Wanta kana ta'eef, Afaan Oromoo Sadarkaa Federaalaatti afaan hujii Federaalaa ta'ee akka itti hojjetamu fi garaagarummaa kana dhiphisuuf akka danda'amu akka godhamu odeefkennitoonni ni yaadachiisan. Kun kan Itoophiyaa qofa keessati hujjiirra oole osoo hin ta'in biyyootni Afaan hedduu qaban biyyootni biro tokkoos ta'e, lamas tahe, sadii Afaanotni hujii jiraachuun rakkoo hin uumu. jedhanii dubbatan odeefkennitoonni (16-06-08) kan gaafatamani dubbatan fudhatame

Odeefkennitoonni akka armaan gadii jedhaniiru, Afaan Amaaraan akka afaan hujjiitti dubbattoota isaa magaalaa raasaa jiran yeroo gargaaruu fi yeroo jajjebeessu akkasumas damaqinaan akka hirmaatan yeroo godhu karaa siyaasaa, diinagdee fi aadaatiin hirmaannaa isaanii yeroo ifa baasu haala caalaa ta'een argama. Waamarti too'annaa isaanii jala jira. Meeshaaleen sab-qunnamtii dhiibbaa dubbattoota afaanichaa jalatti kufeera. Warra fayyadaman Afaanota biroo dubbatan ni tuffatan fayyadama afaan warra biroo ni komatan. Dhimmitokko fayyadama Afaan Amaaraa warra

dubbataaniin yoo dhihaate nigalateeffatan, ni dinqisiifatan, warra fayyadama afaan kaa niif enumaahuu garaa hin laafaniif, xiyyeeffann ankennameef walqixaa miti jedhanii yaada isaani ibsanii jiru. Kun kan agarsiisu kallatti xiyyeeffannaa dubbattoota Amaariffaa tiif kennamee fi ol'aantummaa nama dhunfaa fi garaagarummaa gareelee, warra afaan biroo dubbatanii fi afaan filatamaan dubbatan jidduttii garaagarummaa uumuun jalqabameera. Fayyadamtootni Afaan Amaaraa dubbatan gochi isaanii kan agarsiisu garaa garummaa kana babal'isuu dha.

(16-06-08) kan gaafatamani dubbatan hunda irra yaada fudhatame

kun ifatti akka mulisutti walgitinsa dhabamun humnaa warra Afaan Amaaraa dubbatanii fi warra kaan jidduu jirudha. Fayyadama Afaaniirratti warri Amaariffaa dubbatan warra kaan daran human qaban. Barreeffamootafi qophiilee isaanii tiin fedhii isaanii fi afaan dubbatan qofa ol qabanii ni agarsiisu, ni dhiheessu. Warra kaan immoo ala baasu. Kana yeroo mirkaneessu (walqixxummaan afaan ummataaf kennamuu fi shaakala afaanichaatiin murtaa'a, kuniis akka ijootti kan ilaalamu kan harka caalaa fayyadamu warra dubbattoota afaan hujjiita'ee filameeti.

Herri isaanii deeggarsa mootummaatiin godhameefii sadarkaabiyyoo leessaafi addun yaa keessattis kunumti akka calaqifamu ta'a Black ledges (2005 f.32).

Akkaa daawwannan mullisutti,abalataan gaaf-deebistootni qo'annoo kana ejjeanaa faalla kan qaban waa'ee fayyadama Afaan Amaaraa afaan hujjirratti sababoota haalaan baay'ee ta'an dhiheessuudhaan ibsaaniiru.Mootummaan federala Afaan Amaaraa Afaan sab-qunnamtii godhee fudhachuun isaa dubbattoota Afaan Amaaraa qofa ol baasee mul'isuu irra dabree fayyadama dubbattoota afaan biroo kabajaa dhoorkate tuffachiiseerajedhaniru.

“Nuti kan jennu humni meeshaa sab qunnamtii miidhaa nurraan gaheera. Gochi kuniis guyyaa kamiyyutti gochoota hawaasummaa barreeffamaanis ta'e dubbachuun (hasawaan) afaan filametti fayyadamuudhaan keessattuu warra afaan kana hin dubbannerratti miidhaa nurraan gaheer.

(16-06-08)kan gaafatamani dubbatan fudhatame

Walumaagalatti akkauma odeefkennitoota irra ibsametti, keessattuu wajjiiralee Federaalaa keessatti carraa hujii argachuutiin wajjiin walqabsiisee bu'aaleen barreeffamoonni marti too'annaa warra AfaanAmaaraa dubbatanii jalatti galaniiru.Dhimmoota hawaasummaa hunda kana keessatti too'annaan fakkeessuu fi fakkeessifummaan ni raawwatama.Ittoophiyaa keessatti galoota Afaanii adda addaa bu'aalee addaa akka dandeettii (beekumsa) afaanii hujjileen walitti sassaabaman kabaja isaaniitiin waliin kan argaman kan warra Afaan amaaraa dubbatanii qofa ta'eera.Quunamtii warra Afaan Amaaraan Afaan tokkoffaafi Lammaffaa ta'ee qoftiin kan murtaa'u haala qooda galootaatiin,kun jechuuniis ol'aantummaaAfaan Amaaraatiinii fi dubbattoota isaatiini.

- Naannoo Oromiyaa keessatti Afaan seeraa kenname jiru kana irratti Fayyadama Afaanii waajiira Federalaa kun dhiibbaan inni fide jira?yoojirate maal?Afaan Oromoo naannoo Oromiyaa keessatti Afaan seera akka tahe beekkamadha.Naannoo oromiyaa kana keessatti Fayyadama afaan amaaraa waajiiraleen hojii fedeeraalaa itti fayyadama jiru.Afaan kana fayyadamtoonniifi qaamnii biroo warri fayyadaman dhiibbaa waliin dubbii fi barreeffama tahan mulatee jira.*Kanaafuu, naannoo oromiyaa waajiira hujii Federaalaawaa Itoophiyaatti afaan hujii haala ilaalu naannofni magaalaa fayyadama afaanii waajiira mootummaa Federaalaa jala dhaabbiilee jiran keessatti bakka fayyadama Afaan adda addaa gargaaramanitti,Afaanootni hedduun dubbattootni isaanii fi gareeleen adda addaa fi namootni dhunfaa ta'u irraa hafan, warri ol'aantummaadhaan fayyadamtootaa fi hirmaatota tahan,*

akkuma beekamutti warruma afaan Amaaraa dubbatan wanta ta'uuf, gocha kana akka itti fufu gochuun fayyida Afaan naannoo isaaniis akka hin dhaga'amnee fi ifa bahee akka hin mul'anne fayyadamni kun gufuu itti taha jira.(16-06-08)waajjiira human ifaa itiyoophiyaafiwabii hawaasumma hojjatoota

Karaa biraatiin daawwannaa irraa yeroo ibsamuu,dhalatoota biyyatti warri ta'an, dubbatootni fayyadama afaan kanaan filannoo wayyaa ta'e, waajjiraalee mootummaa Federaalaa kana keessatti ni fayyadaman. Naannoolee Godinootnifi maagaloota Oromiyaa fayyadama Afaanicha akka keessatti hojjetan,heeraa mootummaatiin kennamus, garuu filannoon qaban Afaan Amaaraa dubbachuu dadhaabuu irraa kana ka'e, carraan isaanii warra dhalatoota biyyaa ta'an gadi jechuu dhanfayyadama afaan kana yoo dandahame yaaludha carran jiru.

Karaa biroon odeefkennitoonni qoranicha keessatti hirmaata kan ta'an,kan afaan Adar ee,Sumaaleefioromoo afaan hiikkatan afaanota biroos kan dubbatan namni hedduun, *AfaanAmaaraan qofa isaa afaan hujii Federaalaa ta'uu isaa jabeessaniiti morman. Sababniis jedhu, DubbatootaAfaan Amaaraatiin alatti warri afaanota biroo dubbatan miidhamtoota wanta ta'anii fi fayyadamtoota wanta hin ta'iniifi jedhu. kuniis karaa hawwsummaa, aadaa fi diinagde hirmaannaa dammaqinaan akka hin goone wanta godhuufiAfaanitti fayyadamuun dursi kan kennamuuf warra Afaan Amaaraan afaan hiikkatan fi dubbatoota Afaan Amaaraf qofa wanta ta'eef kanaafi wantoota walfakkattu qaban ,sababoota qabachuun dubbachuun ni danda'ama .jedhan.*16-06-08 kan warabbamaan irraa akkumajiruun yaanni isaan

Waluumagalatti akka odeefkennitoota irra hubatamus tahe kan biroo,afaan hujii Federaalaa tokko hujiiirra oolchuuf falmiileen ka'aniifi waliitti bu'insaaf akka ka'ums aa ta'aa dhufuu eegalaniiru.Fayyadama Afaaniirratti fedhiin adda addaa fi qunnamtiin isaanii afaanota walqixa ta'uu danda'an afaanotni biro bakka jiranitti haala akkanaa keessatti afaan tokko qofa afaan hujii Federaalaa godhanii hujiiirraa oolchuun kan sadarkaa biyyoolessaatti irratti walnama gaafachiisu,dhimma ofeeggannoon cimaan kan godhamuufi qabuu dha.Fakkeenyaaf, walitti bu'insi fayyadama afaaniirraa ka'e akka biyyoota, Baangilaadeeshii fi paakistaanii addaan faca'insa kan hordofsiisu ta'a. Akka daawwaanna irraa hubatamutti,FayyadamaAfaanAmaaraa qofa isaa afaan hujii federaalaa godhanii fudhachuun kan ta'uu hin qabne, filannoowwan biroo jiraachuu

danda'an akka furmaataatti jirachutu irra jira. Afaanota sabaa fi sab-lammootaa fi ummattootaa caalee Afaan Amaaraan yoo afaan hujii ta'e, akkasumatti warri Afaan Amaaraa dubbatan fayyadamoo ni ta'au. Gara biraatiin Fayyadamni Afaanota hedduu yoo afaan hujii ta'e biyyatti mara Itoophiyaa keessa kan jiran sabaa fi sab-lammoonni fi ummattootni marti sababa afaan isaanitiin addatti miidhamtoota hin ta'an. Hundi isaanii walqixatti fayyadamoo ta'aannalee loogin isaan giddutti hin uumamu.

4.4.3. Deebii Afgaaffii Ittigafatamtoota

- Fayyadama Afaanii Afaan Amaahara fi Ingiliizii (Af-lamee) namaa namatti garaagarummaan qaban jira? Akka odeef kennitootairra deebiin kennametti, *gar aagaum an akka jiru dandeettiin Fayyadama Afaan isaanitu nimurteessa jedhu. Afaan ingiliiziitiin Fayyadamtoonni hedduun waan hin jirreef, garaagarummaa dhuunfaa irratti hundaha jedhu. Akkasumas, eyyee nijiru, garuu fayyadamni afaan hundi isaan waligalteef, jechuun deebisaniiru. (05-09-08) kangaaffataman. Akka daawwaannaa irra mullatutti garagarummaa heddutu jira.*
- Fayyadama Afaan Amaaraa kanaan, Fayyadamatoonni of danda'anii barreeffatu? Yoo of-hin dandeenye ta'e haala kamiin barreeffatu? *Kanneen dandahaniis jiru , kanneen hindandeenyes jira. Dandeettii isaan irratti hundahu. Barreessu nidandahu , kanneen hindandeenye hojjattoota keenyatu gargaara. Wantoota hirrina qabu nutu guuta. jechuun odeef kennitoon ibsaniiiru (05-09-08) kangaafataman.*
- Waajjiiralee mootummaa Naannoo Oromiyaatti yeroo gabaasa fi beeksiisni godhamu fayyadama Afaan kamiin? Sababni isaa maal? *Fayyadama Afaan Amaaraatiin , sababni isaas Afaan hujii federala waan taheef jedhu odeef kenitooni. Naannoo Oromiyaatti yeroo gabaasa fi beeksiisni godhamus fayyadama Afaan Amaaraatiin jechuun dubbatu (05-09-08).*

Akka daawwannaafi sakkatta dokimeenti irratti ibsamutti. Afaanichi afaan hujii waajjiira federalaa waan taheef afaan birootti ifkeessummadha kan jedhantu mullatta.

- **qacarriin hojjattootaa Namoota Fayyadama Afaanii kamtu heddumaata?**

Namoonni tokko tokko yeroo qacaramuuf dhufan maal maaltu akka guutanii dhufan ajajaman? Fayyadama Afaan amaaraati. Afaan Amaaraa beekuu akka qabaniifi dookimeenti gaafatamanii jechuun

odeefkennitoonniibsanii jiru.(05-09-08)kangaaffataman

Akka daawwannaa fi sakkattadokimeenti irratti ibsamutti. Afaanichi afaan hujii waajjiira federa laa waantaheef afaan birootiifkeessummadha kanjedhantu mullatta

- Fayyadamtoonni Afaan seeraan kenname (Afaan hujii naannichaa) qofa yoo beekan dhiibbaa maal fida Afaan waajjiira Federaalaa irratti?*Dhiibba yookaan rakkoo uumuu ni dandaha.Fayyadama Afaan naanichaatiin yoo fayyadaman waliigaltee waan hirrisuuf rakkoo taha jechuun odeef kennitoonni ibsan jiru.Akka heera mootummaa Rippaabilika dimokraatawaa fedraalawaa Itiyoophiyaatti keewwata 5.2 jalatti tumameen, Afaan hojii naannichaa osoo hin tahne.Innis fayyadamni afaan hojii motummaa fedraalaa Afaan Amaaraa ta'a ,jedhu.05-09-08n gaaffataman*
- Fayyadama Afaanii waajjiira Federalaa qofa beekuun dhiiba qaba?odeefkennit ooni akkajedhanitti ,*dhiibbaa niqaba hinqabus jedhu.Yoohidandeenye kandan dahan waliin waliigaluu hindandahan jedhu.Garuu,osoo dubbachuu dandaha ni tokkumma biyyaoolesumma ni umuu jechuudha jedhani ibsu.Akka odeef kennitoonni biroo jedhanitti,dhiibba guda qaba jedhu,tokkooffa,fayyadamni afaan kan oromiyya afaan oromoo waan taheef,inni lammaffaan immoo,yeroo hedduu kan beekkamu afaan naannoo waan taheefidha.jedhuun yaada issaan kennanii jiru.(05-09-08waajjira shananu irraa gaafatame*

Akka ibsa odeefkennitoota irra hubatamutti, Ol'aantummaan fayyadama Afaan

Amaaraa kan bakka qabateefi mootummotan of kan danda'e mootummoota biyya bulchan biroo hin jiru. Fayyadama Afaan Amaaraa akka afaan hujii qofaatti dursa kenuu fi warra kaan gadi hacuucuufi AfaanAmaaraa akka afaan haadhaatti ummatni dubbatan kaayyoo mootummaa gaggeessuurra dabree yaada biroos ni qaban. Kanaan walqabsiisee" wiley (2000;67-68) yeroo falmu, ol'aantummaa afaanii fi mormiin isaan wajjiin walqabatee qabsoon jiru, xiyyeeffanoon duraa kan kennamuufi qabudha."Ol'aantumaa afaan tokko qeebaluun warra biroo dhiituu fi bakka dhoorkachuu akka ta'etti fudhachuun ni jedha.

- Filannoowwan Imaammata Fayyadama afaanii waajjiiraalee Federaalaa maal fakkaata? Akka odeefkennitoonni muraasni jedhanitti,haala gaariin hujii irra oola jira jechuun deebisan jiru.Kana irra ka'udhaan imaammata mootummaa komachuuf dirqamu. Kanaafuu afaan waliigalaa filuu fi itti fayyadamuun gara lachuunuu dhiibbaa Kan qabu dha. Bu'aan kanaatis harki tokko ilaalcha nagayaa, harki kaan immoo ilaalcha faallaa ta'e mootummaa naannoo afaanotni gargaraa keessatti dubbataman sirnicha, rakkoon mudatan kana dha.(05-09-08waajira shananu irraa gaafatame)

Walumagaagalatti boqonna kana keessatti fayyadama Afaanii Afaan Amaaraa waajjiiraalee federalaa haala magaala Ciroo maal akka fakkaattu Bargaaffii,Afgaaffii,Daawwannaafi Sakkatta dookomeenttiin gaggeefama ragaalee argaman qaacceessuuf yaalameera.Haaluma kanaan fayyadama Afaan Amaaraa waajjiiraalee federaalawaa keessa jiru ,rakkoolee heddu akka qabu beekamuun dandahameera.Ragaaleen sassaabaman kana irraa dhimmoota akka rakkootti kahan kanaaf yaada furmaataa tahu dandaha jedhu kennee jira.

Akka daawwannaatametti, Fayyadamtoonni afaaniifi namoonni dhimmaaf gara waajjiira federaala dhufan itti fayyadama afaan amaaraa beekuu dhabuu irra kan kahe yeroo rakkatan nimullata.Waajjiiralee federaalaa keessatti haalli fayyadama afaaniif kennamuuf itti dhiyaate kan ofdandahe qaba.kunis Afaan dubbis tahe,barreeffama keessatti haalli fayyadama Afaaniiittiin raawwaamu qaba. kana ragaa yeroo sakkattaa dookomeentti gaggeeffamu argameefidaa wwanna aajjiirichaa hubachuun dandahame era. Akkasumasi, iyyannoon waajjiira federaal aakan atti dhiyaatus kamiyyuu ulaagaa guutuu qaba.Adeemsi kuni immoo dubbiinis tahe barreeffaman kan dhiyaatu fayyadama Afaan Amaaraan murtahaa. Kun immoo kan agarsiisu,Fayyadamni afaan waajjiiralee federaalaa keessatti fayyadamnu,kan waajjiira fayyadama mootummaa na annichaa (AfaanOromootiin) gargara tuhu isaati.Garaagaru mmaa Afaan kanaa kan uumee mootummaa federaalaati.Kana jechuun mootummaan naannicha Afaan naannoo isaatiin jechuufimootummaan federalaa Afaan hojii federaalaa Afaan Amaaraa jechuun heera irratti barreeffachuun maxxansiifateera.

Karaa biroon waajjiiralee federaalaa kana keessatti ,itti fayyadama Afaanii fayyadamtoonni dhimmaaf dhaqan iyyannoofi guchoota itti fayyadama Afaan Amaaraan kan guutamaniidha. Ragaan daawwannaafisakatta dookimeenti irra arragame akka agarsiisutti dhimmoon waajjiiraa federaalaa Afaan barreeffamaan hojii irra oolu

Afaan Amaaraatiin. Fayyadamtoonni waajjiira kana keessatti waliin dubbii Afaanoota adda addaa gaggeessu. Dubbiin(haasofni)isaan fayyadaman Afaana Amaaraa tahe, ergaan afaan amaara akka namaa hingalletti hiika adda addaa itti kennuun ilaaluun dandahameera.

BOQONNAA SHAN

CUUNFAA, ARGANNOO, YAADA FURMAATA(YABOO)QORANNICHAA

Boqonnaa kana keessatti qabxiileen ijoon boqonnaa duraanii keessatti ka'an cuunfamanii jiru. Akkasumas cunfaa, argannoofi yaboo irratti hundaa'uun yaada furmaataa ta'uu danda'a jedhames dhiyaatee jira.

5.1. Cuunfaa

Kaayyoon qorannoo kanaa Dhiibbaa Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta'uun Waajjiiraalee Mootummaa Federaalaa haala Magaalaa Ciiroo keessa maal akkafakkata n qaacceessudha.

Kaayyoo kana galmaan ga'uuf rakkoon fayyadamootaafi ittigaafatamtootaas, Hojjattoota irratti xiyyeeffatun barbaadama. Dhiibban Barreeffamaaniis dubbiinis waajjiiraalee Federaalaa magaala kana keessatti mul'atan xiyyeeffatamaniiru. Haaluma kanaan jalqaba rakkooleen addaan bahanii ilaalamanii jiru. Akkasumas odeeffannoon barbaac hisaan funaanamanii jiru. Kunis, bargaaffii, Afgaaffii, Dawwannaa fi sakattaa'a dokomentii qophaa'eniidha. Achiin booda, odeeffannoon Funaanamanii qindaa'anii jiru. Dhumarratti, odeeffannoon qindaa'anxiinxalamuun, mala Akkamtaatiifi Ammamtaa fayyadamuun qaacceeffamanii gabaafamanii jiru.

Haaluma kanaan, Dhiibbaa Fayyadamni Afaanii waajjiiraalee Federaalaa magaalaa Ciiroo keessatti argaman hanqinnoonni mul'atan addaan ba'anii jiru. Rakkooleen kunninis, kan casaa fayyadama afaanicha wallaaluu dha. Kana jechuun seera fayyadama Afaanichaa eegu dhabuun, akka nama of danda'etti dubbachuu fi barreessuu addaan baasu dadhabuuf, hanqinna jijjiirraa dhimmoota isaan barbaadan irratti godhamuuf, Fayyadama Afaan Amaaraa ifa hintaaneefi yaada hanqu dabarsuu fayyadamuu isaanii faadha. Kanumaan walqabatee maddi rakkoo isaanii biragah amee jira. Kunis Afaan Amaaraa irratti beekumsa dhabuu, dhiibbaa beekumsa caasaas ta'ee ergaa fayyadama afaan Amaaraafi Ingiliizii, Afaan seeraan kenname kan naannoo yookaan Afaan Oromoo kana qofa beekuu isaanii irrattidha. Dhiibbaa beekumsa fayyadama seera Afaan Amaaraa isaan irra gahe kanaaf, hubannoon isaanii gama waajjiiraan xiyyeeffannoon kennameef dhabamuu faadha.

Walumaagalatti barreeffamaafi dubbiinis ergaa barbaadamu tokko dabarfachuuf, fayyadama afaanii (Afaan Amaaraa) dogoggorarraa irra bilisa ta'etti dhimma ba'uun akka barbaachisu beekkamadha. Kana ta'uu bannaan fayyadama Afaan waajjiiraalee federaalaa keessatti ergaan darbu barbaadame haala barbaadameen hafee jechuun ni danda'ama. Hubatamuufi Hubachiis rakkoo ta'a. kanumaafuu, yaada furmaata kaayyame hujii irra oolchuun barbaachiisadha.

5.2. Argannoo Qorannichaa

Qorannoon tokko erga gaggeeffamee raawwatameen booda bu'a qabeessummaa qorannoo sanaa kan mirkaneessu argannoo qorataan sun erga qorannoo sana gaggeesseen booda argatuudha. Qorannoo gaggeeffame bu'uura godhachuun argannoo wwan qorannichaa akka armaan gaditti dhiyaatanii jiru.

- Afaan Amaaraa qofa akka afaan hujii Federaalaatti sababni itti hin fudhanneef jireenya afaanota biroo wanta irraanfachiisuufi lammiiwwan muraasa ta'an qofaaf carraan hujii sadarkaa Federaalaattifi dhaabbiilee Federaalaa keessatti argachaa akka jiraatan gochaa wanta jiruufi. Afaan Amaaraan qofa, akka Afaan hujii Federaalaatti hojjechuun isaa mormiin jirachuu, afaanotni biroo akka afaan hujii Federaalaatti itti hojjechuu danda'aman akka jiraatu, Afaan Amaaraa qofa akka afaan hujii Federaalaa godhanii fayyadamuun loogummaa tahu. Kanaaf haala kana tasgabbeessuuf jijjiirraan afaan hujii Federaalaa akka barbaachisu kan jedhuf
- Afaan Amaaraan afaan hujii Waajjiira Federaalaa qofa godhanii itti fayyadamuun isaafi Afaan hojii Federaalaa godhanii yeroo itti fayyadaman, Afaan Amaaraan afaan lammaffaa warri ta'eef ergaalee (dhaamsa) Afaan Amaaraadhaan dubbataman guutuu guututti dhageeffachuu fi hubachuu dadhabuu, Afaan Oromoo Sadarkaa Federaalaatti afaan hujii Federaalaa ta'ee akka itti hojjetamu fi garaagarummaa kana dhiphisuuf, afaanotni afaan hujii federalaa ta'anii filamuu q aban. Afaan Amaara, Afaan Oromoo, Afaan sumaaleefi Tigiree tahuutu isaanirra j iraatkan jedhu.
- Fayyadamtoota Afaanii irratti, jijjiirran Afaan Amaaraa gara Afaan oromooitti taas ifamu rakkoollee hedduun kan guutameedha. Barruun waajjiira federaalaa kana kee ssatti Afaan naannichaatiin barreeffamee ittiin dalagamu waan hin jirreef, Kana w ajjiin walqabatee, Afaan Amaaraan yookaan Afaan Ingiliziin dubbisaniis tahe barr

eessanii fayyadamuun,rakkoo ta'uufi sanadoonni Afaanii,kanAfaan Oromoo waan hinjirreef ,ergaa jijjiiruun seeraan qophaa'ee kenname kan hin jirree ta'u.

- fayyadamtoonni sababa Afaanicha kana hinbeekneef,dhiibbaan irrann gaha jirachuu n isssaf fayyadama afaan Amaaraa qofa tahuun waajjiira federaalaa keessatti hubannoo argatanii kan dhaqan osoo hin tahn waajjiirichatti rakkatuun kan barame tahu,barreeffamoonni waajjiricha keessaa afaan biroon yookaan afaan oromoon jiraachuun dhabamuun argannoo qorannoo kanaati
- Haala Adeemsa fayyadama waajjiira federaalaa,naannoo Oromiyaa kana,fayyadamtoota kanneeniif hubannoon afaanicha irratti kennamuuf dhabamuun,ofii isanitiin namni akka gargaaru barbaadatu mul'ata

5.3. Yaada Furmaataa (Yaboo)

- Adeemsa fayyadama Afaanii waajjiiraalee Federalaa magaala ciroo keessaa furuuf gumaachi qaamolee mootummaa murteessaadha. Kanneen keessaa kallattiidhaan warroota imaammataAfaanii hojii waajjiiralee Federaalaa Itiyoophiyaa kan ilaallatudha.Akkasumas,al-kallattiidhaanis uummatoota fayyadama Afaan hedduu barbaadaniifi ogeeyyii fayyadama Afaanii maqaa yaamuun ni danda'ama.Qaamni kun Afaanota hedduuf akka muuxannoo biyyoota biro ilaaluun sirreessuu qaba. Kunis fayyadama Afaan Amaaraa qofa osoo hin taane yoo danda'ame Afaanoota hanga sadii gochuu qaba.Kanaafuu,fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) waajjiiraalee federaalaa irratti dhiibbaa mul'atan maqsuuf qaamni mootummaa federalaa kun iddoo olaanaa qabachuu isaa.
- Fayyadamtoonni Afaanii kallattiidhaan namoota wajjiira hojii federaalaa kanarratti fayyadamanii jiran waan ta'aniif, hamma danda'ametti beekumsa Afaan Amaaraas ta'u, kanneen barbaachisaadha jedhan kamuu ganfachuun addadureen barbaachiisaafi murteessaadha. Fayyadamtoonni kanneen afaan hujii waajjiira fedraalaa hin beekne yeroo waajjira kana deeman gargaarsa barbaadutu mul'ata.Kanaaf , waajjiiraalee fedraalaa keessatti fayyadamni ,barreeffamaafi dubbiinis,dhiibbaan afaan Amaaraa qofa ta'ee,mul'ate waan jiruuf fayyadamtoonni afaan naannichaa qofa beekan rakkoo irraa furamuu qabu .

- Fayyadama Afaanii akka guutuu biyyatti fayyaduuf tolu,ummatni Itiyoophiyaa hundi fayyadama Afaan tokko qofa Afaan hojii federaalaa godhanii fudhachuu qofa osoo hin ta'in,Afaanoota hedduuf mirgi akka eeggamuuf gumaachi barbaadamu salphaa mitii. Sababnisaa,galma tokkoon,Afaanoota hedduu fayyadamuun qilleensarra yoo mootummaan olche,namoonni hedduun itti waliigaluu danda'aniifidha.Akkasumas, rakkoolee fayyadama Afaanii waajjiiraalee federaalaa keessatti mul'atan beeksiisuun irrattis mariisisuun akka sirraa'u gochuufis ga'ee mootummaan Federaala qabu.
- Qorattoonni waa'ee fayyadama Afaanii waajjiiraalee Federaalaa (Afaan Amaaraa) irratti hojjatuun,rakkoo kana furuuf ga'een isaanii salphaa miti.Qorannoon waa'ee fayyadama Afaanii waajjiiraalee federaalaa jedhau,yeroo yerootti dhiheessuun itti fufuu qaba.Hujii isaanii keessatti kanneen waajjiiraalee federaalaa barreeffamaniif xiyyeeffanna kennuunis irra eegama.
- Afaan Oromoo naannoo Oromiyaa keessatti Afaan seera akka tahe beekkamadha.Naa nnoo oromiyaa kana keessatti Fayyadama afaan amaaraa waajjiiraleen hojii fedeeraalaa itti fayyadama jiru.Afaan kana fayyadamtoonniifi qaamnii biroo warri fayyadaman dhiibbaa waliin dubbii fi barreeffama tahun mullatee jiru,fooyyeessuun akka barbaachisu.Naannoo Oromiyaa keessatti fayyadamtoonni Afaan Oromoon waan Afaan hiikkataniif Afaan kana wallaalaniiniruu,naannoo kanatti afaan waajjiira hujii federalaa afaan Oromoo nama tahu akka qabu gochu

WABIILEE

Addnyaa Barkeessaa(2011) Akkamtaa:yaadrimee Yoordanoos

Addunyaa Barkeessaa. (2010). Natoo: Yaadrimee Caasluga Afaan Oromoo.

Finfinnee: Mega Printing Press.

Adebile, R. (2011) Language policy and planning for education in Cameroon and Nigeria. Academic Leadership [Internet], 9(2), NP. Available from:

<http://www.academicleadership.org/article/language-policy-and-planning-foreducation-in-cameroon-and-nigeria> [Accessed 10 August 2011].

Akinnaso, F. (1991) Towards the development of a multilingual language policy in Nigeria . Applied Linguistics, 12(1), pp. 29-61.

Alemayehu, F. (2011) Greater Ethiopia: the evolution of a pluralist politico-legal system in a pluralist polity [Internet]. Available from:

[http://aigaforum.com/articles/Greater Ethiopia the Evolution.pdf](http://aigaforum.com/articles/Greater_Ethiopia_the_Evolution.pdf)hiopia the Evolution.pdf[Accessed 22 August 2011].

Alemseged, A. (2004) Diversity and state-building in Ethiopia. African Affairs, 103(413), pp. 593-614.

Antilla, R (1972). An Introduction to Historical and Comparative Linguistics: Macmalain Published Co. New York.

Aregawi, B. (2004) The origins of the Tigray people's liberation front. African Affairs, 103 (413), pp. 569-592.

Asher. R.E. (1994). Encyclopedia of Language and Linguistics. New York. Pergman Press Ltd.

Assefa, F. (2005) Federalism and the accommodation of diversity in Ethiopia: a comparative study. PhD Dissertation, University of Utrecht.

Ayub (2008). "Language Use of The Jamaican and Rastafarian Community in Shashamane. A socio linguistic Study" MA Thesis. Addis Ababa University.

Baker, C. (1996). Foundation of bilingual education and multilingualism. Clevedon: Multilingual Matters. 350

- Baldauf, R. B. (1994). Unplanned language policy and planning. *Annual Review of Applied Linguistics*, 14, 82–89.
- Bamgbose, A. (2000) *Language and exclusion: the consequences of language policies in Africa*. Hamburg, LIT VERLAG Munster.
- Bell, Allan 1991. *The language of news media*. Oxford: Blackwell
- Bhattacharya, H. (2007) *Federalism in India: Institutional Strategies and Political Accommodation of Identity*. NP, University of Heidelberg.
- Blackledge, A. (2005). *Discourse and power in a multilingual world*. Amsterdam: John Benjamins
- Bloomaert, J. (2005). *Discourse: A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chiu, C. (1994). *Bases of categorization and person cognition*. Doctoral dissertation, Columbia University.
- Cohen, L., & Manion, L. (1994). *Research methods in education* (4th ed.). London: Routledge.
- Cooper, R. (1976). *The Study of Language Use*. In M.L. Bender, J.D. Brown, R. L. Cooper, and C. A. Ferguson (eds.), *Language in Ethiopia*. London: Oxford University Press.
- Coulmas, F. (1998). Introduction. In F. Coulmas (Ed.), *The handbook of sociolinguistics* (pp. 1-11). Carlton: Blackwell.
- Daniel, J.P. (2000). Translation. University of cd. Del Carmen, Campeche, Mexico. Retrieved on November 18, 2011, [http:// translation directory. Com/ article 414. Htm](http://translation.directory.Com/article%20414.Htm).
- Daoust, D. (1998). Language planning and language reform. In F. Coulmas (Ed.), *The handbook of sociolinguistics* (pp. 436-452). Carlton: Blackwell.
- Dastaa Dassaalany. (2002). **Bu'uraalee Qorannoo**. Finfinnee: Dhaabbata Maxxansaa Boolee.

- Dua, H. (1993) The national language and the ex-colonial language as rivals: the case of India. *International Political Science Review*, 14 (293), pp.293-308.
- Ethiopia (1931) Constitution of the empire of Ethiopia.
- Ethiopia (1955) Revised Constitution of the empire of Ethiopia, *Negarit Gazeta*, 15(2).
- Ethiopia (1987) Constitution of the people's republic of Ethiopia.
- Ethiopia (1991) Transitional period charter. 19
- Ethiopia (1994) Constitution of the federal democratic republic of Ethiopia, *Negarit Gazeta*, 1(1).
- Ethiopia (2007) Summary and statistical report of the population and housing census [Internet]. Available from: www.csa.gov.et/pdf/Cen
<http://www.csa.gov.et/pdf/Cen2007>
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Fasold, R. (1984). *The sociolinguistics of society*. Cambridge: Blackwell.
- FDRE. (1995). *The constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia*. Addis Ababa: BerhanenaSelam.
- Federal Civil Service Agency. (2008). *Annual civil service statistics, 2007*. Addis Ababa.
- Federal Government of Ethiopia. (2012). *Ethiopian Government Portal*. Retrieved from <http://www.ethiopia.gov.et/economy>
- Fleiner, T.** (2002) Recent developments of Swiss federalism. *Publius: The Journal of Federalism*, 32(2), PP. 97-123.
- Fox. (2002). Phrasal cohesion and statistical machine translation. In *Proc. of Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*
- Gadaa Melbaa. (1988). **Oromia**: An Introduction. Khartoum, Sudan.

- Genesee, F. (2004). Portrait of the bilingual child. In Reyes, I., Functions of Code Switching in Schoolchildren's Conversations. Bilingual Research Journal, 28(1). University of Arizona.
- Getachew, A. and Derib, A. (2006) Language policy in Ethiopia: history and current trends. Ethiopian Journal of Education and Sciences, 2(1), pp. 37-62.
- Gilbert, D. T, Fiske, S. T. & Lindzey, G.** 1998. The Handbook of Social Psychology. 4th edition. Boston: The McGraw-Hill.
- Goldman-Rakic, P. S. (1998). The prefrontal landscape: Implications of functional architecture for understanding human mentation and the central executive. In A. C. Roberts, W. T. Robbins et al. (Eds), The prefrontal cortex: Executive and (pp. 87-102). New York: Oxford University Press
- Gragg, G. (1976). "Oromo of Wollega." **In The Non Semantic Language of Ethiopia**, ed. M.L. Bender, pp. 166-195. East Lansing. Michigan: Michigan State University Press.
- Grin, F. (2005) Linguistic human rights as a source of policy guidelines: a critical assessment. Journal of Sociolinguistics, 9(3), 448-460.
- Grosjean, F. (1982). Life with two languages: An introduction to bilingualism. Cambridge: Harvard University Press.
- Grosjean, F. (1994). Individual Bilingualism. The Encyclopedia of Language and Linguistics, pp. 1-9. Oxford: Pergamon Press.
- Hodge, B. & Kress, G. (1993). (2nd ed). Languages ideology. London and New York; routledge.
- Jernudd, B. H., & Das Gupta, J. (1971). Towards a theory of language planning. In J. Rubin, & B. H. Jernudd (Eds.), Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations (pp. 195-215). Honolulu: The University Press of Hawaii.
- Jupp, Victor. (2006). **The Sage-Dictionary Of Social Research Methods**. London: Pine Forge press.

- Kassahun, B. (2007) Constitutionalism and human security in the Horn of Africa: examination of state of affairs in Ethiopia, Kenya and Sudan. Paper presented at the conference for Constitutionalism and Human Security in the Horn of Africa, October 1, in Addis Ababa, Ethiopia.
- Kelman, H. C. (1972). Language as aid and barrier to involvement in the national system. In J. A. Fishman (Ed.), *Advances in the sociology of language* (Vol. 2, pp. 185-212). The Hague: Mouton.
- Kontra, M., Phillipson, R., Skutnabb-Kangas, T., & Várady, T. (1999). *Language: A right and a resource*. Budapest: Central European University Press.
- Lagerspetz, E. (1998). On language rights. *Journal of Ethical Theory and Moral Practice*, 1(2), 181-199.
- Levy-Brljia, Lucien (1985). *How Natives Think* (transl. Lilian A. Clare, 3rd edn.), Princeton: Princeton University Press.
- Lotherington, H. (2004). Bilingual education. In A. Davies, & C. Elder (Eds.), The handbook of applied linguistics (pp. 695-718). Malden, MA: Blackwell.*
- Machali, Rochayah (2007). Campur Tangan Penerjemah: ‘mengkhianati’ teks asli? Makalah dalam Seminar Nasional Penerjemahan. FBSUNY
- Marschak, J. (1965), “The Economics of Language”, *Behavioral Science*, 10, 135-140
- Milroy, L. & Muysken, P. (1995). Introduction: code switching and bilingualism research. In L. Milroy & P. Muysken (Eds.), *One speaker two languages: Cross-disciplinary perspective on code switching* (pp. 1-14). New York: Cambridge University Press.
- Motteram G 2009, ‘Social computing and teacher education: an agenda for course development’, *Innovation in Language Learning and Teaching*, vol. 3, no. 1, pp. 83-97.
- Muysken, P. (2000). *Bilingual speech: A typology of code mixing*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Muysken, Pieter (2000). *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: CUP.
- Myers-Scotton, C. (1993). *Social motivations for codeswitching*. Oxford: Clarendon Press.
- Newmark (1988). *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International
- Patten, A. (2001) Political approach and language policy. *Political Approach*, 29(5), pp. 691-715.
- Patten, A. (2001). Political Theory and Language Policy. *Political Theory* 29(5), 691–715.
- Paulston, C. B. (1997). Language policies and language rights. *Annual Review of Anthropology*, 26, 73-85.
- Pool, P. (1991). The official language problem. *American Political Science Review*, 85, 495-514.
- Reyes, I (2004). Functions of Code-switching in Schoolchildren's Conversations. *Bilingual Research Journal*, 28(1)
- Shohamy, E. (2006). *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. New York: Routledge.
- The Constitutional Assembly. (1996). *The constitution of the republic of South Africa* (Act 108
- Wallace, J.B. (1974): the level retreat and feeding net of *Macronema Carolina Banks* (Trichoptera: Hydropsychidae). *Hydro-biologia*.
- Warschauer, M. 2003. *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Wiley, T. G. (2000). Continuity and change in the function of language ideologies in the United States. In T. Ricento, (Ed.), *Ideology, politics, and language policies: Focus on English* (pp. 67-85). Amsterdam: John Benjamins.

Young, J. (1998) Regionalism and democracy in Ethiopia. Third World Quarterly, 19(2), pp. 1991-204

Zalaalam Amantee (20012). Xiinxala Fayydama Afaan Oromoo: Beeksisa Taappeellaa Magaalaa Adaamaa. Waraqaa Qorannoo Digirii Lammaaffaa. Yuunivarsitii Addis Ababaa.

ደረጀመንገሻ (1979)::

የቋንቋ አጠቃቀም በአዲስ አበባ ወህኒቤት:: ለኢትዮጵያ የቋንቋዎች ሥነ ጽሁፍ ትምህርት ክፍል ለቤ.ኤ.ዲ.ግሪ መመሪያ የቀረበ ጥናት:: አዲስ አበባ::

ትግስት አሰፋ:: (1982):: ፍርድ ቤቶች የሚጠቀሙበት ልሳናት:: ለኢትዮጵያ የቋንቋዎች ስነ-ጽሁፍ ትምህርት ክፍል፤ ለቤ.ኤ.ዲ.ግሪ መመሪያ የቀረበ ጥናት:: አዲስ አበባ::

ሙሉነሽ በቀለ:: (1976):: የቋንቋ አጠቃቀም በነጌሌቦረና:: ለኢትዮጵያ የቋንቋዎች ስነ-ጽሁፍ ትምህርት ክፍል፤ ለቤ.ኤ.ዲ.ግሪ መመሪያ የቀረበ ጥናት:: አዲስ አበባ::

DABALEEWWAN

Dabalee A

YUUNIVARSIITII FINFINNETTI, KOOLLEEJII NAMOOMAA, QORANNOO AFANOTAA JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI, MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUFU FOOKLOORII

Bargaaffi Hojjattoota Fayyadama Afaanii Waajiiralee Federaalaa magaalaa cirootti Hojjataniif Qophaahe.

Kutaa 1. Yaada waliigalaa

Kabajamtoota hojjattoota waajiraalee federaala magaalaa ciroo. kaayyoon gaafannoo kanaa waan biraatiif osoo hin ta'ii qorannoo adeemsiisuun yuunivarsiitii Finfinnetti gosa barnoota Afaan Oromootiin digrii 2^{ffaa} (MA) ittiin guutachuuf waan ta'eef, qorannoon kun akka galmaa gahuuf yaadni isin kennitan barbaachisaa waan ta'eef, gaaffiilee armaan gadiitiif yaada keessan iftoominaan akka naaf laatan kabajaan isin gaafadha. Gargaarsa keessaniif, galatoomaa.

Kutaa 2. Odeeffannoo Waliigalaa

keessan ilaalatu iddoo qophaa'erratti mallattoo (x) kaa'uun guutaa.

- **Maqaa mana hojii** _____

- **Koorniyaa**

Dhiira _____ Dhalaa _____

- **Umrii**

<20 _____

20- 25 _____

26-35 _____

36-50 _____

≥50 _____

4. Sadarkaa barnootaa

Dip. _____ Digr _____ MA/MSc _____ fi kan biro _____

-

Afaan

- Afaan Amaahara(A1)-----

- Afaan Oromoo(A1)_____

- Kan biro yoo jiraate barreesi_____

- **Waggaa tajaajilan**

>5 _____

5- 10 _____

10-15 _____

15-20 _____

<20 _____

Kutaa 3.Bargaaffii

Fayyadamtoonni Afaanii waajjiira federaalaa filaannoo Fayyadaama Afaan kamiin akka ta'e hubachuuf dhihaatee.

Gabatee (1) fayyadamtootaatti fayyadama afaanii kamiin akkatahe hubachuuf

Lakk	Fayyaidamtoonni dhimmaa isaanii waajjira federaalaa keessatti afaan kamiin dhiyeeffatu	•
1 a	Afaan oromoo	
	Afaan Amaaraa	
	Afaan Ingiliizii	
	Kan biro	
1 b	Ilaalcha fayyadamtoonni itti fyyadama afaanii waajjiraalee federaalaa irratti qaban haala kamiin madaaltuu	•
	Baay'ee gaarii	
	Gaarii	
	Xiqqaa	

Gabatee 2a-b.Fayyadama Afaan hojii waajjiiraalee Federaalaa hojjatootaa addaa addaa naannoo Oromiyaa keessa jiran itti fayyadamani raga funaanuuf Afaanichaan waliigaluu isaaniifi dhiibbaa raga kennuufi fudhachuu irratti dhihaate .

Lakk. gaafannoo	Akaakuu gaafannoo	Filannoowwan	
2a	Fayyadama Afaan hojii waajjiiraalee federalaa yaada sirriitti hubachurratti gufuu ta'a jette ni yaadda?	Eeyye	
		Miti	
		Hin beeku	
2b	Fayyadama faaniiwaajjiiraaleeFederalaa yeroo Afaan Amaaraa kanaan hujii odeeffannoo kennuufi fudhachuu dandeettiin yookaan gahumsa kee afaan kanaan ni fooyyesa jette yaada?	Eeyye	
		Miti	
		Hin beeku	

Gabatee.3.Haala fayyadamtoonni waliin dubbii yeroo taasisan,afaanoota kamiin waljafsiisan/ waljalfuudhanii dhimma itti bahan ilaalchisee

Lakk.	fayyadamtoonni waliin dubbii yeroo taasiisan /yaada yeroo waljijjiiran Afaanoota kamiin waljafsiisan/waljalfuudhanii dhimma itti bahu?	
1	Afaan Oromoo	
2	Afaan Amaaraa	
3	Afaan Ingiliiz	
4	Afaan biro	

Gabatee.4.Sababa Fayyadamtoonni Afaan waljafsiisaniif/waljalfuudhaniif

Lakk.	Fayyadamtoonni Afaan kan waljafsiisaniif/waljalfuudhaniif sababa maliitiif?	
1	Hanqinna jechoota Afaan fayyadamanii guutuuf	
2	Afaan itti dubbatamu sana ergaa isaa afaan birootiin akka hubatamu taasisuuf	
3	Dubbiin isaanii akka xiyyeeffannoo argattuuf	
4	miira ofii ittin ibsachuuf	

Gabatee.5. fayyadamtoonni waajjiira federalaa fayyadaman jechoota Afaan biroo Afaanicha dubbatan keessa makuuni dhimma itti bahu isaan

Lakk.	Fayyadamtoonni waajjiiricha federalaa Kanaa fayyadaman jechoota Afaan biroo afaanicha dubbatan keessa makani dhimma itti bahu?	•
1	Eeyyee	
2	Lakkii	

Gabatee.6. Dandeettii dubbachuufi barreessuu Afaanii

Fayyadamtoonni Waajjira federaalaa keessatti fayyadama Afaan Amaaraa gahumsaan dubbachuufi barreessuu irratti maal fakkaatu?	•
gahumsa qaban	
gahumsa hinqaban	

Gabatee.(7a-b).FayyadamaAfaanhojiiwaajjiraleeFederaalaamadaaluufsafartuu dhihaate

lakk	Akakuu gaafannoo	Filannoowwan	•
7d	Afaan Amaara qofa Afaan hujii Federaalaatiif fayyadamuun tokkummaa biyyoolessummaatiif yaaddeessaa ni ta'a?	Eeyye	
		Miti	
7e	Afaan Amaaraa afaan hujii Federaalaa gadhanii itti fayyadamuun buha ni qaba?	Eeyye	
		Miti	

Gabatee .8. Fayyadama Barreeffamoota waajjiraalee fedelaaraa

Fayyadamtoonni ukaalee,Barruulee,barreeffama sandota,wa liigalteefi gucoota Afaan kamiin barreeffaman fayyadamani?	•
Afaan Oromoo	
Afaan Amaaraa	
Afaan Ingilizii	

Gabatee .9. Itti fayyadama Afaan Naannoo waajjira federaalaa

Itti fayyadama Afaan Amaaraa Waajjiraalee federaalaa keesa jiru haala kamiin ilaaltu?	•
Mijataa	
Rakkisaa	

Gabatee.10.Hiika Jechoota Afaan Oromoo gara Afaan Amaaraatti Eenyuun akka Taasifamu

Lakk.	Hiikkaan jechoota AfaanOromoo irraa gara Afaan Amaaraatti kan taasisan eenyuun?	•
1	Namoota achi keessa jiruuni	
2	jijjiirraan ofumaa isaanitiin taasifama	
3	Eenyuun akka raawwatamu hin beeku	
4	Waardiyoota waajjiiratiin	

Gabatee.11. Jijjiara fayyadama Afaan Keessatti

Jijjiirama Afaan biro irraa gara Afaan Amaaraa taasifamuu fayyadama Afaanii keessatti gahee hagam qaba.	•
Olaanaa	
Giddugaleessa	
Xiqqaa	

Gabatee .(12 a-f). Fayyadama Afaanii waajjiraalee Federaalaa irratti Dhibbaa Ilaalcha fayyadamtootaan walqabate

Lakk	Yaadota qaacceeffamaaf	Filannoowwan	•
-------------	-------------------------------	---------------------	----------

	dhiyaatan		
13a	Kaka'uumsa dhabuu	Eeyyee	
		Miti	
13b	Ofitti amanamummaa dhabuu	Eeyyee	
		Miti	
13c	Dhiphaachuu	Eeyyee	
		Miti	
13d	Beekumsa Fayyadama Afaanicha walaaluu	Eeyyee	
		Miti	
13e	Fayyadama Afaanii irratti Fedhii dhabuu	Eeyyee	
		Miti	
13f	Ilaalcha Afaan irratti qabani	Eeyyee	
		Miti	

አዲስአበባዩኒቨርሲቲ
የድህረምረቃትምህርትፕሮግራም
አፋንኦሮሞድፓሪትምት
በሠራተኞች የሚሞላ መጠይቅ

የዚህ መጠይቅ ዋና አላማ የቋንቋ አጥቃቅም በፌዴራል ቦርድ ዎች አስተያየት ለመዳሰስ ነው። ስለሆነም ይህ ጥናት የናገሩት የሥራ ተሾችን ቁተሳትፎና ትብብር በጥብቅ የሚጠይቅ ሲሆን በጥናቱ ሂደት አንድን በአንግ ሊዘኛና በአማርኛ ቋንቋ ዎች በማስራት ሂደት ላይ ያለውን የስራ ተሾ እና ደንብ ሾችን መስተጋብር፣ ጥቅምና ጉዳት፣ ችግሮችንና ያስከተሏቸውን ውጤቶች፣ እንዲሁም ምክንያት ለመዳሰስ የመፍትሄ ሃሳቦችን ለመጠቀም ያለመነው። ስለሆነም ይህ የሚሰጡት የፅሁፍ መረጃ የሚጠቅመው ከላይ ለተጠቀሰው መሪ አላማ ብቻ መሆኑን ተገንዝበው ለጥናቱ እውነተኛ፣ አጋዥና ተገቢ የሚሉትን አስተያየት ዎች እዲህ ለመገኘት ህትና እየጠይኩ ከዚህ በተጨማሪ ዜዎን መስዋዕት አድርገው ይህንን መጠይቅ ስለሞሉልኝ

ከልቤ በጣም አመሰግናለሁ።

ማሳሰቢያ

1. ስም መጻፍ አያስፈልግም
2. ባደቦታ የተሰጣቸውን ጥያቄዎች ትኩረት ሰጥተው ካነበቡ በኋላ ይመልሱ
3. በተሰጠው ምልክት () በማድረግ ይመልሱ
4. መጠይቁን ሞልተው ሲጨርሱ መጠይቁን ለሰጠዎት ሰው አባክዎን በጥንቃቄ ይመልሱ ስለትብብር ዎ ከልቤ አመሰግናለሁ።

የሥራ ትኛ አጠቃላይ የግል ሁኔታ

1 የሥራ ቦታ ሥም -----

1. ፆታ

ወንድ

ሴት

2. ዕድሜ

<20

20- 25

26-35

36-50

≥50

3. የትምህርት ደረጃ

ዲግሪ

ድፕሎማሊያ

4. የአገልግሎት ዘመን

1-5

5- 10

10-15

15-20

20-35

5. የአፍ መፍቻ ቋንቋ

አፋንኦርሞ (L1)

አማርኛ (L1)

ሌላ -----

የቋንቋ አጠቃቀምን በተመለከተ በፌዴራል ቦርድ ዎች በምንቋንቋ ያቀርባሉ?

TABEL. 1.

ተ. ቁ	ተጠቃሚዎች ጉዳዮችን በፌዴራል ቦርድ ዎች በምንቋንቋ ያቀርባሉ?	
1 a	አፋንኦርሞ	
	አማርኛ	

	እንግሊዝኛ	
	ሌላ	
1 b	ተጠቃሚዎች በፌዴራል ቢሮ የሥራ ቋንቋ ላይ ያላቸውን አመለካከት በምን በምን ሁኔታ ትገነዘባለህ፡፡	
	ከፍተኛ	
	መካከለኛ	
	ዝቅተኛ	

TABEL. 2.

ተ.ቁ.	ጥያቄዎች	መልሶቹ	
1	በፌዴራል የሥራ ቋንቋ ሃሳቦችን በቅጡ ለመረዳት የሚያስችል መደናገሮያ ስኬት ላል	አዎን	
		አይደለም	
		አላውቅም	
	ጥቅል ድምር		
2	የፌዴራል የሥራ ቋንቋ አንተ/አንቺ በቋንቋው መረጃዎችን ለመቀበልና ለማስተላለፍ ያላህን/ያለሽን ብቃት (ችሎታ) ያዳብርዋልብለህ/ሽታምናለህ?	አዎን	
		አይደለም	
		አላውቅም	

TABEL. 3.

ተ.ቁ.	ተጠቃሚዎች በሚነጋገሩበት ጊዜ በየትኛው ቋንቋ ሀሳባቸውን ይለዋወጣሉ፡፡	•
1	አፋን አሮጭ	
2	አማርኛ	
3	እንግሊዝኛ	
4	ሌላ	

TABEL.4.

ተ.ቁ.	የቋንቋ ተጠቃሚዎች በምን ምክንያት/ቋንቋ/ ይለዋወቃሉ፣	•
1	የቋንቋ ተጠቃሚዎች የቃላቶችን ጉድለት ለመሟላት፣	
2	በአጭሩ የሚነጋገሩበትን ቋንቋ መልዕክቱን በሌላ ቋንቋ እንዲገነዘቡበት ለማድረግ ነው፣	
3	ንግግራቸው ተስማሚ በትእዛዝ ይኖራቸዋል፣	
4	ስሜታቸውን የሚገለጹበት፡፡	

TABEL. 5.

ተ.ቁ.	የዚህ የፌዴራል ቢሮ ቋንቋ ተጠቃሚዎች የሌላው ቋንቋ ቃላቶችን ቀላቅለው ጉዳዮችን ይጠቀሙበታል፡፡	
1	አዎን	
2	አይደለም	

TABEL.6.

የፌዴራል ቋንቋ ተጠቃሚዎች የአማርኛን ቋንቋ በበሮች ውስጥ አማርኛውን በብቃት መጠቀም አስቻለው?	
አላቸው፤	
የላቸውም	

TABEL.7..የፌዴራል የሥራ ቋንቋን የተለያዩ ለመመዘን የቀረበ መለኪያ

ተ.ቁ	ጥያቄዎች	መልሶች	አይደለም
		አዎን	
1	የአማርኛን ቋንቋ በቋንቋ ለፌዴራል የሥራ ቋንቋ መጠቀም ለብሔራዊ አንድነት ላይ ችግር ይፈጥራል?		
2	አማርኛን ለፌዴራል የሥራ ቋንቋ አድርገን በዋናነት መጠቀም አግባብነት አለው?		

TABEL.8.

ተጠቃሚዎቹ ውልቅጽ፣ ጽሑፍና ሰነዶች በምን ቋንቋ የተጻፉ ይጠቀማሉ?	•
አፋንኦሮም	
አማርኛ	
እንግሊዝኛ	

TABEL.9.

በፌዴራል በሮች ውስጥ ያለውን የቋንቋ አጠቃቀም በምን ዓይነት ትመለከታላችው?	•
አመችነው፤	
አስቸጋሪነው፡፡	

TABEL.10.

ተ.ቁ	የቃላቶች ትርጓሜ ከአማርኛ ወደ አሮሚኛ ለመተረጎም የሚደረጉ በምን ድንገት?	•
1	በዚህ ውስጥ ባሉት ሰዎች፤	
2	የቋንቋ ልውውጥ እርስዎ ላቸው ነው፤	
3	በማን እንደሚፈጸም አይታወቅም፤	
4	በቢሮ ዘቦቶች፡፡	

TABEL.11.

ከሌላ ቋንቋ ወደ አማርኛ ቋንቋ የሚደረጉ የቋንቋ አጠቃቀም ጽሑፍ በምን ያህል ድርሻ አለው፡፡	•
ከፍተኛ	
መካከለኛ	
ዝቅተኛ	

TABEL.12. በፌዴራል መሥሪያ ቤቶች ላይ የቋንቋ አጠቃቀምን በተመለከተ የተጠቃሚዎችን የአመለካከት ትኩረት ማሳደግ

ተ.ቁጥር	ጥያቄዎች	መልሶች	
		አዎን	አይደለም
1	የመነሳሳት-ችግር		
2	በራስዎ ለመተማመን		
3	የጠባብነት-ችግር		
4	የቋንቋን አጠቃቀም አለማወቅ-ችግር		
5	ፍላጎት-የማጣት-ችግር		
6	የአመለካከት-ችግር		

Dabalee B

Kutaa 3.Afgaaffii

**Afgaaffii Afaanii Fayyadamtoota (Abbaa dhimma)waajiraalee Federalawaa
Magaala Cirootiin deebi'uuf Qophahe.**

- Rakkoon Fayyadama Afaanii waajiraalee Federaalaatiin walqabatee hubatamu maal?

- Fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) waajiiraalee Federalawaa kana beekuu dadhabuun keessaan rakkoo isin irratti fidejira? yoo jiraate akkamitti?
- Dhimmaaf yeroo gara waajiira Federaalaa kanatti dhuftan Iyyannoo barreefatani dhuftu moo isaantu isin barreessa?
- Fayyadama Afaanii waajiiraalee Federalawaa Itiyoophiyaa akka guutu biyyatti fayyadamuuf tolu maaltu fooyya'u qaba jette yaadda?
- Fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) kanaan dhiibbaan inni isin irratti Fidejira? Bu'aan yoo jirate maal fa'a?
- Hasbarruu (Haasaa fi barreeffama) fayyadama Afaani (Afaan Amaaraa) waajiiraalee Federaalaa irratti maaltu isin qunname?
- Haala Filannoo fayyadama Afaanii (Afaan Amaharaa) ilaalchisee wanti fooyyuu yoo jiraate ibsi?
- Fayyadama afaan hujii waajiiraalee Federaalaa Fayyadama Afaan Amaaraa qofa ta'uun isaa bu'aa fi miidhaan qabu maal jettu?
- Fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) Afaan hujii waajira Fedraalaa ta'uu isaa ni mormiita moo ni deggartaa? Ka'umsota mormii fyyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) akka Afaan hujii fudhachuu dhabuu falmiin (mormiin kee maal irratti? Deggarsii kee immoo maal irratti?
- Fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) Afaanota biro warra dubbataniif carraa hujii argachuu fi Fayyadama walqixa ta'e argachuu irratti maaltu hubatama?
- Yaanni Fayyadama Afaanii Afaan tokko gara Afaan biraatti (gara nama Afaanicha beekuutti) dubbiidhaanis haa ta'uu barreeffamaan jijjiiramuun isin bira seeran ga'a?
- .Imaammataa fi Raawwii fayyadama Afaanii waajiiraalee Federaalaa maalfakkaata?
- Haala qacarrii Hojjattoota fayyadama Afaanii waajiiraalee Federaalaa kana irratti wanti dangeeffame jira? Yoo jiraate maal fa'i?
- Fayyadama Afaanii (Afaan Amaaraa) waajiiraalee Federaalaa yeroo fayyadamaatu maal hubatte?
- Naannoo Oromiyaa keessatti Afaan seeraa kenname jiru kana irratti Fayyadama Afaanii waajiira Federalaa kun rakkoon inni fide jira.

DABALEE C

**YUUNIVARSITII KOOLLEEJII NAMOOMAA, QORANOO AFANOTAA
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI, MUUMMEE AFAAN OROMOO
OGBARRUUFU FOOKLOORII.**

**Af gaaffii (Afaanii) Ittigafatamtoota waajiiralee Federalawaa magaalaa Cirootiif
guutamu dhiyaate.**

Kutaa 1.Odeeffannoo Waliigalaa

Kaayyoon qorannoo kanaa barnoota Afaan Oromoo Ogbarruufi Fooklooriitiin digrii lammaffaa (MA) guuttachuuf mata duree “Fayyadama Afaanii waajiiraalee federaala Magaala Ciroo “jedhu irratti ragaa funaanudhaafi. Gaaffilee armaan gadii bu’uura godhachuudhaan odeeffannoon isinnirraa argamu qorannoo gaggeessu guutuu akka taasisu amanama. Kanaafuu odeeffannoo dhugummaafi qabatmummaa qabu akka naaf kennitan kabajaan isin gaafadha.

Kutaa 2.Qabxii ijoo Gaaffii Afaaniif Dhiyaatan.

- Fayyadama Afaanii Afaan Amaahara fi Ingiliizii (Af-lamee) namaa namatti garaagarummaan qaban jira?
- Fayyadama Afaan Amaaraa kanaan, Fayyadama toonni of-danda’anii barreeffatu?
Yoo of-hin dandeenye ta’e haala kamiin barreeffatu?
- Waajiiralee mootummaa Naannoo Oromiyaatti yeroo gabaasa fi beeksiisni godhamu fayyadama Afaan kamiin? Sababni isaa maal?
- Qacarriin hojjattootaa Namoota Fayyadama Afaanii kamtu heddumaata?
Namoonni tokko tokko yeroo qacaramuuf dhufan maal maaltu akka guutanii dhufan ajajaman?
- Fayyadamtoonni Afaan seeraan kenname (Afaan hujii naannichaa) qofa yoo beekan dhiibbaa maal fida Afaan waajiira Federaalaa irratti?
- Fayyadama Afaanii waajiira Federalaa qofa beekuun dhiiba qaba?
- Filannoowwan Imaammata Fayyadama afaanii waajjiraalee Federaalaa maal fakkaata?

አዲስአበባዩኒቨርሲቲ :የድህረ ምረቃ ትምህርት : ፕሮግራም : አፋን ኦሮሞዲፓሪትምት በሃላፊዎችየሚሞላመጠይቅ

የዚህመጠይቅዋናአላማየቋንቋአጣቃቅምበፌዴራልቢሮዎችአስተያየትለመዳሰስነው፡፡ስለ ሆነምይህጥናትየናንተየሃላፊዎችንቁተላትፎናትብብርበጥብቅየሚጠይቅሲሆንበጥናቱሂ ደትአንድንበፌዴራልሥራብአማርኛቋንቋበማስራትሂደትላይያለውንየሥራተኛናደንቤኛች

ንመስተጋብር፣ ጥቅምናጉዳት፣ ችግሮችንና ያስከተሏቸውን ውጤቶች፣ እንዲሁም ምክንያት ለመዳሰስና የመፍትሄ ሃሳቦችን ለመጠቀም ያለመነው። ስለሆነም ይህ የሚሰጡት የፅኑ ፍመረጃ የሚጠቅመው ከላይ ለተጠቀሰው መሪ አላማብቻ መሆኑን ተገንዝበው ለጥናቱ እውነተኛ፣ አጋ ችግርና ተገቢ የሚሉትን አስተያየት ያዘጋጃል። ስለሆነም ሕጋዊነትን ለማረጋገጥና ለማረጋገጥ መስዋዕት አድርገው ይህንን መጠይቅ ስለሞሉልኝ

ከልቤ በጣም አመሰግናለሁ።

በጭር ከተማ ፌዴራል ቢሮዎች በሃላፊዎች የምሞላ የአፍ መጠይቅ

- የአማረኛና እንግልዝኛ ቋንቋ አጠቃቀም በሰዎች መካከል ልዩነት አለው?

- በአማረኛ ቋንቋ አጠቃቀም ደንቦች ራስቸውን ችለው መጸፍ ይችላል;
ራስቸውን የማይችሉ ከሆነ እንዲትይ ጠቀማሉ?

በአሮሚያ ክልላዊ መንግስት ውስጥ ሪፖርትና ማስተዋወቂያ ሰው ጣቢያ ተኛው ቋንቋነው;
ምክንያቱም ጥንቱ ነው?

በማስሪያ ቤታችሁ ውስጥ የሚቀጠሩ ስራ ተኞች የትኛውን ቋንቋ የሚናገሩ ይበዛሉ?

ደንበኞች የክልሉን ቋንቋ ብቻ ከተጠቀሙ በፌዴራል የሥራ ቋንቋ ላይ ምን ተፅእኖ አለው?

የፌዴራል የስራ ቋንቋ ብቻ መጠቀም ምን ተፅእኖ አለው?

የፌዴራል የስራ ቋንቋ አጠቃቀም ፓሊሲ በፌዴራል ቋንቋ ውስጥ ምን ይመስለል?
